

ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΩΝ ΠΟΛΕΜΙΚΩΝ ΕΠΑΝΟΡΘΩΣΕΩΝ
ΓΙΑ ΤΙΣ ΛΕΗΛΑΣΙΕΣ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΝΑΖΙΣΤΙΚΗ ΚΑΤΟΧΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ:
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΟΥ ΧΡΥΣΟΥ
ΤΩΝ ΕΒΡΑΙΩΝ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Δ. ΜΑΓΚΛΙΒΕΡΑΣ, δ.ν.
ΔΙΚΗΓΟΡΟΣ

ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ
ΤΩΝ ΠΟΛΕΜΙΚΩΝ ΕΠΑΝΟΡΘΩΣΕΩΝ
ΓΙΑ ΤΙΣ ΛΗΛΑΣΙΕΣ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΝΑΖΙΣΤΙΚΗ ΚΑΤΟΧΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ:
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΟΥ ΧΡΥΣΟΥ
ΤΩΝ ΕΒΡΑΙΩΝ

ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΕΛΛΑΔΟΣ
2009

Κωνσταντίνος Δ. Μαγκλιβέρας

Το ζήτημα των πολεμικών επανορθώσεων για τις λεηλασίες
κατά την ναζιστική κατοχή της Ελλάδος:

Η περίπτωση του νομισματικού χρυσού των Εβραίων

© Copyright για την 1η έκδοση, Αθήνα, 2009, Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο
Ελλάδος

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση ή αναπαραγωγή του παρόντος έργου στο σύνολό του ή τμημάτων του με οποιονδήποτε τρόπο, καθώς και η μετάφραση ή διασκευή του ή εκμετάλλευσή του με οποιονδήποτε τρόπο αναπαραγωγής έργου, λόγου ή τέχνης, σύμφωνα με τις διατάξεις του ν. 2181/1993 και της Διεθνούς Σύμβασης Βέρνης-Παρισιού, που κυρώθηκε με το ν. 100/1975. Επίσης απαγορεύεται η αναπαραγωγή της στοιχειοθεσίας, της σελιδοποίησης, του εξωφύλλου και γενικότερα της όλης αισθητικής εμφάνισης του βιβλίου, με φωτοτυπικές, ηλεκτρονικές ή οπιοσδήποτε άλλες μεθόδους, σύμφωνα με το άρθρο 51 του ν. 2121/1993.

ISBN 978-960-86029-9-1

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος.....	9
Εισαγωγή.....	13

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η κατοχική και η μεταπολεμική νομοθεσία για την τύχη των περιουσιών που εγκαταλείφθηκαν ή κατασχέθηκαν από τους Εβραίους της Ελλάδος	17
--	----

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Το ζήτημα των πολεμικών επανορθώσεων και αποζημιώσεων από την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας προς την Ελλάδα.....	35
Α. Ο ρόλος της Τριμερούς Επιτροπής για την Αποκατάσταση του Νομισματικού Χρυσού.....	35
Β. Οι Διμερείς Συμφωνίες επανορθώσεων που συνήψε η Γερμανία – Η Συμφωνία του 1960 με την Ελλάδα.....	50

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Οι απαιτήσεις του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου Ελλάδος για τον λεηλατηθέντα νομισματικό χρυσό των Εβραίων. Οι αξιώσεις που υποβλήθηκαν από την Ελλάδα	68
--	----

ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η τύχη των αξιώσεων της Ελλάδος στην Τριμερή Επιτροπή
για την Αποκατάσταση του Νομισματικού Χρυσού74

ΠΕΜΠΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Στοιχεία που τεκμηριώνουν τις απαιτήσεις που υποβλήθηκαν
από το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος..... 94

 Α. Η Δίκη της Νυρεμβέργης..... 94

 Β. Η Δίκη του Maximilian Merten 105

 Γ. Η κατάθεση του Maximilian Merten..... 115

 Δ. Στοιχεία που προέρχονται από συγγραφείς
 και μελετητές..... 131

Παράρτημα πηγών και εγγράφων 143

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η ΠΑΡΟΥΣΑ ΜΕΛΕΤΗ ΤΟΥ ΔΡ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Δ. ΜΑΓΚΛΙΒΕΡΑ ΕΚΠΟΝΗΘΗΚΕ, στην αρχική της μορφή, το 1997 στα αγγλικά και απεστάλη στο World Jewish Congress στις Η.Π.Α. Ετέθη υπ' όψιν του Υπουργείου Εξωτερικών των Η.Π.Α. Έκτοτε έχει χρησιμοποιηθεί για την τεκμηρίωση των αξιώσεων που έχει υποβάλει κατά καιρούς το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος και ιδίως όσον αφορά τις απαιτήσεις για την επιστροφή του νομισματικού χρυσού των Ελλήνων Εβραίων που αφαιρέθηκε με παράνομα μέσα κατά τη διάρκεια της ναζιστικής κατοχής στην Ελλάδα.

Σήμερα η μελέτη κυκλοφορεί στην ελληνική γλώσσα επαυξημένη και συμπληρωμένη με πρόσθετα στοιχεία για να παρουσιάσει το όλο θέμα των εβραϊκών περιουσιών που λεηλατήθηκαν από τους Γερμανούς κατακτητές. Όπως αποδεικνύεται μέρος μόνον των περιουσιών επιστράφηκε στους δικαιούχους ή αποδόθηκε στους κατά νόμο κληρονόμους που είναι ο Οργανισμός Περιθάλψεως και Αποκατάστασης Ισραηλιτών Ελλάδος (Ο.Π.Α.Ι.Ε.), το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος (Κ.Ι.Σ.) και οι εναπομείνουσες μετά την Κατοχή Ισραηλιτικές Κοινότητες.

Αποδεικνύεται από την παρούσα μελέτη και από τα λοιπά στοιχεία που υπάρχουν ότι δυστυχώς η Ελλάδα, μία από τις ευρωπαϊκές χώρες που υπέστη, αναλογικά, τις μεγαλύτερες καταστροφές από τη χιτλερική λαίλαπα, δεν δικαιώθηκε στο βαθμό που έπρεπε από τη συμμαχική διαχείριση των γερμανικών επανορθώσεων. Επαναφέρεται, επίσης, στην επιφάνεια το γεγονός ότι υπήρξαν ελληνικοί νόμοι (όπως ο Νόμος 3933/1959) που έμμεσα απέτρεψαν την τιμωρία εγκληματιών πολέμου (Μαξ Μέρτεν, Αλόϊς Μπρύνερ κ.ά.) και τέλος ότι οι διεκδικήσεις του Ελληνικού Εβραϊσμού για

τον νομισματικό χρυσό και την αποζημίωση των περιουσιών που λεηλατήθηκαν από τις Αρχές Κατοχής του Γ' Ράιχ παραμένουν πάντα σε εκκρεμότητα.

Κατά τις τελευταίες δεκαετίες εκ μέρους των παγκόσμιων εβραϊκών οργανισμών έγιναν συμφωνίες με την Κυβέρνηση της Γερμανίας, τις ελβετικές τράπεζες και ασφαλιστικές εταιρείες, καθώς και με άλλα κράτη, για την απόδοση αποζημιώσεων που αφορούσαν απαιτήσεις Εβραίων λόγω αρπαγής περιουσιακών τους αγαθών, καταθέσεων, τιμαλφών, κ.λπ.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το ότι η Conference on Jewish Material Claims Against Germany, για λογαριασμό του συνόλου των Εβραίων, επέτυχε, κατόπιν συμφωνιών, να διαχειρισθεί ποσό ύψους 1 δισεκατομμυρίου 250 εκατομμυρίων δολαρίων, που προήλθε από τις Ελβετικές Τράπεζες. Επίσης, επέτυχε οι Ελβετικές Τράπεζες να δημοσιοποιήσουν ονόματα κατόχων προπολεμικών εβραϊκών καταθέσεων, ορισμένοι απόγονοι των οποίων αποζημιώθηκαν μερικώς. (Αναφέρθηκε ότι μεταξύ αυτών υπήρχαν και 7 περιπτώσεις Ελλήνων Εβραίων). Η Ισπανία, επίσης, η οποία είχε δεσμεύσει εβραϊκές περιουσίες, απέδωσε στην Claims Conference ένα ποσό από το οποίο η ελληνική εβραϊκή κοινότητα έλαβε 10.000 δολάρια για παροχή βοηθημάτων σε εκείνα από τα μέλη της (κρατούμενους σε στρατόπεδα κ.ά), που είχαν επείγουσες ανάγκες ιατρικής φύσεως.

Τα βοηθήματα που προέρχονται από τις αποζημιώσεις χορηγούνται ατομικά σε όσους Εβραίους ήταν κρατούμενοι στα στρατόπεδα ή αναγκάστηκαν να διαφύγουν στα βουνά και γενικά υπήρξαν θύματα της ναζιστικής θηριωδίας.

Οι παραπάνω αποζημιώσεις δεν έχουν σχέση ή δεν αναφέρονται στις πάγιες απαιτήσεις για αποζημίωση των εβραϊκών περιουσιών (κοινοτικών ή ιδιωτικών) και του νομισματικού χρυσού που ληστεύθηκαν από τη Γερμανία κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Οι αποζημιώσεις αυτές, εντεταγμένες στις γενικές ελληνικές απαιτήσεις, θεωρείται από τη Γερμανική Κυβέρνηση ότι έχουν καλυφθεί από τη διακρατική συμφωνία μεταξύ Ελλάδος και Γερμανίας, βάσει της οποίας το Γερμανικό Δημόσιο κατέβαλε στην Ελλάδα αποζημιώσεις.

Η παρούσα μελέτη έχει την ιδιαίτερη αξία ότι τοποθετεί –όπως αρμόζει- το θέμα των οιονεί διεκδικήσεων των Εβραίων της Ελλάδος για τις αρπαγείσες περιουσίες μέσα στην όλη νομικοτεχνική δομή που δημιουργήθηκε διεθνώς κατά την μεταπολεμική περίοδο για να αντιμετωπίσει το μεγάλο θέμα των γερμανικών επανορθώσεων και αποζημιώσεων. Ως εκ τούτου η μελέτη του κ. Κωνσταντίνου Δ. Μαγκλιβέρα, η οποία αποτελεί αποτέλεσμα εξαντλητικής έρευνας και επιστημονικής τεκμηριώσεως, αποτελεί ντοκουμέντο για νομικούς, ιστορικούς, οικονομολόγους κ.λπ. μελετητές, αλλά και για κάθε ενδιαφερόμενο.

Το πολύπλευρο ενδιαφέρον που παρουσιάζει το όλο θέμα, τόσο για την ευρωπαϊκή όσο και την ελληνική ιστορική έρευνα, καθιστά τη συγκεκριμένη επιστημονική εργασία συνεχώς επίκαιρη και για σήμερα και για αύριο. Η μελέτη αυτή δεν αφορά μόνον τους Έλληνες Εβραίους αλλά την εθνική οικονομία της Ελλάδος, την ιστορική μνήμη και τη διεθνή αντίληψη.

Μωϋσής Κ. Κωνσταντίνης
Πρόεδρος
Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου Ελλάδος

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΤΟ ΘΕΜΑ ΤΩΝ ΓΕΡΜΑΝΙΚΩΝ ΕΠΑΝΟΡΘΩΣΕΩΝ ΚΑΙ ΑΠΟΖΗΜΙΩΣΕΩΝ ΠΟΥ ΔΟ-
θηκαν στην Ελλάδα για τις ζημιές, τις καταστροφές, τις κα-
τασχέσεις και τις λεηλασίες του πάσης φύσεως εθνικού πλούτου
που έγιναν από τις γερμανικές Αρχές Κατοχής κατά την διάρκεια
του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου εξακολουθεί έως σήμερα να
απασχολεί και να στασιάζει πολιτικούς και οικονομικούς παράγο-
ντες καθώς επίσης την κοινή γνώμη στην Ελλάδα. Στο θέμα αυτό,
μεγάλο και ιδιαίτερα δύσκολο κεφάλαιο αποτελεί η αρπαγή των
περιουσιών και του νομισματικού χρυσού των Ελλήνων Εβραίων
κυρίως στην περιοχή της Θεσσαλονίκης. Οι λεηλασίες που συντε-
λέστηκαν δεν ήταν μεμονωμένες ενέργειες. Αντιθέτως έγιναν κατά
τρόπο συστηματικό επί τη βάσει συγκεκριμένου σχεδίου το οποίο
είχε εκπονηθεί από τα όργανα του Τρίτου Ράιχ και στο οποίο είχαν
πρωταγωνιστήσει άτομα όπως ο Heinrich Himmler και ο Otto Adolf
Eichmann. Το σχέδιο εκτελέστηκε με εγκληματικές διαδικασίες
από τους αντιπροσώπους του Τρίτου Ράιχ στην κατεχόμενη Ελλά-
δα, συχνά και με την άμεση ή έμμεση συνδρομή του πληθυσμού.

Το θέμα της κατακτήσεως της Ελλάδος από το Τρίτο Ράιχ, το
ζήτημα της Κατοχής που ακολούθησε και η διευθέτηση του προβλή-
ματος των πάσης φύσεως επανορθώσεων που η Ελλάδα θα έπρεπε
να λάβει είναι σύνθετα ζητήματα,¹ έχουν πολλές πτυχές και παρου-
σιάζουν διαφορετικές διαστάσεις: ιστορική, νομική, οικονομική, δι-
πλωματική (στην οποία περιλαμβάνεται και η εξωτερική πολιτική

1 Χαρακτηριστικά θα μπορούσε να αναφερθεί ότι τον Φεβρουάριο του 2001 με Απόφα-
ση του Υπουργού Εξωτερικών συγκροτήθηκε στο εν λόγω Υπουργείο ομάδα εργασίας
με αντικείμενο την μελέτη του ζητήματος των γερμανικών επανορθώσεων. Η Απόφα-
ση έχει δημοσιευθεί σε Εφημερίδα της Κυβερνήσεως 2001 Τεύχος Β' 152.

της Ελλάδος μετά την Απελευθέρωση), οι σχέσεις του πληθυσμού με τις Αρχές Κατοχής αλλά και οι σχέσεις μεταξύ συμπολιτών, κ.ά. Τα παραπάνω άπτονται επίσης των σχέσεων που αναπτύχθηκαν μεταξύ των κρατών που έλαβαν μέρος στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο: οι σχέσεις μεταξύ νικητών και ηττημένων διαμορφώθηκαν μεταξύ τους σε διαφορετικά επίπεδα και εκφράστηκαν μέσω της καταρτίσεως συμφωνιών που άλλοτε περιλάμβαναν όλους τους νικητές, άλλοτε μόνο συγκεκριμένους που όμως ήταν σχεδόν πάντοτε οι ίδιοι (Γαλλία, Μεγάλη Βρετανία, ΗΠΑ) και άλλοτε έγιναν σε διμερές επίπεδο. Με βάση το περιεχόμενο των πολυμερών συμφωνιών αλλά με τον τρόπο με τον οποίον τελικά υλοποιήθηκαν (ή δεν υλοποιήθηκαν), οι χώρες-νικητές δεν αντιμετωπίστηκαν ούτε ομοιόμορφα ούτε κατά τρόπο αναλογικό. Άλλα κράτη εξυπηρετήθηκαν και άλλα καταφάνως αδικήθηκαν. Απλή σύγκριση καταδεικνύει ότι η Ελλάδα ανήκει στα τελευταία.

Η ανά χείρας μελέτη, κυρίως νομική –με παράλληλη την ιστορική, την οικονομική και την κοινωνική πλευρά– αφορά το παρελθόν το οποίο όμως έχει συνέπειες για το παρόν και το μέλλον. Ειδικότερα, επικεντρώνεται σε ένα συγκεκριμένο τμήμα των αρπαγών και λεηλασιών που συντελέστηκαν από τις γερμανικές Αρχές Κατοχής: των περιουσιών των Εβραίων της Ελλάδος και πιο συγκεκριμένα των ποσοτήτων νομισματικού χρυσού που κατείχαν και αφαιρέθηκε κατά τρόπο θηριώδη. Οι λεηλασίες αυτές πραγματοποιήθηκαν μέσα σε ένα οργανωμένο πλαίσιο που αποσκοπούσε στην αφαίρεση και κάρπωση κάθε περιουσιακού στοιχείου που κατείχαν οι Εβραίοι. Αυτό ήταν σύμφωνο με την υλοποίηση της ιδεολογίας για την «Τελική Λύση του Εβραϊκού Ζητήματος» (Die Endlösung der Judenfrage).

Οι λεηλασίες και οι καταστροφές που διέπραξε το Τρίτο Ράιχ, μέσω της στρατιωτικής διοικήσεως και των λοιπών Αρχών Κατοχής, είχαν φυσικά ως αποδέκτη τόσο το ίδιο το Ελληνικό Κράτος όσο και το σύνολο του ελληνικού λαού. Από τον Απρίλιο του 1941 έως τον Οκτώβριο του 1944, μια ολόκληρη χώρα και ο λαός της τέθηκαν ολοκληρωτικά στην εξυπηρέτηση των αναγκών του Τρίτου Ράιχ και στην υποστήριξη της πολεμικής του μηχανής. Εκατοντάδες χιλιάδες άνθρωποι σκοτώθηκαν και πέθαναν, η χώρα κτυπήθηκε από την πείνα

και την υπογεννητικότητα, ενώ περιουσίες τόσο κρατικές (εδώ περιλαμβάνεται και το λεγόμενο 'κατοχικό δάνειο') όσο και ιδιωτικές λεηλατήθηκαν κατά τρόπο πρωτοφανή. Όλα αυτά συνέβησαν με τρόπο που παραβίαζε τις βασικές αρχές του Διεθνούς Δικαίου της εποχής εκείνης. Διότι οι αρχές αυτές υπήρχαν. Το γεγονός ότι ο κατακτητής δεν τις εφάρμοζε ή τις εφάρμοζε μόνο επιλεκτικά δεν σημαίνει ότι δεν είχε συγκεκριμένες υποχρεώσεις. Και επειδή ο κατακτητής ηττήθηκε, μια από αυτές τις υποχρεώσεις ήταν να επανορθώσει για τις ζημίες που προκάλεσε και να αποζημιώσει τα θύματα και τους συγγενείς τους.

Η μελέτη χωρίζεται σε πέντε Κεφάλαια. Το Πρώτο Κεφάλαιο εξετάζει τα νομοθετικά και κανονιστικά μέτρα που υιοθετήθηκαν κατά την διάρκεια της κατοχής της Ελλάδος από το Τρίτο Ράιχ, τις συνέπειές τους για τους Έλληνες πολίτες Εβραίους το θρήσκευμα και την νομοθεσία που ψηφίστηκε μετά την Απελευθέρωση της χώρας. Το Δεύτερο Κεφάλαιο αναλύει το ζήτημα των πάσης φύσεως επανορθώσεων και αποζημιώσεων της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας προς την Ελλάδα, εξετάζει τον ρόλο που διαδραμάτισε η Τριμερής Επιτροπή για την Αποκατάσταση του Νομισματικού Χρυσού, η οποία δημιουργήθηκε στα πλαίσια της Συμφωνίας των Παρισίων για τις Επανορθώσεις το 1946 και έκρινε επί των αξιώσεων της Ελλάδος για τον κλεμμένο νομισματικό χρυσό, και τέλος ερευνά τις διμερείς συμφωνίες που κατάρτισε η Ο. Δ. της Γερμανίας με ευρωπαϊκά κράτη για την καταβολή αποζημιώσεων σε υπηκόους τους οι οποίοι δεινοπάθησαν από την επιβολή της εθνικοσοσιαλιστικής ιδεολογίας. Στις εν λόγω Συμφωνίες εντάσσεται και εκείνη που υπέγραψε η Ελλάδα το 1960 και βάσει της οποίας η Γερμανία θεωρεί ότι έχει εξαντλήσει τις υποχρεώσεις της απέναντι σε όλους τους Έλληνες που υπήρξαν θύματα της ναζιστικής θηριωδίας.

Το Τρίτο Κεφάλαιο αναφέρεται στις απαιτήσεις που από τον Μάιο του 1946 άρχισε να προβάλλει το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος σχετικά με τις εβραϊκές περιουσίες που λεηλατήθηκαν, κατασχέθηκαν, ιδιοποιήθηκαν ή με άλλους παράνομους τρόπους περιήλθαν έμμεσα ή άμεσα στην κατοχή των γερμανικών Αρχών Κατοχής. Θα πρέπει να τονιστεί ιδιαίτερα ότι το Κεντρικό Ισραηλιτι-

κό Συμβούλιο ήταν ο πρώτος ευρωπαϊκός εβραϊκός οργανισμός, ο οποίος στα εξαιρετικά δύσκολα χρόνια αμέσως μετά την λήξη του Πολέμου, αναζήτησε και απαίτησε την επιστροφή των κλαπέντων περιουσιών, ασχέτως μεγέθους, των μελών των Ισραηλιτικών Κοινοτήτων. Οι απαιτήσεις αυτές περιελήφθησαν στις συνολικές αξιώσεις που υπέβαλε η Ελλάδα ενώπιον της Τριμερούς Επιτροπής για την Αποκατάσταση του Νομισματικού Χρυσού, οι οποίες εξετάζονται στο Τέταρτο Κεφάλαιο. Το ενδιαφέρον εδώ εστιάζεται στο ότι μεγάλο τμήμα των αξιώσεων αφορούσαν τον λεηλατηθέντα νομισματικό χρυσό των Ελλήνων Εβραίων, ο οποίος όμως θεωρήθηκε ως 'ιδιωτικός χρυσός' από την Τριμερή Επιτροπή και αυτό εμπόδισε την ικανοποίηση των σχετικών απαιτήσεων. Το Πέμπτο Κεφάλαιο παρουσιάζει στοιχεία που αποδεικνύουν το εύρος των λεηλασιών που υπέστησαν οι Έλληνες Εβραίοι και κυρίως οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης κατά τη διάρκεια της γερμανικής Κατοχής και του Ολοκαυτώματος. Τα στοιχεία προέρχονται από τη Δίκη της Νυρεμβέργης για τη Δίωξη των Γερμανών Εγκληματιών Πολέμου, από την δίκη του Eichmann στην Ιερουσαλήμ καθώς επίσης από πρωτογενείς πηγές και σχετικά κείμενα Ελλήνων και ξένων συγγραφέων. Η μελέτη ολοκληρώνεται με συμπερασματικές παρατηρήσεις.

Με την ευκαιρία θέλω να ευχαριστήσω το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος και ιδιαίτερα τον Πρόεδρό του κ. Μ. Κωνσταντίνη που μου έδωσαν την ευκαιρία να συντάξω το παρόν μελέτημα. Με επιστημονική ικανοποίηση ερεύνησα πηγές και στοιχεία που μέχρι σήμερα δεν είχαν αξιοποιηθεί και ορισμένα πιθανώς να παρουσιάζονται για πρώτη φορά. Ευχαριστώ επίσης τον κ. Στ. Ζαχαρίου για τα στοιχεία που έθεσε στην διάθεσή μου.

Η ΚΑΤΟΧΙΚΗ ΚΑΙ Η ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΥΧΗ ΤΩΝ ΠΕΡΙΟΥΣΙΩΝ ΠΟΥ ΕΓΚΑΤΑΛΕΙΦΘΗΚΑΝ
Ή ΚΑΤΑΣΧΕΘΗΚΑΝ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΕΒΡΑΙΟΥΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

 ΒΡΕΤΑΝΟΣ ΝΟΜΙΚΟΣ NORMAN BENTWICH ΠΕΡΙΕΓΡΑΦΕ ΜΕ ΤΑ ΑΚΟΛΟΥΘΑ λόγια το μέγεθος των λεηλασιών που υπέστησαν οι Εβραίοι κατά τη διάρκεια της Ναζιστικής κατοχής της Ευρώπης:

«Η καταλήστευση του εβραϊκού πληθυσμού από τους Ναζί σε όλες τις χώρες που βρέθηκαν υπό γερμανική κατοχή κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο αποτελεί φαινόμενο πρωτοφανές στην παγκόσμια ιστορία. Στόχος ήταν να αφαιρεθεί από τους Εβραίους κάθε υλικό αγαθό και κάθε μέσον διαβίωσης. Ο στόχος αυτός επιδιώχθηκε με γερμανική σχολαστικότητα και μια μακάβρια επίδειξη νομιμότητας. Σταδιακά κατασχέθηκε η κινητή και ακίνητη περιουσία τους και οι Εβραίοι αποκλείστηκαν από την επαγγελματική και οικονομική ζωή [του τόπου τους] και χρησιμοποιήθηκαν σαν σκλάβοι μέχρι που άφησαν την τελευταία τους πνοή. Όταν το πρόγραμμα αφανισμού των Εβραίων έφθασε στο αποκορύφωμά του στα στρατόπεδα του Άουσβιτς, συγκεντρώνονταν και καταγράφονταν ακόμη και τα ρούχα, οι τεχνητές οδοντοστοιχίες και τα μαλλιά των θυμάτων».²

Στις 6 Απριλίου 1941 το Τρίτο Ράιχ κήρυξε τον πόλεμο στην Ελλάδα. Αυτή η κίνηση κρίθηκε από τις Δυνάμεις του Άξονα ως επιβεβλημένη καθώς ο ελληνικός στρατός είχε θριαμβεύσει στον πόλεμο κατά της φασιστικής Ιταλίας τον χειμώνα του 1940-41. Η νίκη της Ελλάδος είχε εκληφθεί ως ταπεινωτική ήττα για τις Δυνάμεις του

2 N. Bentwich, "Nazi Spoliation and German Restitution" [1965] 10 Leo Baeck Institute Yearbook 205.

Άξονα. Από τον Απρίλιο του 1941 έως τον Οκτώβριο του 1944, όταν η Ελλάδα απελευθερώθηκε από τις Συμμαχικές Δυνάμεις, το σύνολο σχεδόν της επικράτειας τελούσε υπό την πλέον βάνουση τριπλή Κατοχή (Γερμανική, Βουλγαρική και Ιταλική). Το χειμώνα του 1942-1943, οι γερμανικές Αρχές Κατοχής άρχισαν τη δίωξη των Εβραίων της Ελλάδος, οι οποίοι διατηρούσαν 28 ευημερούσες κοινότητες στην ηπειρωτική και την νησιωτική χώρα. Το Μάρτιο του 1943 κορυφώθηκαν οι μαζικές συλλήψεις Ελλήνων Εβραίων και στην συνέχεια έλαβε χώρα ο εκτοπισμός τους σε στρατόπεδα συγκεντρώσεως στο εξωτερικό και κυρίως στο Auschwitz της Πολωνίας.

Σε ορισμένες Ισραηλιτικές Κοινότητες, οι διώξεις συνεχίστηκαν ακόμη και το θέρους του 1944, λίγους μήνες δηλαδή πριν από την Απελευθέρωση. Ειδικότερα, οι απελάσεις από την Κέρκυρα ολοκληρώθηκαν στις 17 Ιουλίου 1944, ενώ από τη Ρόδο και την Κω μια εβδομάδα αργότερα. Πριν από την Γερμανική εισβολή, ο αριθμός των Εβραίων της Ελλάδος ανερχόταν περίπου στους 77.400. Μετά το Ολοκαύτωμα, ο αριθμός είχε μειωθεί και αριθμούσε περίπου 10.225 άτομα. Αυτό σημαίνει ότι κατά την διάρκεια της Κατοχής καθώς επίσης στα στρατόπεδα συγκεντρώσεως εξοντώθηκε περισσότερο από το 85% των Ελλήνων Εβραίων,³ ποσοστό που κατατάσσει την Ελλάδα μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών με τα περισσότερα θύματα. Σήμερα, ο συνολικός αριθμός των Εβραίων που κατοικούν στην χώρα δεν ξεπερνά τις 5.000.

Αν και ως ποσοστό του συνολικού πληθυσμού της χώρας (περίπου 7 εκατομμύρια το 1940) οι Εβραίοι αποτελούσαν ένα μικρό μόνο τμήμα, η οικονομική τους ισχύ ήταν σαφώς πιο μεγάλη.⁴ Αυτό ισχύει πρωτίστως για την πόλη της Θεσσαλονίκης,⁵ όπου οι Εβραίοι έχουν μακρά και ιδιαίτερη ιστορία, η οποία χρονολογείται από την εποχή της εξόδου από την Ιβηρική χερσόνησο στα τέλη του 15^{ου} αιώνα λόγω

3 Για αναλυτικά στοιχεία ανά Ισραηλιτική Κοινότητα, βλ. Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος, Το Ολοκαύτωμα των Ελλήνων Εβραίων – Μνημεία και Μνήμες, Αθήνα, 2006, σελ. 22-23.

4 Βλ., μεταξύ άλλων, Ν. Σταυρουλάκης, Οι Εβραίοι της Ελλάδος, Τάλως, Αθήνα, 1990, σελ. 39-44.

5 Βλ. M. Franco, Essai sur l' Histoire des Israélites de l' Empire Ottoman, 1897, réédite par le Centre d'études Don Isaac Abravanel, Παρίσι, 1980, σελ. 41-42.

των τότε διώξεων από την Ιερά Εξέταση.⁶ Τον Απρίλιο του 1941, η πόλη της Θεσσαλονίκης αριθμούσε 260.000 κατοίκους, εκ των οποίων οι 56.000 περίπου ήταν Εβραίοι το θρήσκευμα. Η σημαντική παρουσία τους στην οικονομική ζωή της Θεσσαλονίκης αποδεικνύεται από το γεγονός ότι, από τις 10.000 επιχειρήσεις που λειτουργούσαν εκεί πριν την κήρυξη του Πολέμου, οι 2.000 ελέγχονταν από εβραϊκά συμφέροντα. Πιο συγκεκριμένα, το 26% των εισαγωγών και πωλήσεων μηχανημάτων, εργαλείων και οικοδομικών υλικών, το 31% της βιομηχανίας υφασμάτων, ενδυμάτων και υποδημάτων, το 30% της συνολικής εμπορικής εκπροσώπησης ξένων επιχειρήσεων και το 16% της εμπορίας τροφίμων ήταν στα χέρια Εβραίων επιχειρηματιών. Εξίσου σημαντική ήταν η παρουσία τους στον κλάδο των τραπεζών και των ασφαλειών. Μετά την Απελευθέρωση και την επιστροφή των Εβραίων από τα στρατόπεδα συγκεντρώσεως, ο αριθμός τους στην Θεσσαλονίκη δεν ξεπερνούσε τα 1.950 άτομα.

Προκειμένου να αξιολογηθούν καλύτερα οι συνθήκες που επικρατούσαν κατά την διάρκεια της γερμανικής Κατοχής, θα πρέπει να εξεταστεί το νομικό καθεστώς που αφορούσε τις περιουσίες των Εβραίων με ελληνική υπηκοότητα και κυρίως την τύχη τους μετά τους εκτοπισμούς στα στρατόπεδα συγκεντρώσεως. Το βασικό νομοθέτημα ήταν ο Νόμος 205/1943 της 29ης Μαΐου 1943 «περί διαχείρισης των παρά των Αρχών Κατοχής κατασχομένων και εγκαταλειπομένων Ισραηλιτικών περιουσιών».⁷ Ο Νόμος αφορούσε το σύνολο των Εβραϊκών περιουσιών που βρισκόντουσαν στην περιφέρεια της Γενικής Διοικήσεως Μακεδονίας.⁸

Η επίβλεψη της διαχείρισης ανατέθηκε σε μία κρατική αρχή, την επονομαζόμενη «Υπηρεσία Διαχείρισεως Ισραηλιτικών Περι-

6 E. Benbassa, "De Séville a Salonique: itinéraires séfarades" σε Israël – De Moïse aux accords d'Oslo, Editions du Seuil, Παρίσι, 1998, σελ. 237.

7 ΦΕΚ 1945 Τεύχος Α' 160.

8 Η Γενική Διοίκηση Μακεδονίας είχε ιδρυθεί αμέσως μετά την είσοδο του ελληνικού Στρατού στην Θεσσαλονίκη κατά την διάρκεια του Πρώτου Βαλκανικού Πολέμου το 1912. Επικεφαλής ήταν ο Γενικός Διοικητής ο οποίος συμμετείχε με την ιδιότητα του υπουργού στο υπουργικό συμβούλιο. Το 1977, την διαδέχθηκε το Υπουργείο Μακεδονίας και Θράκης (ΥΜΑΘ), το οποίο τον Οκτώβριο του 2009 καταργήθηκε και μετατράπηκε σε Γενική Γραμματεία δύο διαφορετικών Υπουργείων.

ουσιών» (Υ.Δ.Ι.Π.), τα μέλη της οποίας διορίζονταν από τον Γενικό Διοικητή Μακεδονίας. Ο Νόμος 205/1943 είχε αναδρομική ισχύ από τις 9 Μαρτίου 1943 διότι τότε είχε δημιουργηθεί η Υ.Δ.Ι.Π (η ονομασία της στα γερμανικά ήταν «Amt fuer die Verwaltung des Judenvermoegens») ως ειδική υπηρεσία της Γενικής Διοικήσεως Μακεδονίας επί τη βάσει διαταγών και οδηγιών που είχε δοθεί από την Γερμανική Στρατιωτική Διοίκηση Θεσσαλονίκης – Αιγαίου. Η επιστολή – διαταγή της 7^{ης} Μαρτίου 1943, η οποία έφερε την υπογραφή του Dr Maximilian Merten, αναφορά στην δράση του οποίου γίνεται πιο κάτω, ήταν ξεκάθαρη ως προς το τι έπρεπε να γίνει:

«Οφείτετε αμέσως να τοποθετήσετε σε όλα τα εβραϊκά καταστήματα και επιχειρήσεις στην Θεσσαλονίκη Έλληνες διαχειριστές – θεματοφύλακες [Treuhaender] και σε κάθε επιχείρηση θα πρέπει να τοποθετηθεί ένας συγκεκριμένος διαχειριστής – θεματοφύλακας.⁹ Για την επίβλεψη των διαχειριστών – θεματοφυλάκων οφείτετε να συστήσετε αμέσως στην Διεύθυνση Εσωτερικών μια ιδιαίτερη «Υπηρεσία Διαχειρίσεως Ισραηλιτικών Περιουσιών» κάτω από την οποία θα τεθούν όλοι οι διαχειριστές – θεματοφύλακες.

Οδηγίες σχετικά με την διαδικασία βάσει της οποίας η κάθε επιχείρηση που μέχρι τώρα ήταν ιδιοκτησίας Εβραίων θα μεταφερθεί στους διαχειριστές-θεματοφύλακες θα λάβετε σύντομα [...]

Συνεχώς και σε κάθε περίπτωση τουλάχιστον μια φορά εβδομαδιαίως θα πρέπει να αποστέλλετε γραπτή αναφορά σχετικά με την πρόοδο αυτής της υποθέσεως».¹⁰

9 Για νομικούς λόγους, οι περιουσίες που ενέπιπταν στον Νόμο 205/1943 θεωρούνταν «χρηματικές εγγυήσεις» και η διαχείρισή τους έπρεπε να γίνεται από μεσεγγυούχους. Κατά κύριο λόγο, ο ρόλος αυτός ανατίθετο σε δημόσιους υπαλλήλους, οι οποίοι είχαν την υποχρέωση να υποβάλλουν κατά τακτά χρονικά διαστήματα στην Υ.Δ.Ι.Π. λεπτομερείς αναφορές για τις διαχειριστικές πράξεις αναφορικά με τα περιουσιακά στοιχεία που διαχειρίζονταν.

10 Επιστολή της 7^{ης} Μαρτίου 1943 με αποστολέα «Befelshaber Saloniki-Aegaeis Abteilung Militaerverwaltung» και με στοιχεία «MV pol 5 283 / Dr. Me», βλ. Παράρτημα πηγών και εγγράφων, σελ. 144 [από τα αρχεία του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου Ελλάδος και του Μωυσή Κ. Κωνσταντίνου].

Δύο ημέρες αργότερα και έξι ημέρες πριν από την αναχώρηση του πρώτου τραίνου από τον Σιδηροδρομικό Σταθμό Θεσσαλονίκης με εκτοπισμένους Εβραίους, δόθηκαν με την μορφή επιστολής προς την Υ.Δ.Ι.Π. οι οδηγίες για την τοποθέτηση των διαχειριστών-θεματοφυλάκων και των πρώτων ενεργειών που έπρεπε να γίνουν.¹¹ Οι οδηγίες δεν δόθηκαν από τον Merten αλλά από τον αξιωματικό των SS Wisliceny, του οποίου ο ρόλος στην εξόντωση του εβραϊκού στοιχείου όχι μόνο της Ελλάδος αλλά και άλλων ευρωπαϊκών κρατών εξηγείται πιο κάτω.¹² Συνοπτικά η διαδικασία είχε ως εξής: Ο διαχειριστής – θεματοφύλακας που τοποθετείτο από την Γενική Διοίκηση Μακεδονίας ερχόταν σε επαφή με τον πρώην ιδιοκτήτη της επιχειρήσεως, ο οποίος για τον λόγο αυτό θα έπαιρνε άδεια για να εγκαταλείψει το γκέτο στο οποίο προ μηνών είχαν οδηγηθεί υποχρεωτικά όλοι οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης. Ο διαχειριστής από κοινού με τον ιδιοκτήτη θα συνέτασσαν εις τετραπλούν κατάσταση στην οποία θα γινόταν απογραφή των αποθεμάτων και των διαθέσιμων εμπορευμάτων και την οποία θα υπέγραφαν. Για τις μικρές επιχειρήσεις των Εβραίων προβλεπόταν η άμεση εκκαθάρισή τους. Τα μετρητά που θα υπήρχαν στα καταστήματα και που δεν αφορούσαν την πληρωμή λογαριασμών ανήκαν στους Εβραίους και έπρεπε να τους δοθούν. Σύμφωνα με τις εν λόγω οδηγίες, όλες οι επιχειρήσεις των Εβραίων θεωρούντο ότι είχαν κατασχεθεί. Απαγορευόταν στους διαχειριστές να απαλλοτριώσουν τα εμπορεύματα στην θεματοφυλακή των οποίων είχαν περιέλθει, ενώ το άνοιγμα των εμπορικών καταστημάτων απαιτούσε ειδική άδεια που θα εκδιδόταν από την

11 Για τα γεγονότα των μηνών Ιανουαρίου - Μαρτίου 1943 κατά την διάρκεια των οποίων τέθηκε σε πλήρη εφαρμογή η ναζιστική νομοθεσία κατά των Εβραίων στην ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλονίκης, βλ. G. Aly, Το Λαϊκό Κράτος του Χίτλερ - Ληστεία, Φυλετικός Πόλεμος και Εθνικοσοσιαλισμός, Κέδρος, 2009, σελ. 313-315 καθώς επίσης την Εισαγωγή του βιβλίου I. Dublon-Knebel, German Foreign Office Documents on the Holocaust in Greece, The Goldstein-Goren Diaspora Research Center, Tel Aviv University, 2007, σελ. 11 επ.

12 Επιστολή της 9^{ης} Μαρτίου 1943 με αποστολέα «Sonderkommando der Sicherheitspolizei fuer Judenangelegenheiten» και χωρίς άλλα στοιχεία εκτός από την διεύθυνση «Βελισαρίου 42». Το κείμενο της επιστολής έχει αναπαραχθεί σε «Η Υπόθεση Μαξ Μέρτεν», Χρονικά, Τόμος ΚΓ, Αριθμός Φύλλου 169, Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 2000, σελ. 30, βλ. επίσης Παράρτημα πηγών και εγγράφων, σελ. 145 [από τα αρχεία του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου Ελλάδος και του Μωυσή Κ. Κωνσταντίνη].

Γερμανική Στρατιωτική Διοίκηση Θεσσαλονίκης-Αιγαίου.

Σχετικά με την κατάσχεση των επιχειρήσεων και των καταστημάτων των οποίων ιδιοκτήτες ήταν Έλληνες Εβραίοι θα πρέπει να σημειωθεί ότι δεν στηριζόταν σε καμία νομική βάση. Δεδομένου ότι το Ελληνικό Κράτος δεν είχε χάσει την νομική του προσωπικότητα και ασκούσε κυριαρχικά δικαιώματα επί του λαού (ασχέτως εάν η άσκηση γινόταν κατόπιν παρεμβάσεων του κατακτητή, ο οποίος ρύθμιζε πολλά ζητήματα σύμφωνα με τα συμφέροντά του), το ελληνικό δίκαιο συνέχιζε να ισχύει και να εφαρμόζεται (στον βαθμό που δεν ερχόταν σε αντίθεση με τις δεσμευτικές αποφάσεις των αντιπροσώπων του Τρίτου Ράιχ στην Ελλάδα που λειτουργούσαν ως Αρχές Κατοχής). Στην συγκεκριμένη λοιπόν περίπτωση είναι σαφές ότι η κατάσχεση των εβραϊκών επιχειρήσεων ήταν παράνομη ενέργεια. Μάλιστα το γεγονός ότι οι σχετικές διαταγές προήλθαν από άτομα που μάλλον δεν νομιμοποιούντο ως εκπρόσωποι του κράτους του Τρίτου Ράιχ (ασχέτως ποιες άτυπες εξουσίες είχαν αναλάβει κατά την διάρκεια της παραμονής τους στην Θεσσαλονίκη) δείχνει το έκνομο της όλης καταστάσεως. Δεδομένου όμως ότι οι Ναζί επεδίωκαν οι πράξεις τους να καλύπτονται από ένα πέπλο νομιμότητας, η κατάσταση που είχε δημιουργηθεί θα μπορούσε κάλλιστα να παρουσιαστεί ως σύννομη εάν η κατάσχεση των περιουσιών των Εβραίων από τον κατακτητή εμφανιζόταν ως γεγονός σε έναν νόμο του Ελληνικού Κράτους. Και το νομοθέτημα αυτό θα διευθετούσε επίσης τα θέματα που είχαν εν τω μεταξύ ανακύψει σχετικά με την τύχη των περιουσιακών στοιχείων των Εβραίων που είχαν εκτοπιστεί στα στρατόπεδα συγκεντρώσεως της Πολωνίας.

Συνεπώς κανείς θα μπορούσε να προσεγγίσει το περιεχόμενο του Νόμου 205/1943 από αυτή την οπτική γωνία και να δει τις διαφορετικές ανάγκες που εξυπηρετούσε και στις οποίες συμπεριλαμβάνονται οι ακόλουθες. Πρώτον, φρόντιζε να δοθεί, έστω και με καθυστέρηση, μια νομική βάση για την αφαίρεση των εβραϊκών επιχειρήσεων και καταστημάτων από τους νομίμους ιδιοκτήτες αλλά και για την λεηλασία τους. Δεύτερον, δεδομένου ότι ήδη είχε εκτοπισθεί ένας πολύ μεγάλος αριθμός Εβραίων, ο Νόμος αποσκοπούσε στο να αφαιρεθούν και τα υπόλοιπα περιουσιακά στοιχεία των εκτοπισθέν-

ντων και κυρίως η ακίνητη περιουσία τους (οικίες, οικόπεδα, κ.λπ). Αυτό επέτρεπε στον κατακτητή και στους τοπικούς αξιωματούχους να ασκήσουν, όπως εξηγείται στην συνέχεια, μια «κοινωνική πολιτική» αφού στις εγκαταλειμμένες οικίες μπορούσαν να τακτοποιηθούν άστεγοι. Τρίτον, ολοκλήρωνε την εφαρμογή της ναζιστικής νομοθεσίας κατά του εβραϊκού στοιχείου στην Ελλάδα αφού οι Εβραίοι, έχοντας απολέσει των δικαιωμάτων στην ζωή και στην προσωπικότητα, έχαναν επισήμως πλέον και τις περιουσίες τους με αποτέλεσμα να μετατρέπονται σε ανθρώπους δευτέρας κατηγορίας όπως τους ήθελε η ναζιστική ιδεολογία.¹³ Τέταρτον, οι εβραϊκές επιχειρήσεις και τα καταστήματα συνέχιζαν την λειτουργία τους και με τον τρόπο αυτό διασφαλιζόταν ένα μεγάλο τμήμα της τοπικής οικονομίας. Πέμπτον, δημιουργείτο μια στρατιά από διαχειριστές-θεματοφύλακες οι οποίοι με τον τρόπο αυτόν θα μπορούσαν να ανταμειφθούν για τις 'καλές υπηρεσίες' που προσέφεραν στον κατακτητή και μάλιστα με τρόπο νομιμοφανή.¹⁴ Η επιλογή των μεσεγγυούχων γινόταν θεωρητικά από την Υ.Δ.Ι.Π. Στην πράξη όμως οι Αρχές Κατοχής στην Θεσσαλονίκη απλώς ανακοίνωναν στην Υ.Δ.Ι.Π. σε ποιους είχε ήδη ανατεθεί η διαχείριση. Όπως έχει παρατηρηθεί, «Ο Νόμος 205/1943 επέτρεψε στους Έλληνες, ιδιαίτερα της Θεσσαλονίκης, δωσίλογους ή μη, να επωφεληθούν από την αναχώρηση των συμπατριωτών τους στα στρατόπεδα του θανάτου».¹⁵

Το ακόλουθο παράδειγμα, το οποίο αφορά δύο καταστήματα εβραϊκών συμφερόντων στην πόλη της Θεσσαλονίκης είναι ίσως χαρακτηριστικό για το πώς εφαρμοζόταν ο Νόμος 205/1943. Ειδικότερα, επιστολή με ημερομηνία 25 Ιουνίου 1943 από την Γερμανική Στρατιωτική Διοίκηση προς την Υ.Δ.Ι.Π., την οποία υπογράφει ο

13 Για την εφαρμογή της ναζιστικής ιδεολογίας, βλ. M. Burleigh και W. Wipperman, *The Racial State: Germany, 1933–1945*, Cambridge University Press, 1991 και H. Friedlander, *The Origins of Nazi Genocide: From Euthanasia to the Final Solution*, University of North Carolina Press, 1995.

14 Βλ. M. Mazower, *Salonica, City of Ghosts*, Harper Collins, 2004, σελ. 443-448. Γενικά για τις σχέσεις μεταξύ του κατακτητή και του γηγενούς πληθυσμού, βλ. N. Ζάικος, *Διεθνές Δίκαιο και Συνεργασία με τον Εχθρό*, Εκδοτικός Οίκος Αντ. Σταμούλη, Θεσσαλονίκη, 2006.

15 B. Pierron, *Juifs et Chrétiens de la Grèce Moderne*, L' Harmattan, Παρίσι, 1996, σελ. 254.

Merten, αναφέρει ότι το κατάστημα του Asael [Asser] Israel, το οποίο βρίσκεται στην οδό Βασιλέως Ηρακλείου 9 στην Θεσσαλονίκη, θα δοθεί στην διαχείριση των Ελληνίδων υπηκόων Ευαγγελία Σαγιογιάννη και Χριστίνα Γέννη. Σημειώνεται ακόμη στην επιστολή ότι τα κλειδιά του καταστήματος έχουν ήδη παραδοθεί στις δύο αυτές Ελληνίδες και ότι το γεγονός αυτό φέρεται σε γνώση της Υ.Δ.Ι.Π., η οποία θα πρέπει να επιφέρει τις αναγκαίες αλλαγές στις καταστάσεις που τηρούσε.¹⁶ Μια άλλη όμως επιστολή που υπογράφει ο Merten και φέρει ημερομηνία της ακριβώς προηγούμενης ημέρας εντέλει την Υ.Δ.Ι.Π. να παραδώσει αμέσως στην κομίστρια της επιστολής (δεν αναφέρεται όνομα και επώνυμο) τα κλειδιά του εν λόγω καταστήματος καθώς επίσης του καταστήματος του Menarchem [Menachem] & Russo Soehne (Μεναχέμ και Υίων Ρούσσο) το οποίο βρίσκεται στην οδό Συγγρού 4. Η κομίστρια της επιστολής επρόκειτο να παραδώσει η ίδια τα κλειδιά στην Στρατιωτική Διοίκηση.¹⁷ Σύμφωνα με άλλη επιστολή, η οποία φέρει ημερομηνία 15 Σεπτεμβρίου 1943 και την υπογραφή μάλλον του Merten ανακοινώνει στον παραλήπτη Θωμά Τριγαρίδα και με κοινοποίηση στην Υ.Δ.Ι.Π. ότι το κατάστημα του «Εβραίου Menachem Russo» αποδίδεται σε αυτόν και ότι όφειλε να ενημερώσει την Υ.Δ.Ι.Π. για την μεταβίβαση.¹⁸ Όσον όμως αφορά το κατάστημα του Asser Israel, προγενέστερη επιστολή της Γερμανικής Στρατιωτικής Διοικήσεως προς την Υ.Δ.Ι.Π. με ημερομηνία 14 Μαΐου 1943 και υπογραφή του Μέρτεν αναφέρει τα εξής:

«Η Ελληνίδα Ευαγγελία Λαγογιάννη, οδός Ζεύξιδος αριθμός 4, έζησε επί 12 έτη με τον Εβραίο Haron Barzelai [Χα-

16 Επιστολή της 25^{ης} Ιουνίου 1943 με αποστολέα «Befelshaber Saloniki-Aegaeis Abteilung Militaerverwaltung» και με στοιχεία «MV gew 9/10433 / Dr. Me/S». Το κείμενο της επιστολής έχει αναπαράχθει σε «Η Υπόθεση Μαξ Μέρτεν», Χρονικά, ο.π., σελ. 32, βλ. επίσης Παράρτημα πηγών και εγγράφων, σελ. 146 [από τα αρχεία του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου Ελλάδος και του Μωυσή Κ. Κωνσταντίνη].

17 Επιστολή της 24^{ης} Ιουνίου 1943 με αποστολέα «Befelshaber Saloniki-Aegaeis Abteilung Militaerverwaltung» και με στοιχεία «MV Dr. Me», βλ. Παράρτημα πηγών και εγγράφων, σελ. 147 [από το αρχείο του Μ. Κωνσταντίνη].

18 Επιστολή της 15^{ης} Σεπτεμβρίου 1943 με αποστολέα «Der Leiter [δυσανάνγνωστο] Verwaltungsbezirks Mazedonien» και με στοιχεία «MV/TI gew 9 1099 K/T», βλ. Παράρτημα πηγών και εγγράφων, σελ. 147 [από το αρχείο του Μ. Κωνσταντίνη].

ρών Βαρζελαί]. Προκειμένου να μπορέσει να εξασφαλίσει τα προς το ζην για εκείνη και για τα παιδιά της, η Λαγογιάννη θα τοποθετηθεί μεσεγγυήτρια στην εταιρεία Asser Israel & Co, οδός Βασιλέως Ηρακλείου 9, αναλόγως του ύψους του μεριδίου (συμμετοχής) του Εβραίου Haron Barzelai στην εν λόγω εταιρεία».¹⁹

Στις 23 Νοεμβρίου 1943, ο Γερμανός Στρατιωτικός Διοικητής Ελλάδος εξέδωσε διαταγή, η οποία είχε την ισχύ νόμου και με την οποία παρείχε την νομική βάση προκειμένου να καταστεί δυνατή η κατάσχεση όλης της κινητής και ακίνητης περιουσίας των Εβραίων όχι μόνο στις γερμανοκρατούμενες περιοχές (εκτός από την Γενική Διοίκηση Μακεδονίας δεδομένου ότι εκεί είχε ήδη προ πολλού ολοκληρωθεί η εκτόπιση του εβραϊκού στοιχείου στα στρατόπεδα συγκεντρώσεως) αλλά και στις περιοχές που βρίσκονταν υπό ιταλική κατοχή.²⁰ Η διαταγή, σκοπός της οποίας ήταν να αφαιρεθεί από την ιδιοκτησία, νομή και κατοχή των Εβραίων κάθε περιουσιακό στοιχείο που δεν ενέπιπτε εντός του πεδίου εφαρμογής του Νόμου 205/1943, εκτελέστηκε βάσει του Νόμου 1180/1944 της 20^{ης} Ιανουαρίου 1944 «περί τρόπου διαχειρίσεως των κατασχομένων Ισραηλιτικών περιουσιών».²¹ Στο εν λόγω νομοθέτημα ορίστηκε ότι η διαχείριση των εβραϊκών περιουσιών, που είχαν ήδη κατασχεθεί και περιέλθει στο Ελληνικό Δημόσιο σύμφωνα με την διαταγή του Γερμανού Στρατιωτικού Διοικητή της 23^{ης} Νοεμβρίου 1943, ανατίθετο σε κρατική υπηρεσία, η οποία ονομάστηκε «Κεντρική Υπηρεσία Διαχειρίσεως Ισραηλιτικών Περιουσιών» (Κ.Υ.Δ.Ι.Π.).

Δύο ημέρες πριν την είσοδο των συμμαχικών δυνάμεων στην πόλη των Αθηνών, η Κατοχική κυβέρνηση υιοθέτησε το τελευταίο νομοθέτημα στην γερμανοκρατούμενη Ελλάδα και αυτό έμελλε να αφορά τις περιουσίες των Ελλήνων Εβραίων. Ειδικότερα, ο Νόμος 1977/1944

19 Επιστολή της 14^{ης} Μαΐου 1943 με αποστολέα «Befelshaber Saloniki-Aegaeis Abteilung Militaerverwaltung» και με στοιχεία «MV pl 5/ 6759 Ku/Ka», βλ. Παράρτημα πηγών και εγγράφων, σελ. 148 [από το αρχείο του Μ. Κωνσταντίνη].

20 Η εξέλιξη αυτή ήταν μάλλον αναμενόμενη λόγω της συνθηκολογήσεως της Ιταλίας τον Σεπτέμβριο του 1943.

21 ΦΕΚ 1944 Τεύχος Α' 26.

της 10ης Οκτωβρίου 1944 «περί καταργήσεως του Νόμου 1180/1944» διέλυσε την Κ.Υ.Δ.Ι.Π. και ίδρυσε νέα κρατική υπηρεσία που έφερε τον πιο εύηχο τίτλο «Κεντρική Υπηρεσία Εκκαθαρίσεως και Αποδόσεως Ισραηλιτικών Περιουσιών».²²

Με γνώμονα την άνευ προηγουμένου λεηλασία στην οποία είχε οδηγήσει η ανεξέλεγκτη εφαρμογή του Νόμου 205/1943, θεωρητικά ο Νόμος 1180/1944 υιοθετούσε ένα πιο συνεκτικό πλαίσιο που στόχευε στην αποτροπή της επαναλήψεως τέτοιων καταστάσεων. Αν και η υλοποίηση θα γινόταν από τον Υπουργό των Οικονομικών της Ελληνικής Πολιτείας (όπως ονομάστηκε το κράτος κατά την διάρκεια της Κατοχής), η ενεργός ανάμιξη των γερμανικών Αρχών Κατοχής οδήγησε σε νέες πράξεις λεηλασίας των περιουσιακών στοιχείων που είχαν εγκαταλειφθεί από τους ιδιοκτήτες τους. Ωστόσο, φαίνεται ότι δεν επαναλήφθηκε το όργιο των λεηλασιών που είχε σημειωθεί στην περιοχή της Μακεδονίας. Μετά την λήξη του Πολέμου, ορισμένα από τα περιουσιακά στοιχεία επιστράφηκαν στους νόμιμους ιδιοκτήτες.

Αντικείμενο λοιπόν της Κ.Υ.Δ.Ι.Π. ήταν η διαχείριση των «κατασχεθεισών και εις το Ελληνικόν Δημόσιον προς διαχείρισιν παραδοθεισών Ισραηλιτικών περιουσιών» βάσει της προαναφερθείσας διαταγής της 23^{ης} Νοεμβρίου 1943. Η Κ.Υ.Δ.Ι.Π. διευθυνόταν από ανώτερο δημόσιο υπάλληλο και στελεχωνόταν από αποσπασμένους δημοσίους υπαλλήλους με απόφαση του Υπουργού των Οικονομικών, ο οποίος και καθόριζε την εν γένει δομή και λειτουργία της. Δίπλα στην Κ.Υ.Δ.Ι.Π. συστάθηκε ολιγομελής γνωμοδοτική επιτροπή που αποτελείτο από τον διευθυντή της, από τους πρόεδρους των Εμπορικών και Βιομηχανικών Επιμελητηρίων Αθηνών και Πειραιώς και από τους πρόεδρους των Εμπορικών Συλλόγων Αθηνών και Πειραιώς. Ο ρόλος της εν λόγω επιτροπής ήταν διττός: αφενός, γνωμοδοτούσε στην Κ.Υ.Δ.Ι.Π. επί παντός ζητήματος που αφορούσε την διαχείριση των Ισραηλιτικών περιουσιών και, αφετέρου, αποφαινόταν για την ικανοποίηση των αστικών δικαιωμάτων που είχαν εγερθεί από τρίτους κατά των Εβραίων των οποίων η περιουσία είχε κατα-

22 ΦΕΚ 1944 Τεύχος Α' 241.

σχεθεί. Για τις περιουσίες όμως εκείνες που ενέπιπταν στο εύρος του Νόμου 1180/1944 αλλά βρισκόντουσαν εκτός των πόλεων των Αθηνών και του Πειραιά, ο Υπουργός των Οικονομικών είχε εξουσιοδοτηθεί να παρακάμπτει την Κ.Υ.Δ.Ι.Π. και να αναθέτει την άμεσο εποπτεία της διαχειρίσεώς τους στους κατά τόπους οικονομικούς εφόρους και στην γνωμοδοτική επιτροπή που οριζόταν για την κάθε περίπτωση.

Παρά όμως την ύπαρξη αυτού του σχήματος, οι διαχειριστικές πράξεις επί των κατασχεθέντων περιουσιακών στοιχείων δεν γίνονταν ούτε από την Κ.Υ.Δ.Ι.Π. ούτε από τους κατά τόπους οικονομικούς εφόρους. Αντιθέτως, ο Υπουργός των Οικονομικών διόριζε ως διαχειριστές δημοσίους υπαλλήλους εν ενεργεία ή συνταξιούχους. Σύμφωνα με το άρθρο 4 του Νόμου 1180/1944:

«οι διαχειρισταί ούτοι υποχρεούνται εις τιμίαν, καλήν και συνετήν διαχείρισιν και ευθύνονται δια δόλον, βαρείαν ή και ελαφράν έτι αμέλειαν υπέχοντες και την ποινικήν ευθύνην των μεσεγγυούχων της πολιτικής δικονομίας. Την μήνυσιν υποβάλλει ο διευθυντής της [Κ.Υ.Δ.Ι.Π.]».

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι το τελευταίο εδάφιο αποτελούσε και την μοναδική περίπτωση αναμίξεως της δικαστικής εξουσίας στις εν λόγω διαδικασίες. Όπως δε θα ήταν αναμενόμενο, η νομοθεσία δεν προέβλεπε δικαίωμα των ιδιοκτητών των περιουσιών ή των νομίμων εκπροσώπων τους ή των κληρονόμων τους να εγείρουν οποιοδήποτε είδους αξιώσεις κατά των διαχειριστών αφού ο συνδυασμός του διατάγματος που εξέδωσε ο Γερμανός Στρατιωτικός Διοικητής και της νομοθεσίας που ακολούθησε είχε ως αποτέλεσμα οι περιουσίες που κατασχέθηκαν να έχουν περιέλθει στην κυριότητα της Ελληνικής Πολιτείας. Τέλος, είναι ενδιαφέρον ότι στις πράξεις στις οποίες προέβαιναν οι διαχειριστές για να εκτελέσουν την υπηρεσία που τους είχε ανατεθεί (π.χ. πώληση εμπορευμάτων, πώληση κινητών, εισπράξεις και πληρωμές απαιτήσεων, κ.λπ.) δεν φαίνεται ότι εμπλεκόταν η Κ.Υ.Δ.Ι.Π. αφού, σύμφωνα με τον Νόμο 1180/1944, αποτελούσαν αντικείμενο ιδιαιτέρων αποφάσεων του Υπουργού των Οικονομικών.

Ο Νόμος 1180/1944 περιείχε στο άρθρο 8 ειδικές διατάξεις για τις κατοικίες που είχαν εγκαταλειφθεί από τους Εβραίους των οποίων οι περιουσίες είχαν κατασχεθεί. Οι εν λόγω κατοικίες θεωρήθηκαν επιταγμένες και τέθηκαν στην διάθεση της «Επιτροπής Στεγάσεως», η οποία είχε ιδρυθεί με βάση τον Νόμο 870/1943,²³ προκειμένου να στεγαστούν δημόσιοι υπάλληλοι ή άλλα πρόσωπα τα οποία δικαιούνται στεγάσεως. Τα άτομα, τα οποία η Επιτροπή Στεγάσεως εγκαθιστούσε στις εν λόγω κατοικίες, υπεισερχόντουσαν στις μισθωτικές σχέσεις των «απομακρυνθέντων Ισραηλιτών». Σε περίπτωση που δεν υπήρχε μισθωτική σχέση, η ίδια η απόφαση της Επιτροπής Στεγάσεως αποφάσιζε το καταβλητέο μίσθωμα, το οποίο προφανώς αποτελούσε έσοδο της Ελληνικής Πολιτείας. Στο άρθρο 8 δόθηκε αναδρομική ισχύ και συνεπώς η εγκατάσταση στις κατοικίες που είχαν εγκαταλείψει οι Εβραίοι νομιμοποιήθηκε από την ημερομηνία κατά την οποία είχε τεθεί σε ισχύ ο Νόμος 870/1943.

Όπως αναφέρθηκε πιο πάνω, με την υιοθέτηση του Νόμου 1977/1944 της 10^{ης} Οκτωβρίου 1944, ο οποίος θεωρήθηκε νόμος συντακτικού χαρακτήρα και περιεχομένου, συνεχίστηκε η λειτουργία της Κ.Υ.Δ.Ι.Π. η οποία, βάσει της παραγράφου 2 του άρθρου μόνου, μετονομάστηκε σε Κεντρική Υπηρεσία Εκκαθαρίσεως και Αποδόσεως Ισραηλιτικών Περιουσιών. Σκοπός του νέου μορφώματος ήταν:

«η απόδοση των εις το Ελληνικόν Δημόσιον περιελθουσών Ισραηλιτικών περιουσιών ως και η διαπίστωσις και η εκκαθάρσις των υπό των Αρχών Κατοχής κατασχεθεισών και περιελθουσών αταίς εν γένει Ισραηλιτικών περιουσιών Ελλήνων και μη υπηκόων».

Από αυτή την διάταξη προκύπτει το εύλογο ερώτημα γιατί δεν ξεκαθαριζόταν ποιος θα ήταν ο προς ον η απόδοση, με άλλα λόγια σε ποιόν θα μεταβιβαζόταν τελικά η κυριότητα. Απάντηση σε αυτό το ερώτημα δίνει εν μέρει η τρίτη παράγραφος, σύμφωνα με την οποία ο Υπουργός των Οικονομικών θα εξέδιδε αποφάσεις που θα

²³ Για το κείμενο του Νόμου 870/1943, όπως τροποποιήθηκε και κωδικοποιήθηκε από τον Νόμο 970/1943, βλ. Κώδιξ Θέμιδος 1943, σελ. 396.

καθόριζαν τον τρόπο της αποδόσεως στους κυρίους (χωρίς άλλη διευκρίνιση για την ταυτότητα των ατόμων αυτών) των εξής τεσσάρων ομάδων περιουσίας: (α) των εν γένει Ισραηλιτικών περιουσιών που είχαν περιέλθει στα χέρια του Ελληνικού Δημοσίου (δεν γίνεται μνεία του τρόπου με τον οποίο η κυριότητα πέρασε στην Ελληνική Πολιτεία) και που τελούσαν υπό την διαχείρισή του, (β) των περιουσιακών στοιχείων που τελούσαν υπό οποιασδήποτε μορφής διεκδικήσεως, (γ) των πάσης φύσεως περιουσιακών στοιχείων που θα προέκυπταν μετά από ελέγχους και έρευνες, και (δ) των απαιτήσεων των Εβραίων υπηκόων της Ελλάδος των οποίων οι περιουσίες παραλήφθηκαν από τις Αρχές Κατοχής αλλά ουδέποτε παραδόθηκαν στο Δημόσιο.

Στην ουσία όμως, και παρά τις φαινομενικά θετικές πλευρές του Νόμου 1977/1944, τίποτε δεν άλλαξε. Οι δημόσιοι υπάλληλοι, οι οποίοι είχαν διοριστεί διαχειριστές βάσει του Νόμου 1180/1944, δεν αντικαταστάθηκαν και εξακολουθούσαν να διαχειρίζονται νομίμως τις Ισραηλιτικές περιουσίες παρά την κατάργηση του εν λόγω Νόμου και θα συνέχιζαν την διαχείριση μέχρι την μελλοντική απόδοσή τους στους ιδιοκτήτες ή στους νομίμους εκπροσώπους. Όσον δε αφορά τις περιουσίες, οι οποίες δεν θα μπορούσαν να αποδοθούν είτε εξαιτίας της απουσίας των ιδιοκτητών ή άλλων ατόμων που λειτουργούσαν για λογαριασμό τους είτε για οποιοδήποτε άλλο λόγο, αυτές θα εξακολουθούσαν να τελούν υπό την διαχείριση του Ελληνικού Δημοσίου που πλέον θα ενεργούσε ως εντολοδόχος των κυρίων των εν λόγω περιουσιακών στοιχείων. Η χρήση ορισμένων λέξεων τόσο στο Νόμο 1977/1944 όσο και στα άλλα νομοθετήματα είναι χαρακτηριστική των πολύπλοκων από κάθε άποψη καταστάσεων που επικρατούσαν τις δύσκολες εκείνες εποχές.

Για παράδειγμα, η εφαρμογή της πολιτικής της «Τελικής Λύσεως» του Τρίτου Ράιχ επί των Εβραίων της Ελλάδος περιγράφεται ως η «απουσία» των ιδιοκτητών και των κληρονόμων τους. Είναι δε ενδιαφέρον ότι το λεκτικό του Νόμου 1977/1944 αποφεύγει επιμελώς να αναφερθεί στους τρόπους με τους οποίους η Ελληνική Πολιτεία απέκτησε την κινητή και την ακίνητη περιουσία των Εβραίων. Αντιθέτως, το ότι οι εν λόγω περιουσίες περιήλθαν στο Ελληνικό Δη-

μόσιο αντιμετωπίζεται απλώς ως ένα γεγονός ενώ γίνεται αναφορά και στις περιουσίες που κατασχέθηκαν από τις Αρχές Κατοχής. Τέλος, αν και η αρμοδιότητα της νέας Κεντρικής Υπηρεσίας επεκτεινόταν και καταλάμβανε το σύνολο της επικράτειας, ο Νόμος 205/1943 συνέχιζε να βρίσκεται σε ισχύ και οι νομοθετικές διατάξεις που είχαν εφαρμογή στην περιφέρεια της Γενικής Διοικήσεως Μακεδονίας παρέμεναν ως είχαν έως ότου να ρυθμιστούν με διατάγματα του Υπουργού των Οικονομικών.

Έτσι διαμορφωνόταν το νομικό καθεστώς που καθόριζε το ιδιοκτησιακό καθεστώς της κινητής και της ακίνητης περιουσίας των Εβραίων της Ελλάδος κατά την διάρκεια της Κατοχής. Όπως και σε άλλα κράτη, άλλοτε οι Έλληνες Εβραίοι υποχρεώθηκαν και εξαναγκάστηκαν να θέσουν την περιουσία τους στην διάθεση και για τις ανάγκες του πολέμου που διεξήγαγε το Τρίτο Ράιχ και άλλοτε οι ίδιες οι Αρχές Κατοχής προχώρησαν (δρώντας εκ των πραγμάτων από κοινού με τις κρατικές αρχές και με την μεγαλύτερη ή μικρότερη συνδρομή του ντόπιου πληθυσμού) στην αφαίρεση της κινητής και ακίνητης περιουσίας τους. Είναι σαφές ότι αυτή η πολιτική αποτελούσε τμήμα της υλοποίησης ενός οργανωμένου προγράμματος καταστροφής της δυνάμεως που διέθεταν οι Εβραίοι ανά την Ευρώπη. Δεν έχει σημασία εάν η οικονομική τους επιφάνεια ήταν μεγάλη ή μικρή. Σημασία έχει αφενός η ολοκληρωτική αφαίρεση της περιουσίας και οι συνέπειες αυτού του γεγονότος στην ευημερία μιας ολοκληρης πληθυσμιακής ομάδος και αφετέρου η συστηματική εκτέλεση του προγράμματος που οδηγούσε στην «Τελική Λύση». Τα μέσα, οι διαδικασίες και τα αποτελέσματα του εν λόγω προγράμματος είχαν ήδη δοκιμαστεί κατά των Εβραίων που ζούσαν στην Γερμανία από την δεκαετία του 1930. Όπως έχει σημειωθεί:

«Η εκστρατεία για την λεηλασία της περιουσίας των θυμάτων του Ναζισμού ήταν εγγενώς συνδεδεμένη τόσο με την εθνικοσοσιαλιστική θεώρηση του Εβραίου όσο και με τις οικονομικές ανάγκες της γερμανικής πολεμικής μηχανής. Προκειμένου να εξασφαλιστεί ότι συγκεντρωνόντουσαν οι μέγιστες δυνατότες ποσότητες ιδιωτικών περιουσιών, οι Ναζί εφάρμοσαν ένα

συστηματικό πρόγραμμα το οποίο περιλάμβανε την υιοθέτηση νομοθεσίας, την εξαπάτηση και την χρήση βίας».²⁴

Μέχρι ενός βαθμού το πρόγραμμα των Ναζί βασιζόταν και σε ψυχολογικούς παράγοντες: στην απληστία που χαρακτηρίζει το ανθρώπινο είδος, στα αισθήματα έχθρας και μίσους που συχνά διακατείχαν τον ντόπιο πληθυσμό κατά των Εβραίων κ.λπ. Πόσοι άνθρωποι θα αντιστεκότουσαν στο να αποκτήσουν περιουσιακά στοιχεία χωρίς να απαιτείται να ενδιαφερθούν για την προέλευσή τους, πόσα άτομα δεν θα άρπαζαν την ευκαιρία να απολαύσουν περιουσιακά στοιχεία (ανεξαρτήτως του εάν ήταν μια οικία ή ένα τόπι μεταξωτού υφάσματος) χωρίς ιδιαίτερο κόπο και σε τιμές εξευτελιστικές, πόσα άτομα δεν θα ενέδιδαν σε όλες αυτές τις ευκαιρίες; Και μάλιστα όταν ο χαμένος δεν ήταν άλλος από έναν Εβραίο! Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι όταν εμφανίζονται οι παραπάνω ψυχολογικοί παράγοντες πολλά χαρακτηριστικά γνωρίσματα των ανθρώπων, όπως η έμφυτη τάση προς την ηθική, η μόρφωση και η πνευματική καλλιέργεια, η κοινωνική θέση, η οικονομική επιφάνεια κ.λπ., παραμερίζονται από την προοπτική του άμεσου και ανέμελου πλουτισμού.

Από την άλλη πλευρά, προκύπτει ότι το οργανωμένο πρόγραμμα της Ναζιστικής Γερμανίας στηριζόταν σε ένα νομικό υπόβαθρο και όλα φαινομενικά γινόντουσαν σε εκτέλεση και υλοποίηση νόμων και αποφάσεων των καθεστώτων που βρισκότουσαν στις κατακτημένες χώρες. Για όσους δεν ήξεραν, δεν ήθελαν ή δεν μπορούσαν να γνωρίζουν την πραγματικότητα αυτό το νομικό υπόβαθρο προσέφερε νομιμοποίηση για τα όσα συνέβαιναν. Με την σειρά του, το νομικό αυτό υπόβαθρο οδηγούσε στην παγίωση παρανόμων καταστάσεων που κατέλυαν βασικούς θεσμούς και θεμελιώδεις αρχές πάνω στις οποίες εδράζεται η οργάνωση των κοινωνικών συνόλων. Επί μεγάλο χρονικό διάστημα και κατά τρόπο συστηματικό και προσχεδια-

24 Βλ. J. Boyd και S. Ward, *Nazi Gold – The British and Allied Attempt to Deal with Loot from the Second World War and the Implications for the Tripartite Gold Commission*, The Holocaust Educational Trust, Δεύτερη Έκδοση, Λονδίνο, Νοέμβριος 1997, σελ. 5, διαθέσιμο σε <http://www.ess.uwe.ac.uk/documents/nazigld.pdf>.

σμένο ο κατακτητής καλλιεργούσε και τροφοδοτούσε μια εσφαλμένη αίσθηση νομιμότητας, ότι δηλαδή τα μέτρα λήφθηκαν από την Ελληνική Πολιτεία και οι εκτελεστικές αποφάσεις έφεραν την υπογραφή του εκάστοτε Υπουργού των Οικονομικών. Αυτός ήταν ο ρόλος των πάσης φύσεως (άμεσων και έμμεσων) συνεργατών που ενεργούσαν για τις γερμανικές Αρχές Κατοχής. Κάνοντας χρήση του κάθε φορά ισχύοντος νομικού πλαισίου και του μηχανισμού που αυτό δημιουργούσε έθεταν υπό την νομή και κατοχή τους τις περιουσίες που είχαν κατασχεθεί ή αφαιρεθεί και στην συνέχεια μεταβίβαζαν στους κατακτητές το προϊόν που προέκυπτε από την εκποίησή τους ή την με οποιοδήποτε άλλο τρόπο εκμετάλλευσή τους. Δεν τελείωνε όμως εκεί η διαδικασία.

Στην συνέχεια γινόταν η μεταφορά των οικονομικών πόρων στο Τρίτο Ράιχ ή/και στις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες που τελούσαν υπό Γερμανική κατοχή με σκοπό να χρηματοδοτηθεί η συνέχιση του πολέμου ή προκειμένου να θησαυρίσουν μέλη του Ναζιστικού Κόμματος ή για οποιοδήποτε άλλο σκοπό. Φυσικά, αυτές ήταν μόνο ορισμένες από τις τακτικές που επινόησαν οι γερμανικές Αρχές Κατοχής προκειμένου να περιέλθουν σε αυτές τα περιουσιακά στοιχεία των Εβραίων. Οι συγκεκριμένες τακτικές που χρησιμοποιήθηκαν για να οικειοποιηθούν οι κατακτητές τις μεγάλες ποσότητες νομισματικού χρυσού που διέθεταν οι Εβραίοι της Ελλάδος περιγράφονται στα επόμενα Κεφάλαια της παρούσας μελέτης.

Είναι ενδιαφέρον να συγκρίνει κανείς την κατάσταση που επικράτησε στην κατακτημένη Ελλάδα με τις μεθόδους που εφαρμόστηκαν στην κατακτημένη Ολλανδία, όπως τις περιγράφει συγγραφέας που μελέτησε την αρπαγή των περιουσιακών στοιχείων των εκεί Εβραίων. Οι ομοιότητες είναι εμφανείς:

«Για την λεηλασία των Εβραϊκών περιουσιών δημιουργήθηκε ένα ειδικό σύστημα, το οποίο εμφανιζόταν λιγότερο ή περισσότερο σαν ένα 'λογικό' νομικό σύστημα και το οποίο εφαρμόστηκε σε όλες τις κτήσεις των Εβραίων [...] Όταν οι Γερμανοί υιοθετούσαν τα διάφορα διατάγματα για τις λεηλασίες δεν άφηναν σχεδόν τίποτα στην τύχη. Παρά το γεγονός αυτό,

συνέχεια επέφεραν στα διατάγματα αλλαγές, διορθώσεις και προσθήκες [...] Η αυτοκρατορία των ληλασιών του Χίτλερ αποτελούσε έναν κόσμο αυστηρά δομημένο και γραφειοκρατικό όπου οι κατασχέσεις δεν αφήνοντο στην τύχη τους – τουλάχιστον στην Ολλανδία. Τα διατάγματα προφανώς έπαιξαν σημαντικό ρόλο στο να κατευθύνουν τους κρατικούς υπαλλήλους και τα κρατικά όργανα που διέπραξαν τις αρπαγές. Ο κόσμος τους ήταν δομημένος με παρόμοιο τρόπο. Αποτελεί ένα ανοικτό ερώτημα κατά πόσον η κατάσχεση της περιουσίας ενός ολόκληρου τμήματος του πληθυσμού και σε μια τόσο μεγάλη έκταση θα μπορούσε να είχε γίνει χωρίς αυτή η απρόσωπη και γραφειοκρατική διοικητική μηχανή να έχει παράσχει μια προμετωπίδα πίσω από την οποία μπορούσαν να κρυφτούν [...].²⁵

Μετά την Απελευθέρωση, το Ελληνικό Κράτος προέβη στην υιοθέτηση σειράς νόμων και κανονιστικών πράξεων αφενός για να καταργηθεί η σχετική Κατοχική νομοθεσία και αφετέρου να αρθούν οι αρνητικές συνέπειές της. Ειδικότερα, από χρονολογικής απόψεως, υπήρξε ο Νόμος 2/1944 της 26^{ης} Οκτωβρίου 1944 «περί καταργήσεως των Νόμων 1977/1944 και 1180/1944 και αποδόσεως των Ισραηλιτικών περιουσιών» και ο Νόμος 337/1945 της 20^{ης} Μαΐου 1945 «περί καταργήσεως του Νόμου 205/1943 περί διαχειρίσεως των παρά των Αρχών Κατοχής κατασχομένων και εγκαταλειπομένων Ισραηλιτικών περιουσιών»,²⁶ ενώ το θέμα των εβραϊκών περιουσιών που είχαν δοθεί σε θεματοφυλακή σύμφωνα με τις διατάξεις του Νόμου 205/1943 και του Νόμου 1180/1944 καθώς επίσης το ζήτημα της ευθύνης των διαχειριστών αντιμετωπίστηκαν με τον Αναγκαστικό Νόμο 808/1945 της 30^{ης} Δεκεμβρίου 1945 «περί συμπληρώσεως των Αναγκαστικών Νόμων 2/1944 και 337/1945».²⁷ Υπήρξε επίσης μια σειρά εκτελεστικών υπουργικών αποφάσεων, όπως η Απόφαση του Υπουρ-

25 Βλ. G. Aalders, *Nazi Looting – The Plunder of Dutch Jewry during the Second World War*, Berg Publishers, 2004, σελ. 225-226.

26 ΦΕΚ 1945 Τεύχος Α' 121.

27 ΦΕΚ 1945 Τεύχος Α' 324.

γού των Οικονομικών αρ. 200124/887 της 12^{ης} Αυγούστου 1948 «περί ρυθμίσεως ζητημάτων αφορώντων την εκτέλεσιν των Νόμων 2/1944 και 808/1945 περί των Ισραηλιτικών περιουσιών»,²⁸ η Απόφαση του Υπουργού Οικονομίας αρ. 230036/1063 της 16^{ης} Σεπτεμβρίου 1948 «περί υποβολής δηλώσεων υπό των κατόχων ισραηλιτικών περιουσιακών στοιχείων και οφειλετών απαιτήσεων προς Ισραηλίτας»²⁹ και η Απόφαση του Υπουργού Οικονομίας αρ. 230037/1064 της 16^{ης} Σεπτεμβρίου 1948 «περί υποβολής λογοδοσίας παρά των διαχειριστών ισραηλιτικών περιουσιών».³⁰

Σύμφωνα με τις εν λόγω υπουργικές αποφάσεις, δόθηκε στους διαχειριστές δίμηνη προθεσμία προκειμένου να υποβάλουν λεπτομερείς αναφορές όπου θα καταγράφοντο οι διαχειριστικές πράξεις στις οποίες προέβησαν σχετικά με τα περιουσιακά στοιχεία των Ελλήνων Εβραίων τα οποία τους είχαν δοθεί. Παρά το γεγονός ότι το άρθρο 6 του Νόμου 808/1945 προέβλεπε ότι η μη συμμόρφωση επέσυρε ποινή φυλακίσεως πέντε ετών, υποβλήθηκαν ελάχιστες μόνο αναφορές, ενώ δεν είναι γνωστό εάν υπήρξαν καταλογισμοί για κακοδιαχείριση. Τέλος, ας σημειωθεί ότι για όσους από τους διαχειριστές αρνούνται να αποδώσουν στους δικαιούχους Εβραίους τα περιουσιακά στοιχεία που είχαν στην νομή τους προβλεπόταν η ποινική δίωξη για υπεξαίρεση. Δεν είναι γνωστό εάν υπεβλήθησαν σχετικές εγκλήσεις ή εάν αυτεπαγγέλτως κινήθηκαν ποινικές διώξεις.

28 ΦΕΚ 1948 Τεύχος Β' 130.

29 ΦΕΚ 1948 Τεύχος Β' 155.

30 ΦΕΚ 1948 Τεύχος Β' 155.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΩΝ ΠΟΛΕΜΙΚΩΝ ΕΠΑΝΟΡΘΩΣΕΩΝ ΚΑΙ ΑΠΟΖΗΜΙΩΣΕΩΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΗΣ ΓΕΡΜΑΝΙΑΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Α.

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΤΡΙΜΕΡΟΥΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΟΥ ΧΡΥΣΟΥ

Η ΔΗ ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ, ΝΟΜΙΚΕΣ μελέτες που είχαν δημοσιευθεί στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής εξέταζαν, από την σκοπιά του Διεθνούς Δικαίου, το θέμα των επανορθώσεων και των αποζημιώσεων που οφείλοντο λόγω των εγκλημάτων πολέμου, των λεηλασιών και των πάσης φύσεως κατασχέσεων που είχαν διαπραχθεί στα κράτη τα οποία τελούσαν υπό γερμανική κατοχή. Μία από αυτές τις μελέτες συντάχθηκε από τον Nehemiah Robinson, ο οποίος ήταν επικεφαλής του Γραφείου Επανορθώσεων το οποίο λειτουργούσε στο Παγκόσμιο Εβραϊκό Συμβούλιο. (Αναφορά στις ενέργειες του Robinson για να προωθηθούν οι απαιτήσεις του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου Ελλάδος για την αποκατάσταση του νομισματικού χρυσού γίνεται στο επόμενο Κεφάλαιο).

Στη μελέτη του ο Robinson, μεταξύ των άλλων, διατύπωσε την μάλλον προχωρημένη για την εποχή άποψη ότι, σύμφωνα με τις βασικές αρχές του δικαίου των πολιτισμένων εθνών, δεν δύναται να υπάρξει πράξη κατασχέσεως χωρίς την αντίστοιχη αποζημίωση.³¹ Συνεπώς, η Γερμανία θα έπρεπε μετά τον Πόλεμο να απο-

31 Σε πολυμερές συμβατικό κείμενο, η αρχή ότι η αφαίρεση περιουσίας (ιδιοκτησίας) επιτρέπεται μόνον εάν είναι σύμφωνη με τις γενικές αρχές του Διεθνούς Δικαίου εκφράστηκε στο άρθρο 1 παρ. 1 του Πρώτου Πρωτοκόλλου στην Ευρωπαϊκή Συνθήκη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, το οποίο υιοθετήθηκε το 1952 και το οποίο προβλέπει: «Παν φυσικόν ή νομικόν πρόσωπον δικαιούται σεβασμού της περιουσίας του. Ουδείς δύναται να στερηθή της ιδιοκτησίας του ειμή δια λόγους δημοσίας ωφελείας και υπό τους προβλεπόμενους, υπό του νόμου και των γενικών αρχών του διεθνούς δικαίου, όρους». Η Ελλάδα κύρωσε το Πρώτο Πρωτόκολλο με το Νομοθετικό Διάταγμα 53/1974, ΦΕΚ 1974 Τεύχος Α' 256. Συγκεκριμένη δε πρόβλεψη ότι η αποστέρηση ιδιοκτησίας

ζημιώσει τα θύματα ή τους κληρονόμους τους για τα περιουσιακά στοιχεία που κατέσχεσε, κατέστρεψε ή κατέκλεψε.³² Επιπλέον, ο Siegfried Goldschmidt, σε μελέτη που χρηματοδοτήθηκε από την Ομάδα Έρευνας για την Ειρήνη και τα Μεταπολεμικά Προβλήματα (Research Committee on Peace and Post-War Problems), η οποία είχε συσταθεί από την Αμερικανική Εβραϊκή Επιτροπή (American Jewish Committee), τόνισε ότι οι μαζικές διώξεις των Ναζί και ο τρόπος με τον οποίον υλοποιήθηκαν αποτελούσαν παραβίαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών και, ως εκ τούτου, στοιχειοθετούσαν διεθνή εγκλήματα.³³

Το θέμα των πολεμικών επανορθώσεων που έπρεπε να καταβάλει η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας στις νικήτριες δυνάμεις του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου αποτέλεσε το αντικείμενο της Διασκέψεως των Παρισίων για τις Επανορθώσεις (Paris Conference on Reparations) που πραγματοποιήθηκε από τις 9 Νοεμβρίου έως τις 21 Δεκεμβρίου 1945. Αποτέλεσμα των διαπραγματεύσεων ήταν η υιοθέτηση ενός πολυμερούς συμβατικού κειμένου: Συμφωνία για τις Επανορθώσεις από τη Γερμανία, για την Ίδρυση της Διασυμμαχικής Υπηρεσίας Αποζημιώσεων και για την Αποκατάσταση του Νομισματικού Χρυσού (Agreement on Reparation from Germany, on the Establishment of an Inter-Allied Reparation Agency and on the Restitution of Monetary Gold). Η Συμφωνία, η οποία υπογράφηκε στο Παρίσι την 14^η Ιανουαρίου 1946 και τέθηκε σε ισχύ την 24^η Ιανουαρίου 1946,³⁴ καταρτίστηκε μεταξύ των κυβερνήσεων της Αλβανίας, των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής, της Αυστραλίας, του Βελγίου, του Καναδά, της Δανίας, της Αιγύπτου, της Γαλλίας,

πρέπει να συνοδεύεται από την παροχή ανάλογης αποζημιώσεως θεσπίστηκε στο άρθρο 21 της Αμερικανικής Συνθήκης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του 1969.

32 Βλ. N. Robinson, *Indemnification and Reparations: Jewish Aspects*, World Jewish Congress, Νέα Υόρκη, 1944. Βλ. επίσης N. Robinson, "Reparations and Restitution in International Law as Affecting Jews" [1948] 1 *Jewish Yearbook of International Law* 186.

33 Βλ. S. Goldschmidt, *Legal Claims against Germany: Compensation for Losses Resulting from Anti-Racial Measures*, The Dryden Press, Νέα Υόρκη, 1945. Γενικά, βλ. K. Schwerin, "German Compensation for Victims of Nazi Persecution" [1972] 67 *Northwestern University Law Review* 479.

34 Κείμενο σε 555 *United Nations Treaty Series* 69, σε 48 *British and Foreign State Papers* 96 και σε *United Kingdom Treaty Series* No. 56 (1947).

του Ηνωμένου Βασιλείου, της Ελλάδος, της Ινδίας, του Λουξεμβούργου, της Νορβηγίας, της Νέας Ζηλανδίας, των Κάτω Χωρών, της Τσεχοσλοβακίας, της Νοτίου Αφρικής και της Γιουγκοσλαβίας.

Σκοπός της Συμφωνίας των Παρισίων ήταν να υιοθετηθεί μια ενιαία πολιτική για τη δίκαιη κατανομή των επανορθώσεων μεταξύ όλων των Συμμαχικών Δυνάμεων, με την εξαίρεση όμως της Σοβιετικής Ενώσεως, η οποία λόγω της αντιπαραθέσεως που είχε ήδη διαφανεί με τις χώρες του Δυτικού κόσμου και που έμελλε να μείνει στην ιστορία ως «ο Ψυχρός Πόλεμος», δεν συμμετείχε στον διακανονισμό. Είναι όμως ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι στο Συνέδριο του Potsdam, το οποίο πραγματοποιήθηκε μεταξύ 17 Ιουλίου και 2 Αυγούστου 1945 και όπου, μεταξύ των άλλων, αποφασίστηκε κατ' αρχάς η καταβολή επανορθώσεων από την ηττηθείσα Γερμανία, η Σοβιετική Ένωση συμμετείχε από κοινού με την Μεγάλη Βρετανία και τις ΗΠΑ.³⁵ Όπως χαρακτηριστικά αναφερόταν στην Διακήρυξη του Potsdam:

«Η Γερμανία θα πρέπει να υποχρεωθεί να αποζημιώσει στο μεγαλύτερο δυνατό βαθμό για τις απώλειες και για τον πόνο που προξένησε στα Ηνωμένα Έθνη και για τα οποία ο πληθυσμός της Γερμανίας δεν μπορεί να αποφύγει την ευθύνη».

Συμπληρωματικά, αξίζει να γίνει αναφορά σε ορισμένα αποσπάσματα από την δήλωση του καγκελάριου Konrad Adenauer στο Γερμανικό Ομοσπονδιακό Κοινοβούλιο (Bundestag), τον Σεπτέμβριο του 1951, σχετικά με την στάση που θα έπρεπε να τηρήσει η χώρα του απέναντι στους (ανεξαρτήτως υπηκοότητας) Εβραίους για τα δεινά που υπέστησαν κατά την διάρκεια του Πολέμου:

«Η κυβέρνηση της Γερμανίας και μαζί της η πλειονότητα του γερμανικού λαού γνωρίζουν την αμέτρητη θλίψη που προξε-

35 Βλ. R. Whitcomb, *The Cold War in Retrospective – The Formative Years*, Praeger, 1998, σελ. 36-37. Το Συνέδριο του Potsdam ήταν το τελευταίο συνέδριο του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου που πραγματοποιήθηκε μεταξύ των τριών αυτών κρατών. Είχαν προηγηθεί οι συναντήσεις στην Μόσχα (1943), στην Τεχεράνη (1943) και στην Γιάлта (1945).

νήθηκε στους Εβραίους στην Γερμανία και στις χώρες υπό κατοχή κατά την περίοδο του Εθνικοσοσιαλισμού [...] Τα ακατονόμαστα εγκλήματα που τελέστηκαν στο όνομα του γερμανικού λαού απαιτούν ηθική και υλική επανόρθωση που περιλαμβάνει και τις ζημιές που προκλήθηκαν σε μεμονωμένους Εβραίους αλλά και στις περιουσίες Εβραίων, οι οποίοι δεν υπάρχουν πλέον στην ζωή [...] Η γερμανική κυβέρνηση θα φροντίσει ώστε να υιοθετηθεί σύντομα νομοθεσία για τις επανορθώσεις και για την ταχεία υλοποίηση της εν λόγω νομοθεσίας.³⁶ Ένα τμήμα των Εβραϊκών περιουσιών που μπορούσαν να προσδιοριστούν έχουν ήδη επιστραφεί και θα ακολουθήσουν και άλλες επιστροφές [...] Όσον αφορά την έκταση των επανορθώσεων, οι οποίες λόγω των τεράστιων καταστροφών που προκλήθηκαν στα περιουσιακά στοιχεία των Εβραίων ως αποτέλεσμα του Εθνικοσοσιαλισμού αποτελεί πολύ σοβαρό πρόβλημα, θα πρέπει να επιβληθούν περιορισμοί δεδομένου ότι οι Γερμανοί είναι αντιμέτωποι με την ανάγκη περιθάψεως των αμέτρητων θυμάτων του πολέμου και της ανακουφίσεως των προσφύγων και των εκδιωχθέντων ...».³⁷

Η Συμφωνία των Παρισίων δεν όριζε το συνολικό ποσόν των επανορθώσεων που επρόκειτο να καταβληθούν σε κάθε κράτος, ούτε έθετε συγκεκριμένο χρονικό ορίζοντα για την καταβολή αυτών που θα αναλογούσαν. Η Διάσκεψη όμως για τις Επανορθώσεις υπολόγισε το ύψος των ζημιών επί τη βάσει των απαιτήσεων των κρατών που συμμετείχαν. Στην περίπτωση της Ελλάδος φαίνεται ότι αποδέχθηκε ότι το συνολικό ύψος των υλικών ζημιών, των εξόδων κατοχής και των κυβερνητικών δαπανών κατά το διάστημα του Δευτέρου Παγκο-

36 Για την ιστορία, να σημειωθεί ότι τον Ιούνιο του 1956 υιοθετήθηκε ο Ομοσπονδιακός Νόμος για την Αποζημίωση των Θυμάτων των Εθνικοσοσιαλιστικών Διώξεων (Bundesentschädigungsgesetz) και πολύ πιο πρόσφατα (Αύγουστος 2000) ο Νόμος για την Ίδρυση του Ιδρύματος 'Μνήμη, Ευθύνη και Μέλλον' (Gesetz zur Errichtung einer Stiftung 'Erinnerung, Verantwortung und Zukunft'). Γενικά, βλ. R. Bank, "The New Programs for the Payment to Victims of National Socialist Injustice" [2002] 44 German Yearbook of International Law 307.

37 Βλ. C.-C. Schweitzer (επιμ.), *Politics and Government in the Federal Republic of Germany: Basic Documents*, Berg Publishers, 1984, σελ. 312-313.

σμίου Πολέμου και της Κατοχής ανερχόταν σε 3,81 δισεκατομμύρια δολάρια ΗΠΑ σε τιμές του έτους 1938.³⁸ Οι αριθμοί όμως αυτοί δεν αποτιμούσαν ούτε την κατά τουλάχιστον 10% μείωση του Ελληνικού πληθυσμού λόγω κακουχιών κατά την Κατοχή ούτε την τεράστια ζημία που ο Πόλεμος και κυρίως η Κατοχή είχαν προξενήσει στην δομή και στην λειτουργία της ελληνικής κοινωνίας και στην κατάρρευση των ηθικών αξιών και των κοινωνικών ισορροπιών. Ο τίτλος του Νόμου 182/1945 που υιοθετήθηκε την 10^η Μαρτίου 1945 φανέρωνε την αδυσώπητη αλήθεια: Περί ειδικής φορολογίας των κατά την πολεμική περίοδο πλουτισάντων.

Το έργο της διανομής των γερμανικών περιουσιακών στοιχείων μεταξύ των κρατών-δικαιούχων ανατέθηκε στη Διασυμμαχική Υπηρεσία Επανορθώσεων (Inter-Allied Reparation Agency). Το όργανο αυτό αποτελείτο από την Συνέλευση, στην οποία συμμετείχαν όλα τα 18 συμβαλλόμενα κράτη με εκπρόσωπό τους (ο εκπρόσωπος της Γαλλίας ήταν ο *ex officio* Πρόεδρος), και από μια διεθνή Γραμματεία επικεφαλής της οποίας ήταν ο Γενικός Γραμματέας. Οι αποφάσεις της Συνελεύσεως λαμβάνοντο με απλή πλειοψηφία και δεν υπήρχε το δικαίωμα εφέσεως κατά του περιεχομένου τους. Σε περίπτωση κατά την οποία μια από τις συμμετέχουσες κυβερνήσεις υπέβαλε αξίωση επί συγκεκριμένου περιουσιακού στοιχείου που προοριζόταν ως επανόρθωση αλλά στην κατανομή που πραγματοποίησε η Διασυμμαχική Υπηρεσία επρόκειτο να διατεθεί σε άλλο κράτος, τότε το πρώτο κράτος δικαιούτο να προσφύγει σε διαιτησία όπου τον ρόλο του διαιτητή αναλάμβανε ένα από τα υπόλοιπα κράτη που συμμετείχαν στην Συνέλευση.

Το Άρθρο 1 της Συμφωνίας καθόριζε τα μερίδια των επανορθώσεων που θα δικαιούτο κάθε ένα από τα συμμετέχοντα κράτη. Οι επανορθώσεις εντάχθηκαν σε δύο κατηγορίες: η Κατηγορία Α περιλάμβανε όλες τις επανορθώσεις εκτός από εκείνες που αναφερόντουσαν στην Κατηγορία Β, η οποία κάλυπτε το βιομηχανικό και λοιπό κεφαλαιακό εξοπλισμό που αφαιρέθηκε, καταστράφηκε, κ.λπ. από

38 Βλ. Τράπεζα της Ελλάδος, Τα Πρώτα Πενήντα Χρόνια της Τραπεζής της Ελλάδος 1928-1978, Αθήνα, 1978, σελ. 214.

το Τρίτο Ράιχ, καθώς επίσης τα εμπορικά πλοία και τα μέσα ναυσιπλοΐας σε εσωτερικά ύδατα που είχαν καταστραφεί από την ηττηθείσα Γερμανία. Βάσει της Συμφωνίας, στην Ελλάδα αναλογούσε το 2,70% από την Κατηγορία Α και το 4,35% από την Κατηγορία Β. Προκειμένου να μπορέσει κανείς να συγκρίνει και να βγάλει τα συμπεράσματά του ως προς το κατά πόσον οι συμφωνηθείσες επανορθώσεις ήταν ανάλογες με τις πραγματικές ζημιές που υπέστησαν, ας αναφερθεί ότι τα ποσοστά για την Ινδία ήταν, αντιστοίχως για τις κατηγορίες Α και Β, 2% και 2,90%, για την Γιουγκοσλαβία έφθαναν το 6,6% και το 9,6%, ενώ και για την Ολλανδία ανερχόντουσαν σε 3,90% και 5,60%.

Το προοίμιο της Συμφωνίας των Παρισίων αναφερόταν στην 'δίκαιη' (equitable) κατανομή μεταξύ των Συμμαχικών Δυνάμεων του συνόλου των περιουσιακών στοιχείων τα οποία θεωρούνται ή θα θεωρούντο στο μέλλον ως διαθέσιμα για την παροχή επανορθώσεων από την Γερμανία. Σύμφωνα με την Πρώτη Έκθεση του Γενικού Γραμματέα E.P. Sutton, η οποία εκδόθηκε το 1947, τα ποσοστά υπολογίστηκαν με βάση τα όσα είχαν συμφωνηθεί στο Συνέδριο της Γιάλτας, δηλαδή σύμφωνα με τα ακόλουθα τρία κριτήρια: (α) τις υλικές ζημιές που υπέστη το κάθε κράτος, (β) τις απώλειες σε επίπεδο πληθυσμού και (γ) την συμμετοχή της κάθε κυβερνήσεως στην πολεμική προσπάθεια κατά του Άξονα. Τα ποσοστά τα οποία προέκυψαν από αυτούς τους υπολογισμούς ρυθμίστηκαν στην συνέχεια προκειμένου να ληφθούν υπ' όψιν «ειδικοί παράγοντες». Δυστυχώς, το περιεχόμενο αυτών των «ειδικών παραγόντων» δεν αποκαλυπτόταν στην Έκθεση.³⁹ Τελικώς, η Διασυμμαχική Υπηρεσία Επανορθώσεων διαλύθηκε το 1959, αφού είχε διανείμει στα συμμετέχοντα κράτη περιουσιακά στοιχεία των οποίων η αξία ανερχόταν σε 530 εκατομμύρια δολάρια ΗΠΑ (υπολογισμένα σε τιμές του 1938).⁴⁰ Ως γενική παρατήρηση, θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι επανορθώσεις που κα-

39 Βλ. Inter-Allied Reparation Agency, First Report of the Secretary General for the Year 1946, 1947, σελ. 7, διαθέσιμο σε http://www.archive.org/stream/interalliedrepar017774mbp/interalliedrepar017774mbp_djvu.txt.

40 Γενικά, βλ. I. Seidl-Hohenveldern, "Reparations after World War II" σε Encyclopedia of Public International Law, Τόμος 4, North-Holland, 1982, σελ. 180-181.

τέβαλε η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας ήταν εξαιρετικά μειωμένες εν συγκρίσει με τι είχε συμφωνηθεί 13 χρόνια νωρίτερα και αυτό κατέστη σαφές αμέσως μετά την δημιουργία του νέου κράτους το 1949.⁴¹

Το θέμα των επανορθώσεων για τον νομισματικό χρυσό που είχαν αφαιρέσει οι Ναζί μέσω λεηλασιών και άλλων παράνομων πράξεων (γεγονός που, όπως θα εξηγηθεί στο Τρίτο Κεφάλαιο, τονίστηκε στις απαιτήσεις που προέβαλε το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος) υπήρξε αντικείμενο του Τρίτου Τμήματος της Συμφωνίας των Παρισίων. Μετά την θέση της Συμφωνίας σε ισχύ, στο Τρίτο Τμήμα προσχώρησαν κράτη των δυνάμεων του Άξονα (η Αυστρία την 4^η Νοεμβρίου 1947 και η Ιταλία την 16^η Δεκεμβρίου 1947), καθώς επίσης η Πολωνία (την 6^η Ιουλίου 1949). Πιο συγκεκριμένα, το σύνολο του νομισματικού χρυσού,⁴² το οποίο βρέθηκε στην Δυτική Γερμανία από τις Συμμαχικές Δυνάμεις όπως επίσης οι ποσότητες νομισματικού χρυσού που υπήρχαν σε τρίτες χώρες στην επικράτεια των οποίων είχαν μεταφερθεί από την ναζιστική Γερμανία,⁴³ συγκεντρώθηκαν προκειμένου να διανεμηθούν μεταξύ των συμβαλλόμενων μερών, κατ' αναλογία προς τις απώλειες που το κάθε κράτος είχε υποστεί. Επίσης προβλέφθηκε ότι το ποσόν του νομισματικού χρυσού που τυχόν θα προέκυπτε για το κάθε συμβαλλόμενο μέρος θα γινόταν δεκτό για την πλήρη και ολοκληρωτική ικανοποίησή του σχετικά με όλες τις αξιώσεις για την αποκατάσταση του νομισματικού χρυσού που είχε αφαιρεθεί από τους Ναζί. Θα ήταν σημαντικό να τονιστεί ότι αυτή η πρόβλεψη διέτρεχε ολόκληρη την Συμφωνία

41 Βλ. C. Rousseau, *Droit International Public*, Librairie du Recueil Sirey, 1953, σελ. 588-589.

42 Ο όρος «νομισματικός χρυσός», όπως χρησιμοποιήθηκε στην Συμφωνία των Παρισίων, περιλάμβανε τα χρυσά νομίσματα αλλά εξαιρούσε τα νομίσματα εκείνα που είχαν συλλεκτική ή ιστορική αξία. Όσον αφορά τα νομίσματα αυτά, η Συμφωνία προέβλεπε ότι θα παραδίδονταν απευθείας στους ιδιοκτήτες με την προϋπόθεση φυσικά ότι θα αναγνωρίζονταν τα δικαιώματα κυριότητας.

43 Γενικά, βλ. B. Freeman, "United States and Allied Efforts to Recover and Restore Gold and other Assets Stolen or Hidden by Germany during World War II" [2003] 28 *Brooklyn Journal of International Law* 683, E. White, "The Disposition of SS-Looted Victim Gold During and After World War II" [1999] 14 *American University International Law Journal* 213 και S. Clearfield "The Role of the World Jewish Restitution Organization and Others in Returning Stolen Assets" [1999] 14 *American University International Law Journal* 225.

των Παρισίων και ίσχυε και για τις επανορθώσεις που θα δινόντουσαν από την Διασυμμαχική Υπηρεσία Επανορθώσεων.

Οι τεχνικές λεπτομέρειες που αφορούσαν την διαδικασία και τον τρόπο της κατανομής του νομισματικού χρυσού στα κράτη-δικαιούχους ανατέθηκε στην Τριμερή Επιτροπή για την Αποκατάσταση του Νομισματικού Χρυσού (Tripartite Commission for the Restitution of Monetary Gold) στην οποία συμμετείχαν εκπρόσωποι μόνο των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής, της Γαλλίας και του Ηνωμένου Βασιλείου, δηλαδή των τριών εκείνων χωρών που αποτελούσαν τις Δυνάμεις Κατοχής στην επικράτεια της Δυτικής Γερμανίας.⁴⁴ Το Τρίτο Τμήμα της Συμφωνίας δεν ανέφερε το ποσοστό επί του νομισματικού χρυσού που θα δικαιούτο το κάθε συμβαλλόμενο μέρος και ούτε όριζε μια ελάχιστη ποσότητα χρυσού που όλα τα κράτη θα ελάμβαναν ανεξαρτήτως του ύψους των αξιώσεών τους (μια τέτοια πρόβλεψη θα ήταν μάλλον ευεργετική για την Ελλάδα όπως θα προκύψει από την συνέχεια της μελέτης). Αντιθέτως, οι συμμετέχουσες χώρες είχαν την ευθύνη και την υποχρέωση να δώσουν εκείνες στις κυβερνήσεις των κρατών που αποτελούσαν την Τριμερή Επιτροπή τόσο λεπτομερή όσο και επαληθεύσιμα στοιχεία τα οποία θα αποδείκνυαν το μέγεθος του νομισματικού χρυσού που είχε αρπαγεί με λεηλασίες από τους Ναζί ή είχε παρανόμως μεταφερθεί στη Γερμανία μετά την 12^η Μαρτίου 1938. Αν και δεν αναφερόταν στην Συμφωνία, η ημερομηνία αυτή σηματοδοτούσε την προσάρτηση της Αυστρίας από την Γερμανία, το γνωστό Anschluss.

Οι διαφορές στην δομή και στην λειτουργία μεταξύ της Διασυμμαχικής Υπηρεσίας και της Τριμερούς Επιτροπής ήταν τουλάχιστον εντυπωσιακές. Μια ιδιαίτερα κτυπητή διαφορά ήταν η εξαιρετικά περιορισμένη σύνθεση της Επιτροπής που ερχόταν σε πλήρη αντίθεση με την σύνθεση της Διασυμμαχικής Υπηρεσίας στην οποία, όπως σημειώθηκε πιο πάνω, συμμετείχαν εκπρόσωποι όλων των συμβαλλομένων μερών. Επιπρόσθετα, η Συμφωνία των Παρισίων δεν προέβλεπε συγκεκριμένο θεσμικό μηχανισμό για τον τρόπο με τον οποίο θα

⁴⁴ Γενικά, βλ. J. Bach, *The Bank of International Settlements: Evolution and Evaluation*, Praeger Publishers, 2002, σελ. 205 επ. και A. Smith, Jr., *Hitler's Gold: The Story of the Nazi War Loot*, Berg Publishers, 1996, σελ. 132 επ.

υλοποιείτο η αποκατάσταση του κλεμμένου νομισματικού χρυσού. Η δημιουργία της Τριμερούς Επιτροπής αποτέλεσε έμπνευση των Δυνάμεων Κατοχής της Δυτικής Γερμανίας, η οποία θα μπορούσε να εξηγηθεί λόγω της ρευστής πολιτικής καταστάσεως που επικρατούσε τότε σε ολόκληρη σχεδόν την Ευρώπη. Και η έμπνευση αυτή επιβλήθηκε στα υπόλοιπα κράτη ανατρέποντας κατά τρόπο μάλλον απaráδεκτο την ισότητα που θα έπρεπε να χαρακτηρίζει τις μεταξύ τους σχέσεις.

Όσον αφορά την Ιταλία και την Αυστρία, κανείς θα περίμενε μια διαφορετική αντιμετώπιση από το Συνέδριο των Παρισίων, δεδομένου ότι τα κράτη αυτά συμμετείχαν στις δυνάμεις του Άξονα και, όσο και εάν άλλαξε ο ρους του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου προς όφελός τους, δεν παύουν να ήταν υπεύθυνα ως κράτη αλλά και οι πολίτες τους να ήταν υπόλογοι για την τέλεση εγκλημάτων πολέμου είτε μεμονωμένα είτε μαζικά. Συνοψίζοντας, με το να επιβάλλουν οι ΗΠΑ, Βρετανία και Γαλλία την Τριμερή Επιτροπή με τόσο απόλυτο τρόπο, όταν μάλιστα οι δύο πρώτες ουδέποτε βρέθηκαν υπό ναζιστική κατοχή και καμμία δεν υπέβαλε αξιώσεις για νομισματικό χρυσό που είχε αφαιρεθεί, φανέρωνε την νέα τάξη πραγμάτων που διαμορφωνόταν. Καθιστούσε δε κενού περιεχομένου τα μεγάλα λόγια που είχαν ακουστεί λίγους μήνες νωρίτερα στο San Francisco όταν ολοκληρωνόταν η κατάρτιση του Καταστατικού Χάρτη του ΟΗΕ, το Προοίμιο του οποίου αναφερόταν στα Ηνωμένα Έθνη που διακήρυσσαν την πίστη τους στα ίσα δικαιώματα των κρατών, ανεξαρτήτως του εάν ήταν μικρά ή μεγάλα.

Η ίδρυση της Τριμερούς Επιτροπής ανακοινώθηκε την 27 Σεπτεμβρίου 1946⁴⁵ και της προσδόθηκε η νομική υπόσταση ενός διεθνούς οργανισμού.⁴⁶ Αποτέλεσε ένα σώμα διακριτό και ανεξάρτητο από την Διασυμμαχική Υπηρεσία παρά το γεγονός ότι έως το 1973 συστεγαζόντουσαν στο ίδιο κτήριο στην πόλη των Βρυξελλών. Περαιτέρω, οι Επίτροποι λάμβαναν οδηγίες και λογοδοτούσαν μόνο

45 Βλ. Department of State Bulletin, Τόμος XV, No. 378, 29 Σεπτεμβρίου 1946, σελ. 563.

46 Την 1^η Αυγούστου 1952 το Βέλγιο, στην επικράτεια του οποίου δραστηριοποιείτο η Τριμερής Επιτροπή, υιοθέτησε νομοθεσία με την οποία της αναγνώρισε αναδρομικά από την ίδρυσή της προνόμια και ασυλίες ενώ διπλωματική ασυλία δόθηκε στους Επιτρόπους και στον Γενικό Γραμματέα.

στις αντίστοιχες κυβερνήσεις τους. Από τις σχετικές διατάξεις της Συμφωνίας των Παρισίων δεν προέκυπτε ότι οι εν λόγω κυβερνήσεις δεσμευόντουσαν να ενημερώνουν για τις εξελίξεις ακόμη και τις ίδιες τις κυβερνήσεις των κρατών που είχαν υποβάλει αξιώσεις για επιστροφή κλαπέντος νομισματικού χρυσού. Από την αρχή της λειτουργίας της, οι διαδικασίες ενώπιον της Τριμερούς Επιτροπής θεωρήθηκαν εμπιστευτικές και υπήρχε εξαιρετικά περιορισμένη πρόσβαση. Αυτό κρίθηκε απαραίτητο λόγω του ευαίσθητου χαρακτήρα των αποφάσεων της Επιτροπής να αποδεχθεί ή να απορρίψει τις αξιώσεις που είχαν υποβληθεί καθώς και λόγω των διεθνών επιπτώσεων που θα μπορούσε να έχει η μεταφορά μεγάλων ποσοτήτων νομισματικού χρυσού.

Ίσως η απάντηση στην επερώτηση που υπέβαλε τον Απρίλιο του 1948 Βρετανός βουλευτής στην Βουλή των Κοινοτήτων προς τον Υπουργό των Οικονομικών να είναι χαρακτηριστική της μυστικοπάθειας που χαρακτήριζε τα μέλη της Επιτροπής και την εν γένει λειτουργία της. Ερωτήθηκε λοιπόν ο Υπουργός των Οικονομικών σε τι ποσότητα νομισματικού χρυσού, η οποία είχε βρεθεί στην Γερμανία και έχει διατεθεί στην Επιτροπή προς διανομή, ανερχόντουσαν οι αξιώσεις των ευρωπαϊκών εκείνων κυβερνήσεων οι οποίες όφειλαν ποσά στην Μεγάλη Βρετανία είτε λόγω δανείων και άλλων οικονομικών διευκολύνσεων που τους είχαν δοθεί για να αντιμετωπιστεί η δυσπραγία τους είτε λόγω αξιώσεων για αποζημίωση βρετανικών περιουσιακών στοιχείων που είχαν εθνικοποιηθεί. Το πνεύμα της ερωτήσεως ήταν σαφές: σε περίπτωση που υπάρχουν ευρωπαϊκά κράτη, τα οποία για οποιονδήποτε λόγο οφείλουν ποσά στην Βρετανία και αδυνατούν να τα αποπληρώσουν αλλά ταυτόχρονα δικαιούνται επιστροφής νομισματικού χρυσού βάσει της Συμφωνίας των Παρισίων, οι απαιτήσεις της Βρετανίας θα μπορούσαν να ικανοποιηθούν από τις ποσότητες του χρυσού που δικαιούνται.⁴⁷ Ο Υπουργός

⁴⁷ Δεν ήταν σαφές σε ποια δάνεια αναφερόταν ο βουλευτής: για παράδειγμα, με την Συμφωνία του Λονδίνου του Ιανουαρίου 1946 η Μεγάλη Βρετανία είχε χορηγήσει στην Ελλάδα δάνειο ύψους 10 εκατομμυρίων λιρών, το οποίο προοριζόταν για συγκεκριμένους σκοπούς όπως η σταθεροποίηση του εθνικού νομίσματος και η προμήθεια καταναλωτικών αγαθών. Για το δάνειο, βλ. Τράπεζα της Ελλάδος, Το Πρώτα Πενήντα Χρόνια, ο.π., σελ. 254-255.

απάντησε ότι αξιώσεις είχαν υποβληθεί από 10 κράτη αλλά «δεν είμαι σε θέση να πω πόσος [χρυσός] έχει ζητηθεί από κάθε χώρα».⁴⁸ Η απάντηση φανερώνει πλήρη άγνοια της πραγματικής καταστάσεως, αφού, όπως θα εξηγηθεί πιο κάτω, ήδη από τον Οκτώβριο του 1947 η Τριμερής Επιτροπή είχε προβεί σε μια αρχική κατανομή και αποκατάσταση νομισματικού χρυσού σε πολλά από τα κράτη των οποίων οι αξιώσεις θεωρήθηκαν τουλάχιστον μερικώς εκκαθαρισμένες.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι τα δύο αντικείμενα της Συμφωνίας των Παρισίων, δηλαδή οι επανορθώσεις που θα γινόντουσαν από τα πάγια στοιχεία (βιομηχανικός εξοπλισμός, εμπορικά πλοία, κ.λπ.) της μεταπολεμικής Γερμανίας - με την εξαίρεση φυσικά όσων στοιχείων βρισκότουσαν στην Ανατολική Γερμανία και τα οποία η Σοβιετική Ένωση δεν το συζητούσε να μεταβιβαστούν - και η επιστροφή του νομισματικού χρυσού που είχε παρανόμως αφαιρεθεί, αντιμετωπίστηκαν με εντελώς διαφορετικό τρόπο. Στην δε περίπτωση του νομισματικού χρυσού ήταν σαφές ότι για τα μικρά κράτη και για εκείνα που δεν ήταν ξεκάθαρο σε ποιο 'στρατόπεδο' ανήκαν (η Ελλάδα ενέπιπτε και στις δύο κατηγορίες) όχι μόνο δεν υπήρχε κανένα περιθώριο επηρεασμού των γεγονότων αλλά θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι δεν τηρήθηκαν οι βασικές αρχές που διέπουν τις διακρατικές σχέσεις.⁴⁹ Και δεν θα πρέπει να παραβλέπεται το γεγονός ότι ούτε μια ουγκιά νομισματικού χρυσού δεν φαίνεται να ανήκε στα τρία κράτη που ίδρυσαν την Επιτροπή!

Σχετικά θα μπορούσαν να αναφερθούν δύο χαρακτηριστικά σημεία σχετικά με την διαχείριση του νομισματικού χρυσού από την Τριμερή Επιτροπή. Το πρώτο είναι ότι, μετά τα πρώτα έτη λειτουργίας, ο προς διάθεση νομισματικός χρυσός μεταφέρθηκε από την Φρανκφούρτη και φυλασσόταν στην Federal Reserve Bank της Νέας Υόρκης και στην Τράπεζα της Αγγλίας. Για την υπηρεσία αυτή πληρωνόντουσαν φύλακτρα και λοιπά έξοδα το ποσόν των οποίων μείω-

48 Βλ. House of Commons Debates, Τόμος 449, 16 Απριλίου 1948, cc 98-99W.

49 Γενικά, βλ. Foreign & Commonwealth Office, General Services Command, History Notes; Nazi Gold: Information from the British Archives, Historians, LRD No. 11, Σεπτέμβριος 1996 - Δεύτερη Αναθεωρημένη Έκθεση, Ιανουάριος 1997, διαθέσιμο σε http://www.fco.gov.uk/resources/en/pdf/pdf3/fco_pdf_nazigold1.

νε αντίστοιχα τις προς διάθεση ποσότητες. Το δεύτερο είναι ότι κατά την διάρκεια της 50ετούς λειτουργίας της Επιτροπής δεν υπήρξε οικονομική εκμετάλλευση των ποσοτήτων του νομισματικού χρυσού λόγω προβλημάτων με τους πιθανούς τρόπους επενδύσεώς του. Μόνο λίγο πριν την διάλυσή της, τα προβλήματα αυτά φαίνεται πως ξεπεράστηκαν και οι ποσότητες που βρισκόントυσαν στην Τράπεζα της Αγγλίας τοποθετήθηκαν σε έντοκη κατάθεση για το διάστημα μεταξύ Φεβρουαρίου 1997 και Ιουνίου 1998, η οποία απέδωσε το ποσόν των 365.000 λιρών Αγγλίας.⁵⁰

Οι ποσότητες που τέθηκαν στην διάθεση της Τριμερούς Επιτροπής για διαχείριση και κατανομή στα συμβαλλόμενα κράτη επί τη βάσει των υποβληθεισών αξιώσεων δεν ήταν αμελητέες. Συνολικά ανήλθαν σε 10,81 εκατομμύρια ουγκιές καθαρού χρυσού που αντιστοιχούν σε 336,44 τόννους χρυσού. Η αξία του σε τρέχουσες τιμές ξεπερνά τα 11 δισεκατομμύρια δολάρια ΗΠΑ. Το σύνολο των αξιώσεων που υποβλήθηκαν τελικά από την Αλβανία, την Αυστρία, το Βέλγιο, την Τσεχοσλοβακία, την Ελλάδα, την Ιταλία, το Λουξεμβούργο, την Ολλανδία, την Πολωνία και την Γιουγκοσλαβία ανερχότουσαν σε 23,64 εκατομμύρια ουγκιές αλλά η Επιτροπή έκρινε έγκυρες αξιώσεις που αφορούσαν μόνο 16,52 εκατομμύρια ουγκιές (516,25 τόννους) καθαρού χρυσού.⁵¹ Η Τριμερής Επιτροπή ολοκλήρωσε τις εργασίες την 9^η Σεπτεμβρίου 1998 αφού προηγουμένως (Απρίλιος 1998 έως Ιούλιος 1998) είχαν λάβει χώρα οι τελικές διανομές του νομισματικού χρυσού (λεπτομέρειες αναφέρονται στην συνέχεια) με εξαίρεση την τελική διανομή επί των αξιώσεων της πρώην Ομοσπονδιακής Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας λόγω των προβλημάτων μεταξύ των διαδόχων κρατών της να επιμερίσουν την ποσότητα που αναλογούσε.

Όπως αναφέρθηκε πιο πάνω, η Συμφωνία των Παρισίων του 1946 ασχολήθηκε μόνο εν μέρει με το θέμα των επανορθώσεων που όφειλε η Δυτική Γερμανία στις νικήτριες δυνάμεις. Έξι χρόνια αργό-

50 Βλ. Tripartite Commission for the Restitution of Monetary Gold, Final Report of 3 September 1998, Βρυξέλλες, 13 Σεπτεμβρίου 1998, παράγραφοι 15-16, διαθέσιμο σε www.state.gov/s/l/65668.htm.

51 Ibid, παράγραφος 7.

τερα, έγινε μια νέα προσπάθεια μέσω της καταρτίσεως της Συνθήκης για τη Διευθέτηση των Ζητημάτων που Προέκυψαν από τον Πόλεμο και την Κατοχή (Convention on the Settlement of Matters Arising out of the War and the Occupation). Η Συνθήκη υπογράφηκε στην Βόννη την 26^η Μαΐου 1952 από τη Δυτική Γερμανία, τη Γαλλία, το Ηνωμένο Βασίλειο και τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής⁵² και τροποποιήθηκε με το Πρωτόκολλο περί Τερματισμού του Καθεστώτος Κατοχής (Protocol on Termination of the Occupation Regime), το οποίο υπογράφηκε στο Παρίσι την 23^η Οκτωβρίου 1954.⁵³ Πιο συγκεκριμένα, το Έκτο Τμήμα της Συνθήκης άφηνε, για ακόμη μια φορά, ανοικτό το θέμα των πολεμικών αποζημιώσεων. Όπως χαρακτηριστικά αναφερόταν, αυτό το ζήτημα «θα αποτελούσε αντικείμενο διευθετήσεως στη συνθήκη ειρήνης μεταξύ της Γερμανίας και των πρώην εχθρών της ή σε άλλες συμφωνίες που θα υπογραφούν νωρίτερα και θα ασχολούνται με το ίδιο θέμα». Και μέχρι τότε κανείς θα έπρεπε να περιμένει να ικανοποιήσει η Γερμανία την υπόσχεση που είχε δώσει στο άρθρο 5 του Έκτου Τμήματος να αποζημιώσει τους ιδιοκτήτες των περιουσιακών στοιχείων που είχαν καταστραφεί και λεηλατηθεί από τους Ναζί.

Ήταν όμως ήδη σαφές ότι η Δυτική Γερμανία δεν επρόκειτο να υπογράψει καμμία συνθήκη ειρήνης. Το επιχείρημα αυτό βασίζεται στο γεγονός ότι από τις αρχές της δεκαετίας του 1950 είχε επιτραπεί στη Γερμανία να συμμετάσχει σε ευρωπαϊκούς πολυμερείς θεσμούς ως ισότιμο κράτος μέλος με τους εχθρούς της κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Ειδικότερα, το 1950 εντάχθηκε στον Οργανισμό Ευρωπαϊκής Οικονομικής Συνεργασίας (τον προκάτοχο του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Αναπτύξεως – ΟΟΣΑ),⁵⁴

52 Κείμενο σε 332 United Nations Treaty Series 21. Μέχρι σήμερα, η Συνθήκη δεν φαίνεται να έχει καταργηθεί.

53 Κείμενο σε 331 United Nations Treaty Series 253. Το Πρωτόκολλο, το οποίο τέθηκε σε ισχύ την 5^η Μαΐου 1955, αποτελούσε τμήμα των λεγομένων Συνθηκών των Παρισίων του 1954 που σκοπό είχαν να εντάξουν την Δυτική Γερμανία στο ευρωπαϊκό γίγνεσθαι και στους υπερεθνικούς θεσμούς.

54 Γενικά, βλ. Κ.Δ. Μαγκλιβέρας, «Ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Αναπτύξεως» σε Κ.Δ. Μαγκλιβέρας (επιμ.), Οι Διεθνείς Οργανισμοί του Ευρύτερου Ευρωπαϊκού Χώρου, Ατραπός, 2005, σελ. 219.

ενώ τον Ιούλιο του ίδιου έτους κατέστη κράτος μέλος στο Συμβούλιο της Ευρώπης, τον περιφερειακό πολιτικό οργανισμό με έδρα το Στρασβούργο. Δύο χρόνια αργότερα, συμμετείχε στην Ευρωπαϊκή Αμυντική Κοινότητα, η οποία όμως δεν έμελλε να λειτουργήσει. Επιπρόσθετα, με τις Συνθήκες των Παρισίων του 1954 η Γερμανία κατέστη μέλος (μαζί με την Ιταλία) στην Δυτικοευρωπαϊκή Ένωση, έναν περιφερειακό οργανισμό συλλογικής ασφάλειας που τότε δεν κατάφερε να ξεφύγει από την σκιά του NATO.⁵⁵

Τέλος, τον Απρίλιο του 1951 είχε υπογραφεί η Συνθήκη για την Ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ) στην οποία τα πρώην εχθρικά κράτη της Γερμανίας και της Ιταλίας συμφωνούσαν μαζί με κράτη που βρέθηκαν υπό Ναζιστική κατοχή και πιο συγκεκριμένα την Γαλλία, το Βέλγιο, την Ολλανδία και το Λουξεμβούργο όπως θέσουν σε εφαρμογή διακυβερνητικούς θεσμούς και μηχανισμούς που ήταν πρωτοπόροι και άγνωστοι στην διεθνή κοινότητα. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η συμμετοχή της Δυτικής Γερμανίας σε υπερεθνικούς θεσμούς αποτελούσε συγκεκριμένο στόχο των Δυνάμεων Κατοχής που αποσκοπούσε στην ένταξη της χώρας στο Δυτικό στρατόπεδο. Αυτό προκύπτει, μεταξύ άλλων, από την Δήλωση των Υπουργών Εξωτερικών της Γαλλίας, της Μεγάλης Βρετανίας και των ΗΠΑ που υιοθετήθηκε τον Μάιο του 1950⁵⁶ και επιβεβαιώθηκε από τις προαναφερθείσες Συνθήκες των Παρισίων του 1954.

Με άλλα λόγια, το να αναμένει κανείς στα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1950 πως η Γερμανία θα οδηγείτο στην σύναψη συνθήκης ειρήνης για έναν παγκόσμιο πόλεμο, ο οποίος, αν όχι στην μνήμη, τουλάχιστον στην διαμορφούμενη πολιτική πραγματικότητα έσβηνε γοργά, ήταν μάλλον ουτοπικό και δεν ανταποκρινόταν στα γεγονότα. Την εποχή εκείνη μια νέα και διαφορετική παγκόσμια αντιπα-

55 Γενικά, βλ. Υπουργείο Εξωτερικών της Ελλάδος, Η Δυτικοευρωπαϊκή Ένωση: Πενήντα Χρόνια Από τη Συνθήκη των Βρυξελλών (1948-1998) – Κείμενα Τεκμηρίωσης, Αθήνα, 1999.

56 Βλ. Declaration by the Foreign Ministers of Great Britain, the United States and France, Λονδίνο, 15 Μαΐου 1950, κείμενο σε London Conferences. Tripartite Talks between the Foreign Ministers of the United States, United Kingdom and France, May 11-13 1950, London, 1950, Command Paper 7977, σελ. 5-6 και σε Schweitzer, Politics and Government in the Federal Republic of Germany, ο.π., σελ. 288-289.

ράθεση είχε ήδη προβάλλει: ο Ψυχρός Πόλεμος που για τις επόμενες τέσσερις δεκαετίες θα χώριζε και πάλι την Ευρώπη (και σε μικρότερο βαθμό τον υπόλοιπο κόσμο) σε δύο μεγάλα στρατόπεδα. Και σε αυτήν την σύρραξη ήταν απαραίτητο η Δυτική Γερμανία να ανήκει ολοκληρωτικά στο Δυτικό στρατόπεδο και να αποτελέσει την εμπροσθοφυλακή απέναντι στο αντίπαλο δέος, την Σοβιετική Ένωση. Σε αυτό λοιπόν το διαμορφούμενο τοπίο, ζητήματα όπως οι πολεμικές επανορθώσεις και οι κάθε άλλου είδους αποζημιώσεις που όφειλε ή θα έπρεπε να θεωρηθεί ότι οφείλει η Γερμανία δεν μπορούσαν παρά να τεθούν σε δεύτερη μοίρα.⁵⁷

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι με την πρώτη παράγραφο του άρθρου 3 της Συνθήκης του 1952 η Γερμανία συμφώνησε να μην εγείρει αντιρρήσεις για την λήψη μέτρων που είτε είχαν ήδη αποφασιστεί είτε θα αποφασιζόντουσαν στο μέλλον και τα οποία αφορούσαν περιουσιακά στοιχεία της Γερμανίας τα οποία βρισκόντουσαν σε άλλα κράτη και τα οποία κατασχέθηκαν προκειμένου να καταβληθούν οι πολεμικές αποζημιώσεις ή για να εξασφαλιστεί η καταβολή αποζημιώσεων ή εξαιτίας του Πολέμου. Πολύ πρόσφατα, η διάταξη του άρθρου 3 της Συνθήκης αποτέλεσε αντικείμενο νομικής διενέξεως μεταξύ του Λιχτενστάιν και της Γερμανίας ενώπιον διεθνών δικαιοδοτικών οργάνων. Η διένεξη αφορούσε την ιδιοκτησία ενός πίνακα ζωγραφικής του Ολλανδού ζωγράφου Pieter van Laer (1592-1642).⁵⁸

57 Έχει υποστηριχθεί το επιχείρημα ότι η Βρετανία, η Γαλλία και οι ΗΠΑ, ως οι Δυνάμεις Κατοχής της Δυτικής Γερμανίας, επιθυμούσαν η επίσημη συνθήκη ειρήνης να καταρτιζόταν μόνο με την ενοποιημένη Γερμανία, βλ., μεταξύ άλλων, C. Fenwick, "The Contractual Agreement with the Federal Republic of Germany" [1952] 46 *American Journal of International Law* 701. Όταν βέβαια το 1990 συνενώθηκε η Δυτική Γερμανία με την Ανατολική Γερμανία ήταν πλέον πολύ αργά για να συναφθεί οποιαδήποτε συνθήκη ειρήνης.

58 Βλ. Application No. 42527/98, *Prince Hans-Adam II of Liechtenstein v. Germany*, Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Απόφαση της 12^{ης} Ιουλίου 2001, περιλήψη σε J. Sikula, *European Court of Human Rights – Case-Law of the Grand Chamber 1998-2006*, T.M.C. Asser Press, 2007, σελ. 201 και Υπόθεση Case Concerning Certain Property (Liechtenstein v. Germany), Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης, Απόφαση της 10^{ης} Φεβρουαρίου 2005, [2005] *International Court of Justice Reports* 3. Γενικά, βλ. B. Delmartino, "The End of the Road for the Prince? Sixty Years after the Czechoslovak Confiscation of Liechtenstein Property" [2006] 19 *Leiden Journal of International Law* 441.

B.

ΟΙ ΔΙΜΕΡΕΙΣ ΣΥΜΦΩΝΙΕΣ ΕΠΑΝΟΡΘΩΣΕΩΝ ΠΟΥ ΣΥΝΗΨΕ Η ΓΕΡΜΑΝΙΑ –
Η ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΤΟΥ 1960 ΜΕ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΔΕΔΟΜΕΝΟΥ ΟΜΩΣ ΟΤΙ ΤΕΛΙΚΑ ΟΥΔΕΠΟΤΕ ΥΠΟΓΡΑΦΗΚΕ ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΣΥΝΘΗκη ειρήνης με την Γερμανία (όπως αντιθέτως συνέβη με την Ιταλία,⁵⁹ την Βουλγαρία και την Ρουμανία⁶⁰ και την Ιαπωνία⁶¹), τα κράτη που βρέθηκαν με την πλευρά των νικητών του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου έπρεπε να προβούν σε μεμονωμένες διαπραγματεύσεις με την Δυτική Γερμανία προκειμένου να επιλυθεί (επιτέλους) το ζήτημα των οφειλομένων επανορθώσεων και αποζημιώσεων. Συγκριτικά με τις σε πολυμερές επίπεδο διαπραγματεύσεις, το αποτέλεσμα των σε διμερές επίπεδο διαβουλεύσεων συνήθως εξαρτάται από την διαπραγματευτική ικανότητα της κάθε πλευράς και την δυνατότητα να επηρεαστεί η άλλη πλευρά και να δεχθεί όρους στους οποίους, υπό κανονικές συνθήκες, ενδεχομένως

59 Την 10^η Φεβρουαρίου 1947 υπεγράφη στο Παρίσι η Συνθήκη Ειρήνης με την Ιταλία, η οποία κυρώθηκε με το Νομοθετικό Διάταγμα 423/1947 της 21^{ης} Οκτωβρίου 1947 «περί κυρώσεως της μεταξύ των συμμάχων και συνησπισμένων δυνάμεων και της Ιταλίας συνθήκης ειρήνης», ΦΕΚ 1947 Τεύχος Α' 226. Η Συνθήκη παραχώρησε στην Ελλάδα κατά πλήρη κυριότητα τα Δωδεκάνησα (άρθρο 14) και επίσης προέβλεψε την καταβολή 105 εκατομμυρίων δολλαρίων ΗΠΑ τρέχουσας αξίας πληρωτέα σε επτά έτη ως επανορθώσεις (άρθρο 19).

60 Την 10^η Φεβρουαρίου 1947 υπογράφηκαν επίσης οι Συνθήκες Ειρήνης με την Βουλγαρία και με την Ρουμανία. Βάσει της πρώτης Συνθήκης, η Ελλάδα έπρεπε να λάβει ως επανορθώσεις το ποσό των 45 εκατομμυρίων δολλαρίων ΗΠΑ σε τιμές του 1938 πληρωτέα σε οκτώ έτη. Δεν είναι σαφές εάν ποτέ καταβλήθηκε τμήμα των Βουλγαρικών επανορθώσεων λόγω υπάρξεως απαιτήσεων εκ μέρους της Βουλγαρίας για αποζημιώσεις από την Ελλάδα που εκκρεμούσαν από το 1927, βλ. την διμερή Συμφωνία της 9^{ης} Δεκεμβρίου 1927 περί της διαδικασίας σχετικά με την αποζημίωση που θα καταβληθεί για την ανταλλαγή των πληθυσμών, κείμενο σε 87 League of Nations Treaty Series 199. Τελικά, οι εκατέρωθεν απαιτήσεις θεωρήθηκαν ότι αποσβέστηκαν με την κατάρτιση διμερούς Συμφωνίας την 9^η Ιουλίου 1964. Η εν λόγω Συμφωνία αποτέλεσε τμήμα ενός 'πακέτου' Συμφωνιών, οι οποίες κυρώθηκαν με το Νομοθετικό Διάταγμα 4393/1964 της 24^{ης} Οκτωβρίου 1964, ΦΕΚ 1964 Τεύχος Α' 193, και οι οποίες οδήγησαν στην πλήρη αποκατάσταση των διπλωματικών σχέσεων μεταξύ των δύο κρατών και την ανταλλαγή πρέσβων.

61 Την 8^η Σεπτεμβρίου 1951 υπεγράφη στο San Francisco η Συνθήκη Ειρήνης με την Ιαπωνία στην οποία συμμετείχε και η Ελλάδα. Αν και η Συνθήκη προέβλεπε την καταβολή πολεμικών επανορθώσεων, οι Συμμαχικές Δυνάμεις των οποίων η επικράτεια δεν είχε καταληφθεί από την Ιαπωνία συμφώνησαν να παραιτηθούν του δικαιώματός τους στις επανορθώσεις προκειμένου να μην «γονατίσει» η ιαπωνική οικονομία.

δεν θα προσχωρούσε. Επιπροσθέτως, κανείς θα μπορούσε να ισχυριστεί ότι η Δυτική Γερμανία δεν όφειλε να καταβάλλει επανορθώσεις διότι από μια στενή νομική σκοπιά ήταν κράτος διαφορετικό από το Τρίτο Ράιχ και, συνεπώς, δεν όφειλε να αναλάβει την ευθύνη για τα εγκλήματα πολέμου που είχαν διαπραχθεί από τα όργανά του.⁶² Σε κάθε περίπτωση η Δυτική Γερμανία δέχθηκε την ανάληψη (ενός βαθμού) ευθύνης (σε αντίθεση με την Ανατολική Γερμανία που ουδέποτε θεώρησε ότι την αφορούν τα εγκλήματα που τέλεσαν τα όργανα του Τρίτου Ράιχ) και προχώρησε στην σύναψη διμερών συμφωνιών με τα ενδιαφερόμενα κράτη.

Οι διμερείς αυτές συμφωνίες καταρτίστηκαν με το ίδιο περίπου περιεχόμενο.⁶³ Στην αρχή καθοριζόταν το ποσόν που θα κατέβαλε η Δυτική Γερμανία στο άλλο κράτος προς όφελος των πολιτών εκείνων που είχαν χάσει την ζωή τους ή είχαν δεινοπαθήσει από τις διώξεις και την επιβολή της ναζιστικής ιδεολογίας (στο κείμενο των συμφωνιών εμφανίζεται ο όρος "Weltanschauung"). Με τον τρόπο αυτό τίθεντο τα κριτήρια για να οριοθετηθεί η πληθυσμιακή ομάδα της οποίας τα μέλη θα δικαιούντο του ποσού που είχε συμφωνηθεί. Το ποσόν προβλεπόταν να πληρωθεί σε τρεις δόσεις. Για παράδειγμα, στην περίπτωση της Νορβηγίας το ποσόν ανερχόταν σε 60 εκατομμύρια μάρκα.⁶⁴ Είναι σημαντικό να παρατηρηθεί ότι οι λόγω συμφωνίες ανέφεραν μόνο τον λόγο για τον οποίο θα καταβαλλόταν το συμφωνηθέν ποσόν (δηλαδή οι πληρωμές προς όφελος εκείνων που είχαν υποφέρει από την ναζιστική ιδεολογία) ενώ δεν προέκυπτε εάν η νομική μορφή των καταβολών θα ήταν αυτή των επανορθώσεων,

62 Αντιθέτως, μετά την ήττα στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο η Γερμανία υποχρεώθηκε να αναλάβει την ευθύνη και να καταβάλει τις πολεμικές επανορθώσεις που προέβλεπε η Συνθήκη Ειρήνης των Βερσαλλιών.

63 Γενικά, βλ. R. Dolzer, "The Settlement of War-Related Claims: Does International Law Recognize a Victim's Private Right of Action? Lessons After 1945" [2002] *Berkeley Journal of International Law* 297, 324-328.

64 Συμφωνία μεταξύ της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας και του Βασιλείου της Νορβηγίας, η οποία υπεγράφη στο Όσλο την 7^η Αυγούστου 1959, κείμενο σε *United Nations Treaty Series* No. 5135. Δεδομένου ότι η Συμφωνία προέβλεπε ότι η πρώτη δόση θα πληρωνόταν ένα μήνα μετά την θέση της σε ισχύ, ενώ η δεύτερη δόση την 1^η Μαΐου 1960, υπήρξε το πρόβλημα ότι η Συμφωνία τέθηκε σε ισχύ την 23^η Απριλίου 1960 οπότε η καταβολή της δεύτερης δόσης προηγείτο χρονικά της πρώτης.

των αποζημιώσεων ή άλλη μορφή αποκαταστάσεως.

Η διατύπωση αυτή προφανώς σήμαινε ότι η Δυτική Γερμανία αναλαμβάνει την ευθύνη για την αποζημίωση (υπό την ευρεία έννοια του όρου) των εγκλημάτων που έλαβαν χώρα κατά την διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου και τα οποία διαπράχθηκαν κατά φυσικών προσώπων από το νομικό πρόσωπο του Τρίτου Ράιχ από κοινού με τα όργανα και τα μέλη του. Η ανάληψη όμως αυτής της συγκεκριμένης ευθύνης δεν θα έπρεπε να εκληφθεί ότι συνεπάγεται πως το ίδιο το κράτος της Δυτικής Γερμανίας φέρει ευθύνη για την τέλεσή τους. Με άλλα λόγια, άλλος διέπραξε τα φρικαλέα εγκλήματα (ο οποίος πλέον δεν υφίσταται διότι καταστράφηκε από τους νικητές) και τώρα κάποιος άλλος, διαφορετικός από τον προηγούμενο, έρχεται και δέχεται να πληρώσει τις αποζημιώσεις χωρίς όμως να υπεισέρχεται με οποιονδήποτε τρόπο και για οποιονδήποτε λόγο στην θέση του προηγούμενου.

Περαιτέρω, θα πρέπει να επισημανθεί ότι το ποσόν καταβαλλόταν υπέρ των υπηκόων των αντισυμβαλλομένων κρατών, οι οποίοι κατά τον τρόπο αυτό καθίσταντο οι μοναδικοί δικαιούχοι της συνολικής αποζημιώσεως. Συνεπώς η καταβολή των εν λόγω ποσών δεν θα μπορούσε να εκληφθεί ως πολεμικές επανορθώσεις υπέρ των αντισυμβαλλομένων κρατών. Προέκυπτε, λοιπόν, ότι η Δυτική Γερμανία δεν αναλάμβανε κατά τρόπο ρητό και απερίφραστο την ευθύνη για τις κάθε είδους εγκληματικές πράξεις οι οποίες τελέστηκαν από το Τρίτο Ράιχ και στρεφόντουσαν κατά του νομικού προσώπου του αντιπάλου κράτους και όχι κατά των πολιτών του (ανεξαρτήτως εάν οι συνέπειες των πράξεων αυτών επηρέασαν άμεσα τον πληθυσμό του αντίπαλου κράτους).

Τέτοιες πράξεις συνιστούσαν η καταστροφή των πάσης φύσεως υποδομών των αντισυμβαλλόμενων κρατών, οι φθορές, η καταστροφή και η αρπαγή των μέσων παραγωγής και των πλουτοπαραγωγικών πόρων, η κακόβουλη βύθιση εμπορικών πλοίων, η επιβολή εξευτελιστικών όρων στα αντισυμβαλλόμενα κράτη που διετέλεσαν υπό Ναζιστική Κατοχή και που οδήγησαν στην καταστροφή της εθνικής οικονομίας τους (εδώ θα μπορούσε να συμπεριληφθεί το λεγόμενο 'Κατοχικό δάνειο') καθώς επίσης οτιδήποτε άλλο παραβίαζε τις βα-

σικές αρχές που διέπουν τις σχέσεις μεταξύ των κρατών.⁶⁵ Τέλος, η Δυτική Γερμανία αντιμετώπιζε τους υπηκόους των άλλων συμβαλλόμενων κρατών ως ένα ενιαίο σύνολο και δεν γινόταν ειδική αναφορά σε συγκεκριμένες πληθυσμιακές ομάδες (π.χ. Εβραίοι, Roma) κατά των οποίων το Τρίτο Ράιχ είχε υιοθετήσει και εφαρμόσει ιδιαίτερη πολιτική για την συστηματική εξόντωσή τους. Αναφερόμαστε φυσικά στην πανάρχαια πολιτική της γενοκτονίας, την οποία ο 'πολιτισμένος κόσμος' καταδίκασε και θεώρησε ότι αποτελεί έγκλημα Διεθνούς Δικαίου με την Απόφαση 96(Ι) της Γενικής Συνελεύσεως του ΟΗΕ που υιοθετήθηκε στην πρώτη Σύνοδό της την 11^η Δεκεμβρίου 1946. Η δε τιμωρία για την τέλεση του εγκλήματος της γενοκτονίας προβλέφθηκε για πρώτη φορά σε πολυμερές συμβατικό κείμενο στην Συνθήκη του ΟΗΕ για την Πρόληψη και την Καταστολή του Εγκλήματος της Γενοκτονίας, η οποία υιοθετήθηκε δύο χρόνια αργότερα.⁶⁶

Φυσικά εναπόκειτο στα αντισυμβαλλόμενα κράτη να αποφασίσουν κατά πόσον ήταν διατεθειμένα ή όχι να διαπραγματευθούν με την Δυτική Γερμανία με τους όρους αυτούς και να θεωρήσουν ότι με την κατάρτιση της διμερούς συνθήκης αφενός έκλεινε οριστικά το κεφάλαιο της ευθύνης για τις βιαιότητες και απάνθρωπες πράξεις που διαπράχθηκαν στην επικράτειά τους και αφετέρου αποδεχόντουσαν πως δεν υπήρχε νομική συνέχεια μεταξύ του Τρίτου Ράιχ και της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας, όπως αντιθέτως υπήρχε συνέχεια μεταξύ του Δευτέρου Ράιχ (του γερμανικού κράτους που ηττήθηκε στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο) και του Τρίτου Ράιχ. Σήμερα, πενήντα χρόνια μετά την διαπραγμάτευση και την κατάρτιση των διμερών αυτών συμφωνιών, μπορεί κανείς να αναρωτηθεί με μεγαλύτερη ευκολία κατά πόσον ο πόνος και η δυστυχία που προξένησε η τυφλή επιβολή της ναζιστικής ιδεολογίας θα μπορούσε να αποτιμηθεί σε πολλές (στην περίπτωση της Ελλάδος) ή σε λίγες (στην περίπτωση άλλων κρατών) δεκάδες εκατομμύρια μάρκα. Στις

65 Είναι ενδιαφέρον ότι στο άρθρο 8 του Καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, το οποίο καταγράφει την αντικειμενική υπόσταση περισσότερων των 30 εγκλημάτων πολέμου, αναφέρονται σχεδόν αποκλειστικά εγκλήματα που στρέφονται κατά του πληθυσμού και ελάχιστα εγκλήματα που στρέφονται κατά του αντίπαλου κράτους.

66 Κείμενο σε 78 United Nations Treaty Series 277. Η Ελλάδα κύρωσε την Συνθήκη με το Νομοθετικό Διάταγμα 3091/1954, ΦΕΚ 1954 Τεύχος Α' 250.

εποχές όμως εκείνες, οι προτεραιότητες και οι αντιλήψεις ήταν διαφορετικές.⁶⁷

Τελικά, στο διάστημα μεταξύ 1959 και 1964 η Γερμανία υπέγραψε 13 συνολικά διμερείς συμφωνίες επανορθώσεων με κράτη της Ευρώπης στα οποία συμπεριλαμβάνονταν και τα κράτη που συμμετείχαν στον Άξονα. Εκτός από την προαναφερθείσα συμφωνία με την Νορβηγία και την συμφωνία με την Ελλάδα που θα αναλυθεί στην συνέχεια, συμφωνίες καταρτίστηκαν με τις εξής χώρες (σε παρένθεση το έτος υπογραφής και το ποσόν των επανορθώσεων σε γερμανικά μάρκα): Αυστρία (1961, 101 εκατομμύρια), Βέλγιο (1960, 80 εκατομμύρια), Δανία (1959, 16 εκατομμύρια), Γαλλία (1960, 400 εκατομμύρια), Ιταλία (1961, 40 εκατομμύρια), Ολλανδία (1960, 125 εκατομμύρια), Νορβηγία (1959, 60 εκατομμύρια), Μεγάλη Βρετανία (1964, 11 εκατομμύρια), Λουξεμβούργο (1959, 18 εκατομμύρια), Ελβετία (1959, 10 εκατομμύρια) και Σουηδία (1964, 1 εκατομμύριο). Σύμφωνα με διαθέσιμα στοιχεία, η Ολλανδία διέθεσε ένα τμήμα του ποσού των επανορθώσεων αποκλειστικά για αποζημίωση στους Εβραίους για τις υλικές ζημιές που υπέστησαν κατά την διάρκεια της ναζιστικής κατοχής της χώρας (κυρίως μέσω της αρπαγής προσωπικών και οικιακών αντικειμένων).⁶⁸

Πριν γίνει αναφορά στην διμερή συμφωνία που καταρτίστηκε με την Ελλάδα, θα πρέπει να εξηγηθούν ποιες ήταν οι σχέσεις μεταξύ των δύο κρατών. Το Τρίτο Ράιχ συνθηκολόγησε με τις Συμμαχικές Δυνάμεις την 8^η Μαΐου 1945. Δεδομένου ότι η Ελλάδα συμμετείχε στον πόλεμο κατά της Γερμανίας, η πράξη της συνθηκολογήσεως είχε συνέπειες και για την Ελλάδα. Η λήξη της εμπολέμου καταστάσεως μεταξύ των δύο κρατών, που αφορούσε όμως μόνο την εσωτερική έννομη τάξη της Ελλάδος, έγινε με την υιοθέτηση του Αναγκαστικού

67 Ως μέτρο συγκρίσεως θα μπορούσε να αναφερθεί η συμφωνία επανορθώσεων μεταξύ Ιταλίας και Λιβύης που υπεγράφη τον Αύγουστο του 2008 και βάσει της οποίας η Ιταλία δεσμεύθηκε να καταβάλλει το ποσόν των 5 δισεκατομμυρίων δολλαρίων ΗΠΑ εντός διαστήματος 20 ετών ως χρηματική επανόρθωση για τον αποικιοκρατικό ζυγό στην Λιβύη που διήρκεσε από το 1911 έως το 1943.

68 Για τους διάφορους τρόπους που μεταχειρίστηκαν οι γερμανικές Αρχές Κατοχής στην Ολλανδία για να λεηλατήσουν περιουσιακά στοιχεία, βλ. Aalders, *Nazi Looting*, ο.π., σελ. 11-42.

Νόμου 510/1948 της 18^{ης} Αυγούστου 1948.⁶⁹ Σχετικά με τις εξωτερικές σχέσεις της, το γεγονός ότι δεν είχε υπογραφεί συνθήκη ειρήνης είχε ως αποτέλεσμα να εξακολουθεί να βρίσκεται σε εμπόλεμη κατάσταση με την Γερμανία. Το συνεχιζόμενο εμπόλεμο καθεστώς καταλάμβανε όλα τα κράτη που είτε από την αρχή είτε στην πορεία του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου βρέθηκαν αντιμέτωπα με το Τρίτο Ράιχ και φυσικά περιλαμβάνονταν και οι τρεις Δυνάμεις Κατοχής της Δυτικής Γερμανίας.

Λόγω αυτής της μάλλον ανώμαλης καταστάσεως, το αγγλικό Court of Appeal, σε Απόφασή του η οποία εκδόθηκε την 3^η Απριλίου 1946, δέχθηκε ότι, εάν και η πλήρης κρατική εξουσία στην Γερμανία είχε πλέον αναληφθεί από τις νικήτριες δυνάμεις, ο Βασιλέας του Ηνωμένου Βασιλείου βρισκόταν ακόμη σε κατάσταση πολέμου με το κράτος της Γερμανίας παρά το γεγονός ότι όλες οι μεταξύ τους εχθροπραξίες είχαν λήξει.⁷⁰ Σύμφωνα με μία άποψη που φανερώνει το παράδοξο που είχε δημιουργηθεί, δεδομένου ότι με την συνθηκολόγηση του Τρίτου Ράιχ το 1945 διαλύθηκε ο γερμανικός στρατός (Deutsche Wehrmacht), ο πόλεμος δεν μπορούσε παρά να διεξάγεται μόνο με τον ίδιο τον λαό της Γερμανίας.⁷¹

Η Ελλάδα, όπως και υπόλοιπες χώρες του λεγόμενου 'Δυτικού κόσμου', συνήψε πλήρεις διπλωματικές και προξενικές σχέσεις με την Δυτική Γερμανία, η οποία ως νέο κράτος ιδρύθηκε με την θέση σε ισχύ του Συντάγματος (Grundgesetz) της 8^{ης} Μαΐου 1949. Η κατάσταση μεταξύ Ελλάδος και Γερμανίας εξομαλύνθηκε με την υιοθέτηση από την Βουλή των Ελλήνων του Νόμου 2023/1952 της 10^{ης} Μαρτίου 1952 «περί λήξεως της μετά της Γερμανίας εμπόλεμης καταστάσεως».⁷² Αυτό όμως δεν έγινε χωρίς προϋποθέσεις. Ειδικότερα, το άρθρο μόνο του Νόμου 2023/1952 προέβλεπε ότι η υφιστάμενη εμπόλεμη κατάσταση μεταξύ Ελλάδος και Γερμανίας δεν επρόκειτο να τερματιστεί στο μέλλον αλλά θεωρήθηκε ότι έχει ήδη λήξει

69 ΦΕΚ 1948 Τεύχος Α' 210.

70 Υπόθεση Rex v. Bottrill, ex parte Kuechenmeister, [1946] 2 All England Law Reports 434, σχολιασμός σε [1946] 23 British Yearbook of International Law 381 κ.ε.

71 Βλ. A. Verdross – B. Simma, *Universelles Voelkerrecht: Theorie und Praxis*, Duncker & Humblot, 1984, σελ. 232.

72 ΦΕΚ 1952 Τεύχος Α' 61.

από την 30^η Ιουνίου 1951, ημερομηνία κατά την οποία επέδωσε τα διαπιστευτήριά του ο πρώτος μεταπολεμικός Έλληνας πρεσβευτής στην Βόννη. Η λήξη όμως έγινε «υπό την επιφύλαξιν της δια της συναφθησομένης συνθήκης ειρήνης, ρυθμίσεως των εκ του πολέμου προκυψάντων ζητημάτων και υφισταμένων διαφορών». Φυσικά το ότι επρόκειτο να συναφθεί συνθήκη ειρήνης που θα ρύθμιζε, μεταξύ άλλων, τα περί επανορθώσεων ήταν ευσεβής πόθος, αφού η Ελλάδα δεν θα μπορούσε, επικαλούμενη την μη κατάρτιση συνθήκης ειρήνης, να θεωρήσει πως έχει επανέλθει η εμπόλεμη κατάσταση με την Γερμανία. Αυτό θα ήταν αδιανόητο αν όχι για άλλο λόγο επειδή τα δύο κράτη ήταν μέλη του Οργανισμού του Βορειοατλαντικού Συμφώνου (NATO).

Είναι ενδιαφέρον να γίνει αναφορά στην Εισηγητική Έκθεση του Νόμου 2023/1952. Δικαιολογώντας την λήξη της εμπολέμου καταστάσεως, η Έκθεση κάνει λόγο για την ανασύνδεση των διπλωματικών σχέσεων μεταξύ των δύο κρατών, για την εκ νέου ανάπτυξη οικονομικών σχέσεων, για την ένταξη της Δυτικής Γερμανίας στην 'κοινότητα των ελευθέρων Εθνών' αλλά και για την αδυναμία συνάψεως κανονικής συνθήκης ειρήνης για γενικότερους διεθνείς λόγους, οι οποίοι όμως δεν κατονομάζονται. Περαιτέρω, η Έκθεση ανέφερε ότι η επιφύλαξη για την ρύθμιση των θεμάτων που προέκυψαν από τον Πόλεμο αφορούσαν τα ζητήματα των επανορθώσεων, των πολεμικών αποζημιώσεων και των μεσεγγυημένων περιουσιών για τα οποία δεν θιγόντουσαν οι ελληνικές απαιτήσεις. Τέλος, προκύπτει από την Έκθεση ότι ο σκοπός του Νόμου ήταν να καταργήσει κάθε διάταξη της ελληνικής νομοθεσίας επί τη βάση της οποίας θα μπορούσε να προκληθεί μεταχείριση Γερμανών υπηκόων δυσμενέστερη από ό,τι εκείνη που επιφύλασσε το Ελληνικό Δημόσιο σε υπηκόους άλλων κρατών. Το σημείο αυτό του Νόμου θα μπορούσε να θεωρηθεί ως εφαρμογή της αρχής του πλέον ευνοημένου κράτους.

Η Συμφωνία μεταξύ της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας και της Ελλάδος «περί παροχών υπέρ Ελλήνων υπηκόων θιγόντων υπό εθνικοσοσιαλιστικών μέτρων διώξεως» υπογράφηκε στη Βόννη στις 18 Μαρτίου 1960. Από τον ίδιο τον τίτλο της Συμφωνίας

επιτυγχάνεται η αποσύνδεση από το κράτος της Γερμανίας και αντίθετως η σύνδεση γίνεται μόνο με την εθνικοσοσιαλιστική ιδεολογία που πρέσβευε το Τρίτο Ράιχ. Σύμφωνα με το Άρθρο 1 της Συμφωνίας, οι καταβολές προς όφελος των Ελλήνων πολιτών αφορούσαν εκείνους οι οποίοι διώχθηκαν από τους Εθνικοσοσιαλιστές λόγω της φυλής ή της θρησκείας ή των πεποιθήσεών τους και των οποίων η ελευθερία ή η υγεία υπέστησαν βλάβη εξαιτίας αυτού του λόγου.⁷³ Η κυβέρνηση της Δυτικής Γερμανίας ανέλαβε να καταβάλει στην κυβέρνηση της Ελλάδος το ποσόν των 115 εκατομμυρίων μάρκων υπέρ των πολιτών που ενέπιπταν στο πλαίσιο εφαρμογής του άρθρου 1. Το ποσόν αυτό θα καταβαλλόταν σε τρεις δόσεις ως εξής: 65 εκατομμύρια ένα μήνα μετά τη θέση της Συμφωνίας σε ισχύ, 30 εκατομμύρια μέχρι την 1^η Μαρτίου 1962 και τα τελευταία 20 εκατομμύρια έως την 1^η Μαρτίου 1963.

Αν και η διανομή αυτού του ποσού στους δικαιούχους θα αποφαιζόταν από την ίδια την ελληνική κυβέρνηση, οριζόταν με σαφήνεια ότι, σε περίπτωση που δικαιούχοι οι οποίοι είχαν υποστεί βλάβη απεβίωσαν, το δικαίωμα στην αποζημίωση θα μεταβιβαζόταν στους εν ζωή συγγενείς τους. Η Ελλάδα κύρωσε την Συμφωνία με το Νομοθετικό Διάταγμα 4178/1961 της 21^{ης} Αυγούστου 1961 το οποίο και καθόρισε τους δικαιούχους.⁷⁴ Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με την πρώτη παράγραφο του άρθρου 3, χρηματική αποζημίωση δικαιούνται οι Έλληνες υπήκοοι οι οποίοι διώχθηκαν από 6 Απριλίου 1941 έως το τέλος Μαΐου 1945 από τα όργανα του γερμανικού εθνι-

73 Ο γερμανικός κυρωτικός νόμος έχει δημοσιευθεί στην Επίσημη Εφημερίδα (Bundesgesetzblatt) της 21^{ης} Σεπτεμβρίου 1961, Τεύχος II, No. 49, σελ. 1597. Το περιεχόμενο της Συμφωνίας έχει σχολιαστεί από το Ανώτατο Ομοσπονδιακό Δικαστήριο της Γερμανίας (Bundesgerichtshof) στην Απόφαση της 26^{ης} Ιουνίου 2003, η οποία εκδόθηκε στην Υπόθεση III ZR 245/98, κείμενο σε [2003] 56 Neue Juristische Wochenschrift 3488 και σε αγγλική μετάφραση σε [2003] 42 International Legal Materials 1027. Η Απόφαση αφορά την γνωστή υπόθεση της σφαγής του Διστόμου τον Ιούνιο του 1944. Μετά την απόρριψη της αγωγής των συγγενών των θυμάτων του Διστόμου κατά του Γερμανικού Δημοσίου, υπεβλήθη αίτημα για επανεξέταση στο Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο (Bunderverfassungsgericht), το οποίο το απέρριψε την 15^η Φεβρουαρίου 2006 (Υπόθεση 2 BvR 1476/03). Βλ. M. Rau, "State Liability for Violations of International Humanitarian Law – The Distomo Case Before the German Federal Constitutional Court" [2005] 7 German Law Journal 701.

74 ΦΕΚ 1961 Τεύχος Α' 133.

κοσσοσιαλιστικού καθεστώτος για τους παραπάνω λόγους και εφόσον από τις ενέργειες των διωγμών επήλθε ένα από τα παρακάτω γεγονότα: θάνατος, σωματική βλάβη (αλλά όχι βλάβη που προκλήθηκε από ψυχολογικούς παράγοντες) και στέρηση της προσωπικής ελευθερίας.

Βάσει του άρθρου 4 του Διατάγματος: (α) σε περίπτωση θανάτου υπηκόου που καταδιώχθηκε (προφανώς η περίπτωση αυτή αφορούσε άτομα τα οποία εκτελέστηκαν από τις Δυνάμεις Κατοχής), η αποζημίωση ανερχόταν σε 35.000 δραχμές και οι δικαιούχοι ήταν ο/η σύζυγος, τα τέκνα, οι γονείς ή τα αδέρφια, (β) σε περίπτωση αναπηρίας, η μέγιστη αποζημίωση στον παθόντα ανερχόταν σε 25.000 δραχμές και μειωνόταν ανάλογα με την ικανότητα για εργασία και (γ) σε όσους στερήθηκαν την ελευθερία τους, 500 δραχμές για κάθε μήνα κρατήσεως εντός Ελλάδος και 1000 δραχμές εκτός Ελλάδος. Οι δύο τελευταίες περιπτώσεις αφορούσαν, αντιστοίχως, εγκλεισμό σε φυλακή ή στρατόπεδο συγκεντρώσεως στην Ελλάδα για χρονικό διάστημα μεγαλύτερο των έξι μηνών και εκτός Ελλάδος χωρίς ελάχιστο χρόνο κρατήσεως. Τέλος, το άρθρο 5 προέβλεπε ότι εάν το ποσό που θα καταβαλλόταν από την Δυτική Γερμανία δεν επαρκούσε για την καταβολή όλων των προβλεπομένων αποζημιώσεων τότε θα γινόταν μείωση των αποζημιώσεων κατά τρόπο σύμμετρο.

Από την παραπάνω πρόβλεψη του εύρους των δικαιούχων προκύπτει ότι εξαιρέθηκαν μεγάλες ομάδες Ελλήνων υπηκόων οι οποίοι, λόγω ακριβώς της εφαρμογής των 'εθνοσοσιαλιστικών μέτρων διώξεως', πέθαναν ή θανατώθηκαν ή η υγεία τους καταστράφηκε ή η περιουσία τους λεηλατήθηκε κ.λπ. Σε αυτή την εξαίρεση θα μπορούσαμε να εντάξουμε δύο κατηγορίες: εκείνους που ρητά εξαιρούσε το Νομοθετικό Διάταγμα και εκείνους που εξαιρέθηκαν λόγω του τρόπου με τον οποίο είχαν διατυπωθεί οι προϋποθέσεις για την λήψη των αποζημιώσεων. Στην πρώτη κατηγορία ανήκαν Έλληνες υπήκοοι, οι οποίοι αν και στερήθηκαν της προσωπικής τους ελευθερίας λόγω π.χ. εγκλεισμού σε στρατόπεδο συγκεντρώσεως, δεν βρισκότουσαν στην ζωή τον Αύγουστο του 1961 όταν το Διάταγμα τέθηκε σε ισχύ και το δικαίωμα στην αποζημίωση αποσβέστηκε επειδή δεν επιτράπηκε η μεταβίβασή του σε άλλα άτομα. Στην δεύτερη κατηγορία

γορία ανήκαν Έλληνες υπήκοοι, οι οποίοι πέθαναν από την πείνα,⁷⁵ την εξαθλίωση και τις αρρώστιες, καταστάσεις στις οποίες οι γερμανικές Αρχές Κατοχής οδήγησαν την χώρα λόγω των πολιτικών που ακολούθησαν απέναντι στον γενικό πληθυσμό, καθώς επίσης και Έλληνες των οποίων η περιουσία κατασχέθηκε, λεηλατήθηκε ή με οποιονδήποτε άλλο παράνομο τρόπο αφαιρέθηκε από τον κατακτητή. Επίσης, φαίνεται ότι εξαιρέθηκαν οι συγγενείς των στρατιωτών οι οποίοι σκοτώθηκαν, οι στρατιώτες των οποίων η υγεία υπέστη βλάβη ή ακρωτηριάστηκαν στα πεδία των μαχών καθώς και οι αιχμάλωτοι πολέμου.

Σχετικά με τις τελευταίες αυτές εξαιρέσεις, θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι η Συμφωνία του 1960 ήταν μια *sui generis* συμφωνία για καταβολή επανορθώσεων αλλά όχι πολεμικών επανορθώσεων και συνεπώς δεν καλυπτόντουσαν άτομα τα οποία δεινοπάθησαν λόγω του Πολέμου. Από την άλλη όμως πλευρά θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι ο καταμερισμός των γερμανικών αποζημιώσεων επαφίονταν στην ελληνική κυβέρνηση και δεδομένου ότι στους υπηκόους του Ελληνικού Κράτους δεν δόθηκαν επανορθώσεις από τους ηττημένους του Πολέμου (ασχέτως του νομικού θέματος κατά πόσον η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας ήταν ή δεν ήταν διάδοχο κράτος του Τρίτου Ράιχ) δεν υπήρχε κανένα πρόβλημα για την συμμετοχή τους στον κύκλο των υπηκόων που θα λάμβαναν αποζημιώσεις.

Το σημείο αυτό θα πρέπει ίσως να διευκρινιστεί. Η Συμφωνία του 1960, όπως άλλωστε και οι υπόλοιπες διμερείς συμφωνίες επανορθώσεων, αποσυνδεόταν τόσο από το νομικό πρόσωπο του κράτους της Γερμανίας όσο και από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, ο οποίος σύμφωνα με το Δικαστήριο της Νυρεμβέργης ήταν ένας «παράνομος πόλεμος». Συνεπώς, η γερμανική κυβέρνηση δεν χορηγούσε επανορθώσεις για τις ανθρώπινες απώλειες των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων κατά την διάρκεια μιας πολεμικής συρράξεως η οποία κρίθηκε ως μη νόμιμη. Αντιθέτως, η γερμανική κυβέρνηση, χωρίς βε-

75 Γενικά, βλ. V. Hionidou, *Famine and Death in Occupied Greece 1941-44*, Cambridge University Press, 2006.

βαίως με την πράξη της αυτή να αποδέχεται την ύπαρξη ευθύνης, προέβη στην καταβολή ενός συγκεκριμένου ποσού προκειμένου να χρησιμοποιηθεί για την αποζημίωση ενός αριθμού Ελλήνων υπηκόων, οι οποίοι σκοτώθηκαν ή υπέφεραν λόγω της συστηματικής εφαρμογής μιας ιδεολογίας την οποία η Δυτική Γερμανία αποκήρυξε. Η περίπτωση όμως της Ελλάδος ίσως διέφερε από τα άλλα κράτη που συνήψαν διμερείς συμφωνίες με την Γερμανία δεδομένου ότι ο τρόπος και η ένταση με την οποία υλοποιήθηκε η ιδεολογία αυτή όχι μόνον οδήγησε τον πληθυσμό στον θάνατο, σε κακουχίες, στην οικονομική καταστροφή⁷⁶ αλλά, όπως έχει εξηγηθεί και πιο πάνω, κατέστρεψε τους κοινωνικούς ιστούς και κλόνισε μόνιμα τις ηθικές δομές μιας ολόκληρης χώρας.

Όπως προκύπτει από τα παραπάνω, οι επανορθώσεις που προβλέφθηκαν στην Συμφωνία του 1960 είχαν ως αποδέκτες μόνο Έλληνες πολίτες και όχι το Ελληνικό Δημόσιο. Συνεπώς, η Συμφωνία αποσυνδεόταν και από τις ζημίες που κατά τρόπο άμεσο ή έμμεσο υπέστη το Ελληνικό Δημόσιο κατά την διάρκεια της Ναζιστικής Κατοχής λόγω ακριβώς του προσχεδιασμένου τρόπου με τον οποίο το Τρίτο Ράιχ εφάρμοσε τα σχέδιά του στην κατακτημένη χώρα. Για τον λόγο αυτό, η επανόρθωση για το λεγόμενο «Κατοχικό δάνειο» δεν αποτελούσε αντικείμενο της Συμφωνίας. Το «Κατοχικό δάνειο» συνάφθηκε την 14^η Μαρτίου 1942 μεταξύ της τότε ελληνικής κυβέρνησεως και του Τρίτου Ράιχ και αποτελεί *sui generis* σύμβαση δανείου όπου ο κατακτητής δανείζεται από τον κατακτημένο και παρέχει την υπόσχεση ότι το προϊόν του δανείου θα επιστραφεί μετά την λήξη της εμπολέμου καταστάσεως. Από ό,τι μπορεί να γνωρίζει κανείς, τέτοιου είδους δάνειο δεν συνάφθηκε με κανένα άλλο κατακτημένο κράτος. Οι μεταπολεμικές κυβερνήσεις της Γερμανίας ουδέποτε θεώρησαν ότι υπέχουν την νομική υποχρέωση να επιστρέψουν ακόμη και τμήμα του. Τέλος, θα πρέπει να σημειωθεί ότι στο Συνέδριο που έλαβε χώρα στις 30 Νοεμβρίου – 3 Δεκεμβρίου 1998 στην Ουάσινγκτον σχετικά με την τύχη των περιουσιακών στοιχείων της εποχής του Ολοκαυτώματος (Washington Conference on Holocaust-

76 Βλ. Γ. Μίρκος, Το Δόγμα Τρούμαν και το Σχέδιο Marshall στην Ελλάδα, Εκδοτικός Οίκος Λιβάνη, 2004, σελ. 17-25.

Era Assets) με την συμμετοχή 44 κρατών και το οποίο διοργανώθηκε από το Υπουργείο Εξωτερικών των ΗΠΑ και το Αμερικανικό Μουσείο του Ολοκαυτώματος, η ελληνική αντιπροσωπεία προέταξε στα διάφορα ζητήματα που παραμένουν σε εκκρεμότητα το «Κατοχικό δάνειο» και κατέστησε σαφές ότι δεν σχετίζεται με τις πολεμικές επανορθώσεις. Σύμφωνα με την ελληνική αντιπροσωπεία, η αποπληρωμή του δανείου αποτελεί διμερές ζήτημα με την Γερμανία και παραμένει ανοικτό.⁷⁷

Το λεκτικό της Συμφωνίας του 1960 οδηγεί στο συμπέρασμα (άποψη που αναφέρθηκε και πιο πάνω) ότι η Δυτική Γερμανία δεχόταν να καταβάλλει το εν λόγω ποσόν ως πλήρη και οριστική αποζημίωση για όλα τα τελεσθέντα από τους Ναζί εγκλήματα οπουδήποτε και εάν αυτά τελέστηκαν και ότι το Ελληνικό Δημόσιο παραιτείτο από το δικαίωμά του να εγείρει νέες αξιώσεις σε μεταγενέστερο χρόνο. Η συναφής διάταξη της Συμφωνίας είναι το άρθρο 3, το οποίο ανέφερε ότι η καταβολή του ποσού που προβλεπόταν στο άρθρο 1 αποτελούσε οριστική διευθέτηση μεταξύ της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας και του Βασιλείου της Ελλάδος όλων των ζητημάτων τα οποία αποτελούν αντικείμενο της Συμφωνίας. Ρητά όμως προβλεπόταν εξαίρεση για τις «ενδεχόμενες νόμιμες απαιτήσεις Ελλήνων υπηκόων».

Μετά την σύναψη της Συμφωνίας, το περιεχόμενο του κρίσιμου άρθρου 3 αποσαφηνίστηκε με την ανταλλαγή ρηματικών διακοινώσεων, που στην γλώσσα της διπλωματίας σημαίνει ανταλλαγή επιστολών μεταξύ των δύο πλευρών που ερμηνεύουν το περιεχόμενο ενός κειμένου.⁷⁸ Πιο συγκεκριμένα, στην επιστολή του Γερμανού Υφυπουργού Εξωτερικών, Albert Hilger von Scherpenberg, προς τον Έλληνα πρέσβη στη Βόννη, Θωμά Υψηλάντη, αναφέρεται ότι η

77 Βλ. U.S. Department of State, Proceedings of the Washington Conference on Holocaust-Era Assets, Released by the Office of the Coordinator for the Washington Conference on Holocaust-Era Assets, Washington, DC, Απρίλιος 1999, σελ. 265, 266-267, διαθέσιμο σε <http://www.state.gov/www/regions/eur/holocaust/heac.html>.

78 Το κείμενο των επιστολών έχει δημοσιευθεί σε Bundesgesetzblatt, 21^ο Σεπτεμβρίου 1961, Τεύχος II, No. 49, σελ. 1598 και έχει επισυναφθεί στο Νομοθετικό Διάταγμα 4178/1961. Ανταλλαγή επιστολών με παρόμοιο περιεχόμενο έγινε και με τις περισσότερες από τις άλλες διμερείς συμφωνίες που υπεγράφησαν με τα προαναφερθέντα κράτη.

κυβέρνησή του θεωρεί ότι στο μέλλον η ελληνική κυβέρνηση δεν θα εφάρμοζε την διάταξη του άρθρου 3 για την επίλυση περαιτέρω ζητημάτων τα οποία αφορούσαν τις Εθνικοσοσιαλιστικές διώξεις κατά την διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου και της γερμανικής Κατοχής. Με τη σειρά του, ο Έλληνας πρέσβης συμφώνησε με την ερμηνεία που έδινε ο Γερμανός αξιωματούχος αλλά συμπλήρωσε ότι:

«Η κυβέρνηση του Βασιλείου της Ελλάδος ... επιφυλλάσεται εν τούτοις όπως προβάλλη νέας απαιτήσεις, αίτινες προέρχονται εξ εθνικοσοσιαλιστικών μέτρων διώξεων κατά την διάρκεια του πολέμου και της κατοχής κατά την γενικήν εξέταση, συμφώνως προς τω άρθρω 5 παράγραφος 2 της Συμφωνίας περί γερμανικών εξωτερικών χρεών της 27^{ης} Φεβρουαρίου 1953».

Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι με αυτήν την απάντηση ο Υψηλάντης προσπάθησε να επανασυνδέσει το αντικείμενο της Συμφωνίας με τα εγκλήματα που τελέστηκαν από τα όργανα του Τρίτου Ράιχ τόσο κατά την διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου όσο και την διάρκεια της Ναζιστικής κατοχής και αυτό το συνδύασε με μια νέα νομική βάση, την Συμφωνία για τα Εξωτερικά Χρέη της Γερμανίας (Agreement on German External Debts). Η Συμφωνία είχε υπογραφεί στο Λονδίνο την 27^η Φεβρουαρίου 1953 από 20 κράτη⁷⁹ και είχε τεθεί σε ισχύ την 16^η Σεπτεμβρίου 1953.⁸⁰ Σκοπός της ήταν να συμφωνηθούν οι όροι με τους οποίους η Δυτική Γερμανία, αφενός, θα συνέχιζε την αποπληρωμή των δανείων που είχε λάβει η Γερμα-

79 Βέλγιο, Καναδάς, Κεϋλάνη, Δανία, Γαλλία, Ελλάδα, Ιράν, Ιρλανδία, Ιταλία, Λιχτενστάιν, Λουξεμβούργο, Νορβηγία, Πακιστάν, Ισπανία, Σουηδία, Ελβετία, Νότιος Αφρική, Ηνωμένο Βασίλειο, Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής και Γιουγκοσλαβία. Γενικά, βλ. την ιστοσελίδα http://www.fco.gov.uk/resources/en/pdf/pdf2/fco_ref_sl_germanexternaldebts.

80 Κείμενο σε 333 United Nations Treaty Series 3 και σε <http://138.25.65.50/au/other/dfat/treaties/1954/17.html>. Η Ελλάδα κύρωσε την Συμφωνία, μετά την θέση της σε ισχύ, βάσει του Νόμου 3480/1956 της 31^{ης} Δεκεμβρίου 1955, ΦΕΚ 1956 Τεύχος Α' 6. Γενικά, βλ. J. Simpson, "The Agreement on German External Debts" [1957] 6 International & Comparative Law Quarterly 472 και T. Guinnane, Financial Vergangenheitsbewältigung: The 1953 London Debt Agreement, Economic Growth Center, Yale University, Center Discussion Paper No. 880, Ιανουάριος 2004, διαθέσιμο σε http://www.econ.yale.edu/growth_pdf/cdp880.pdf.

νία πριν το Ναζιστικό Κόμμα ανέλθει στην εξουσία και σταματήσει την εξυπηρέτησή τους και, αφετέρου, θα διακανόνιζε τα χρέη που είχαν δημιουργηθεί από την οικονομική βοήθεια που της είχε παρασχεθεί μετά τον Μάιο του 1945 από τις Δυνάμεις Κατοχής. Η τελευταία πληρωμή βάσει της Συμφωνίας έγινε το 1994.

Η δεύτερη παράγραφος του άρθρου 5 της Συμφωνίας του 1953, το οποίο έφερε τον τίτλο «Απαιτήσεις αποκλειόμενες της παρούσης Συμφωνίας», προέβλεπε ότι τα συμβαλλόμενα μέρη, τα οποία είχαν διατελέσει σε εμπόλεμη κατάσταση με την Γερμανία ή είχαν υποστεί τη γερμανική κατοχή κατά την διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, καθώς επίσης οι υπήκοοι των εν λόγω κρατών, συμφωνούσαν να αναβάλουν την εξέταση των απαιτήσεών τους έως ότου διακανονιζόταν οριστικά το πρόβλημα των επανορθώσεων. Ποιες απαιτήσεις όμως κάλυπτε η εν λόγω Συμφωνία; Η απάντηση δινόταν στην ίδια διάταξη, η οποία ανέφερε τις αξιώσεις των εν λόγω κρατών και των υπηκόων τους που πηγάζουν από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο «εναντίον του Ράιχ και των Συντεταγμένων του Ράιχ, συμπεριλαμβανομένων των εξόδων της γερμανικής κατοχής, των ενεργητικών εις συμψηφιστικούς λογαριασμούς άτινα εκτήθησαν κατά την διάρκειαν της κατοχής και των απαιτήσεων κατά των ReichsKreditkassen». Σύμφωνα δε με το άρθρο 25 της Συμφωνίας, ως χρονικό σημείο του οριστικού διακανονισμού οριζόταν η ένωση της Δυτικής Γερμανίας και Ανατολικής Γερμανίας. Έχει υποστηριχθεί ότι η αναβλητική αυτή αίρεση τέθηκε από την Γαλλία, την Βρετανία και τις ΗΠΑ σε μια προσπάθεια να μην επιβαρυνθεί υπερβολικά η Δυτική Γερμανία με την πληρωμή πολύ υψηλών πολεμικών επανορθώσεων.⁸¹

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η πρώτη παράγραφος του άρθρου 5 προέβλεπε ότι η εξέταση των αξιώσεων που είχαν υποβληθεί κατά της Γερμανίας από κυβερνήσεις και οι οποίες πήγαζαν από τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο αναβαλλόταν μέχρι τον οριστικό διακανονισμό του ζητήματος αυτού. Ήδη είχαν περάσει 34 χρόνια από την λήξη του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου και το ζήτημα της καταβολής των

81 Βλ. Seidl-Hohenveldern, "Reparations after World War II", ο.π., σελ. 182-183.

επανορθώσεων δεν είχε επιλυθεί. Αυτό όμως που διαχώριζε τις συνέπειες της ήττας της Γερμανίας στους δύο Παγκοσμίους Πολέμους ήταν ότι στην πρώτη περίπτωση η Γερμανία όχι μόνο είχε υπογράψει την Συνθήκη Ειρήνης των Βερσαλλιών τον Ιούνιο του 1919 αλλά επίσης η εν λόγω Συνθήκη προέβλεπε στο άρθρο 304 την σύσταση τριμελών Μικτών Διαιτητικών Δικαστηρίων (Mixed Arbitral Tribunals) μεταξύ κάθε νικήτριας δυνάμεως και της Γερμανίας. Τα όργανα αυτά ήταν αρμόδια για την εκδίκαση όλων των διαφορών που θα προέκυπταν, μεταξύ άλλων, από τον καθορισμό των επανορθώσεων που όφειλε η Γερμανία. Όπως συνηθίζεται στην διεθνή πρακτική, κάθε μέρος υποδείκνυε έναν διαιτητή και από κοινού οι δύο διαιτητές καθόριζαν τον πρόεδρο του Διαιτητικού Δικαστηρίου.

Κατά την διάρκεια των ετών 1926 και 1932, το Μικτό Ελληνογερμανικό Διαιτητικό Δικαστήριο εξέδωσε έναν ικανό αριθμό αποφάσεων υπέρ Ελλήνων υπηκόων που είχαν ζητήσει την αποζημίωσή τους για τις ζημιές που υπέστησαν κατά την διάρκεια της ουδετερότητας της Ελλάδος στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο (1914-1916). Τις αποζημιώσεις αυτές ουδέποτε εδέχθη να πληρώσει η Γερμανία και η λειτουργία του Μικτού Διαιτητικού Δικαστηρίου συν τω χρόνω παρέλυσε παρά τις προσπάθειες από ελληνικής πλευράς.⁸² Δεδομένου ότι τα ποσά που επιδίκασαν οι εν λόγω αποφάσεις θα μπορούσαν να θεωρηθούν χρέη της Γερμανίας υπό την έννοια του άρθρου 5 της Συμφωνίας για τα Εξωτερικά Χρέη της Γερμανίας, την 12^η Δεκεμβρίου 1968 η Ελλάδα προσέφυγε στο Διαιτητικό Δικαστήριο, το οποίο προβλεπόταν στο άρθρο 28 της Συμφωνίας, προκειμένου να υπάρξει οριστική διευθέτηση του θέματος. Πράγματι, την 26^η Ιανουαρίου 1972 το Διαιτητικό Δικαστήριο έκρινε υπέρ της Ελλάδος.⁸³ Η εξέλιξη αυτή οδήγησε στην υπογραφή, στην Αθήνα την 13^η Ιουνίου 1974, της

82 Για παράδειγμα, βλ. την Συμφωνία μεταξύ των δύο κρατών που υπεγράφη την 10^η Οκτωβρίου 1931 και αποσκοπούσε στην ενεργοποίηση του αντιπροσώπου της Γερμανίας, κείμενο σε 133 League of Nations Treaty Series 385.

83 Βλ. Urteil des Schiedsgerichtshofs fuer das Abkommen ueber deutsche Auslandsschulden vom 26. Januar 1972 ueber griechische Entschaedigungsforderungen gegen die Bundesrepublik Deutschland wegen Neutralitaetsverletzungen im ersten Weltkrieg, κείμενο σε [1974-1975] 16 Archiv des Völkerrechts 344 και σε 47 International Law Reports 418. Για την ιστορία να αναφερθεί ότι η αμοιβή του νομικού συμβούλου του Ελληνικού Δημοσίου στην προσφυγή κατά της Γερμανίας, Γερμανού δικηγόρου Η. Plewnia, ανήλθε στο ποσόν των 4,7 εκατομμυρίων μάρκων.

Συμφωνίας «μεταξύ της Κυβερνήσεως της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας και της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας Αφορώσα εις τον Διακανονισμόν του Συνόλου των Απαιτήσεων των Προερχομένων εξ Αποφάσεων Εκδοθεισών υπέρ Ελλήνων Υπηκόων υπό του Μικτού Ελληνογερμανικού Διαιτητικού Δικαστηρίου Συσταθέντος δυνάμει του Άρθρου 304 και της παραγράφου 4 του Παραρτήματος του Τμήματος IV του Μέρους Χ της Συνθήκης των Βερσαλλιών της 28^{ης} Ιουνίου 1919».

Η Συμφωνία, που κυρώθηκε από την Ελλάδα με μάλλον μεγάλη καθυστέρηση με τον Νόμο 496/1976 της 20^{ης} Δεκεμβρίου 1976,⁸⁴ προέβλεπε ότι η Δυτική Γερμανία θα κατέβαλε στην ελληνική κυβέρνηση το συνολικό καθαρό ποσόν των 47 εκατομμυρίων μάρκων σε δύο ισόποσες δόσεις για τον διακανονισμό όλων των απαιτήσεων που προέκυπταν υπέρ Ελλήνων υπηκόων από τις αποφάσεις του Μικτού Ελληνογερμανικού Διαιτητικού Δικαστηρίου. Η εξιστόρηση των προσπαθειών αποφυγής πληρωμής των αποζημιώσεων από την Γερμανία, τόσο κατά την διάρκεια του Μεσοπολέμου όσο και μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, εκφεύγει του εύρους της παρούσας μελέτης. Αρκεί μόνο να αναφερθεί η Ελληνογερμανική Συμφωνία της 8^{ης} Δεκεμβρίου 1961, βάσει της οποίας η Γερμανία υποσχέθηκε την καταβολή αποζημιώσεως ύψους 4,8 εκατομμυρίων μάρκων για 'αφαιρεθέντα καπνά'.⁸⁵

Αν και η οικονομική ανάκαμψη της Γερμανίας μετά το 1953 υπήρξε εκπληκτική και σε σχετικά μικρό χρονικό διάστημα κατέστη η μεγαλύτερη οικονομική δύναμη στην Ευρώπη και η τρίτη μεγαλύτερη στον κόσμο, το θέμα των επανορθώσεων και αποζημιώσεων του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου ουδέποτε διευθετήθηκε κατά τρόπο συλλογικό και ουσιαστικό. Και ενώ σε ορισμένες χώρες η Γερμανία προσέφερε οικονομική βοήθεια που, τουλάχιστον εμμέσως, τακτοποι-

84 ΦΕΚ 1976 Τεύχος Α' 343. Η Γερμανία την κύρωσε τουλάχιστον ένα χρόνο νωρίτερα.

85 Η Συμφωνία κυρώθηκε με τον Αναγκαστικό Νόμο 56/1967 της 25^{ης} Αυγούστου 1967 «περί κυρώσεως της εν Βόννη υπογραφείσης την 8^η Δεκεμβρίου 1961 μεταξύ της Ελλάδος και της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας Συμφωνίας δια τον διακανονισμόν απαιτήσεως της Βασιλικής Ελληνικής Κυβερνήσεως ή Ελλήνων υπηκόων δια αφαιρεθέντα καπνά», ΦΕΚ 1967 Τεύχος Α' 146. Γενικά, βλ. Γ.Ι. Μίντσης, Εγκλήματα Πολέμου και Αποζημιώσεις - Η Γερμανική Κατοχή στην Ελλάδα. Οι Αξιώσεις Αποζημιώσεως κατά το Διεθνές Δίκαιο, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1998, σελ. 108.

ούσε το θέμα των αξιώσεων που είχαν προβάλλει,⁸⁶ η στάση που τήρησε απέναντι της Ελλάδος θα πρέπει να θεωρηθεί μη ικανοποιητική, λαμβανομένων υπόψη των τεράστιων απωλειών τόσο σε ανθρώπινες ζωές όσο και σε υποδομές κατά την διάρκεια των εχθροπραξιών και κυρίως της Κατοχής. Η επανένωση των δύο Γερμανιών θα μπορούσε θεωρητικά να επαναφέρει το ζήτημα των επανορθώσεων, αν όχι για άλλο λόγο, λόγω του ότι η Ανατολική Γερμανία ουδέποτε κατέβαλε επανορθώσεις αρνούμενη να δεχθεί ότι υπείχε οποιαδήποτε μορφής ευθύνη για τα εγκλήματα του Τρίτου Ράιχ. Όσοι όμως περίμεναν οι πρώην Συμμαχικές Δυνάμεις να ασχοληθούν με το θέμα αυτό απογοητεύθηκαν.

Η Συνθήκη για τον Τελικό Διακανονισμό σχετικά με την Γερμανία (Treaty on the Final Settlement with Respect to Germany), όπως ονομάστηκε η συμφωνία για την ένωση μεταξύ Δυτικής Γερμανίας και Ανατολικής Γερμανίας,⁸⁷ παρέλειψε οποιαδήποτε αναφορά στο θέμα των επανορθώσεων, ενώ δεν διευκρινιζόταν κατά πόσον το ενωμένο πλέον γερμανικό κράτος αποτελούσε το διάδοχο κράτος του Τρίτου Ράιχ, γεγονός που θα επέτρεπε την έγερση πολλαπλών αξιώσεων και απαιτήσεων κατά του Γερμανικού Δημοσίου. Σύμφωνα δε με Απόφαση του Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου της Γερμανίας που εκδόθηκε το 1996, η Συνθήκη 2+4 έκλεισε οριστικά το ζήτημα της αναβλητικής αιρέσεως που υπήρχε στην Συμφωνία του Λονδίνου για τις επανορθώσεις σχετικά με τον τελικό διακανονισμό των σχετικών ζητημάτων μετά την κατάρτιση συνθήκης ειρήνης. Είναι αρκετά ενδιαφέρον ότι όταν λίγο αργότερα τα εθνικά δικαστήρια

86 Για παράδειγμα, βλ. την Συμφωνία με την Πολωνία για τις επανορθώσεις που υπογράφηκε το 1952, όταν η χώρα βρισκόταν υπό τον έλεγχο της Σοβιετικής Ενώσεως. Καταβολές ποσών με την μορφή αποζημιώσεων από την Γερμανία προς την Πολωνία έγιναν το 1972, το 1975 καθώς επίσης το 1991 χωρίς όμως οι καταβολές να χαρακτηρίζονται επισήμως ως επανορθώσεις. Βλ. επίσης τις Συμφωνίες με την Γιουγκοσλαβία που υπογράφηκαν την 16^η Οκτωβρίου 1956 και την 10^η Δεκεμβρίου 1974. Με την πρώτη Συμφωνία, η Γερμανία χορηγούσε άτοκο δάνειο στην Γιουγκοσλαβία ύψους 240 εκατομμυρίων μάρκων.

87 Η Συνθήκη, η οποία υπογράφηκε στην Μόσχα την 12^η Σεπτεμβρίου 1990, κείμενο σε [1990] 29 International Legal Materials 1186, είναι γνωστή ως Συμφωνία Δύο Συν Τέσσερα (Two Plus Four Agreement ή 2+4) από το γεγονός ότι τα συμβαλλόμενα μέρη είναι, από την μια πλευρά, η Δυτική Γερμανία και η Ανατολική Γερμανία και, από την άλλη πλευρά, η Γαλλία, το Ηνωμένο Βασίλειο, οι ΗΠΑ και η Σοβιετική Ένωση.

των ΗΠΑ κλήθηκαν να αποφανθούν κατά πόσον οφείλοντο αποζημιώσεις σε ιδιώτες από εταιρείες που άμεσα ή έμμεσα είχαν συμπράξει με το Τρίτο Ράιχ, η απάντηση που έδωσαν ήταν ότι, λόγω της Συνθήκης 2+4 σε συνδυασμό με την Απόφαση του Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου, οι αξιώσεις τους είχαν καταργηθεί.⁸⁸

Οι προσπάθειες των ελληνικών κυβερνήσεων να εγείρουν εκ νέου το θέμα των επανορθώσεων αλλά και άλλων εκκρεμών ζητημάτων αποζημιώσεων συναντούν την απaráλλακτη θέση των γερμανικών κυβερνήσεων ανεξαρτήτως πολιτικής τοποθετήσεώς τους: τα θέματα αυτά έχουν προ πολλού διευθετηθεί οριστικά και αμετάκλητα και δεν υπάρχει κανένας λόγος να ξανασυζητηθούν.⁸⁹ Όπως τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια, έτσι και στην δεκαετία του 1990 οι Δυνάμεις Κατοχής της Γερμανίας πράττοντας ως 'προστάτιδες Δυνάμεις' φρόντισαν να μην καταρτιστεί συνθήκη ειρήνης και να μην διευθετηθεί το θέμα των πάσης φύσεως επανορθώσεων που όφειλε και προφανώς συνεχίζει να οφείλει η ενοποιημένη πλέον Γερμανία. Μετά την κατάρτιση των Συνθηκών των Παρισίων του 1954 είχε σχολιαστεί ότι μαζί με την Συνθήκη του Λονδίνου αποτελούσαν την καλύτερη δυνατή λύση και ότι «θα συνέβαλαν στην ενδυνάμωση των δομών ασφάλειας του ελεύθερου κόσμου». Όταν λοιπόν μια συμφωνία για επανορθώσεις συνδέεται με την ασφάλεια ενός ολόκληρου χώρου, που δεν ήταν άλλος από την περιοχή των κρατών που συμμετείχαν στο Βορειοατλαντικό Σύμφωνο, είναι προφανές ότι η προβολή καθυστερημένων αξιώσεων από ένα μικρό κράτος, όσο ηθικά δίκαιες και εάν είναι, δεν θα αποτελέσουν αντικείμενο συζητήσεως.

88 Βλ. τις Αποφάσεις που εκδόθηκαν από διαφορετικά δικαστήρια τον Σεπτέμβριο του 1999 στις Υποθέσεις *Iwanowa v. Ford Motor Co.* (67 F. Supp 2d 424 (1999)) και *Burger-Fischer v. Degussa* (65 F. Supp 2d 248 (1999)), η οποία εκδικάστηκε μαζί με τις Υποθέσεις *Vogel v. Degussa* και *Klein v. Siemens*. Για τις εν λόγω Υποθέσεις που αφορούσαν, μεταξύ άλλων, την παροχή καταναγκαστικής εργασίας στις εναγόμενες εταιρείες, βλ. D. Vagts and P. Murray, "Litigating the Nazi Labour Claims: The Path Not Taken" [2002] 43 *Harvard International Law Journal* 503.

89 Βλ. Χ. Φλάισερ, «Ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος και το Χάσμα της Μνήμης», *Ιστορία Εικονογραφημένη*, Τεύχος 497, Νοέμβριος 2009, σελ. 6, 14-15.

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΙ ΑΠΑΙΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΛΗΛΑΤΗΘΕΝΤΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΟ ΧΡΥΣΟ ΤΩΝ ΕΒΡΑΙΩΝ. ΟΙ ΑΞΙΩΣΕΙΣ ΠΟΥ ΥΠΟΒΛΗΘΗΚΑΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ο ΠΩΣ ΑΝΑΦΕΡΘΗΚΕ ΣΕ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ, ΑΝ ΚΑΙ ΠΡΟΠΟΛΕΜΙΚΑ ΤΟ εβραϊκό στοιχείο αποτελούσε μικρό μόνο ποσοστό του ελληνικού πληθυσμού, η ενεργός συμμετοχή του στην οικονομική ζωή της χώρας ήταν αξιοσημείωτη. Μετά το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου και την ανασυγκρότηση της χώρας παρουσιάστηκε το πρόβλημα της τύχης της κινητής και ακίνητης περιουσίας που είχαν αφήσει πίσω τους οι Έλληνες Εβραίοι που διώχθηκαν ή εξοντώθηκαν στα στρατόπεδα του Τρίτου Ράιχ αλλά και της περιουσίας που δημεύθηκε, λεηλατήθηκε και με οποιονδήποτε άλλον τρόπο αφαιρέθηκε από τις γερμανικές Αρχές Κατοχής. Το ζήτημα ήταν περίπλοκο δεδομένου ότι στα στρατόπεδα συγκεντρώσεως αφανίστηκαν ολόκληρες οικογένειες και ότι πάρα πολλοί από τους Εβραίους που χάθηκαν κατά την εφαρμογή της «Τελικής Λύσεως» είχαν πεθάνει άκληροι ή χωρίς να έχουν προηγουμένως συντάξει διαθήκη.

Η θέση του Κληρονομικού Δικαίου, όπως ίσχυε τότε και αφορούσε τα πρόσωπα που πεθαίνουν άκληροι ή χωρίς να καταλείπουν διαθήκη, ήταν σαφής: το Ελληνικό Κράτος καθίστατο ο μοναδικός δικαιούχος του συνόλου των περιουσιακών στοιχείων του αποθανόντος.⁹⁰ Συνεπώς, από νομικής απόψεως, το ελληνικό κράτος θεωρείτο ο μοναδικός κληρονόμος όλων των άκληρων Εβραίων με ελληνική υπηκοότητα οι οποίοι πέθαναν κατά την διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Με την υιοθέτηση όμως του Αναγκαστικού Νόμου 846/1946 της 18^{ης} Ιανουαρίου 1946 «περί καταργήσεως του κληρονομικού δικαιώματος του Κράτους επί των εκκειμένων Ισρα-

90 Βλ. άρθρο 12 του Νόμου 2310/1920 «περί της εξ αδιαθέτου κληρονομικής διαδοχής».

ηλιτικών περιουσιών», το Δημόσιο παραιτήθηκε του δικαιώματός του να διεκδικήσει τα περιουσιακά στοιχεία των Ελλήνων Εβραίων οι οποίοι είχαν χαθεί στον Πόλεμο λόγω φυλετικών διώξεων. Το ίδιο νομοθέτημα προέβλεπε ότι οι εν λόγω περιουσίες θα μεταβιβαστούν σε ένα νέο νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου, αποστολή του οποίου θα ήταν η ανακούφιση και η αποκατάσταση των Ελλήνων Εβραίων που επιβίωσαν από το Ολοκαύτωμα.⁹¹

Το νομικό αυτό πρόσωπο ιδρύθηκε σύμφωνα με το Βασιλικό Διάταγμα της 29^{ης} Μαρτίου 1949⁹² και ονομάστηκε Οργανισμός Περιθάλψεως και Αποκαταστάσεως Ισραηλιτών Ελλάδος (ΟΠΑΙΕ). Ο Οργανισμός αυτός, ο οποίος υφίσταται έως σήμερα και εποπτεύεται από το Υπουργείο Οικονομικών και το Υπουργείο Παιδείας, παρέλαβε από το Ελληνικό Δημόσιο τις περιουσίες εκείνες που είχαν τεθεί υπό την διαχείριση της Κ.Υ.Δ.Ι.Π. και οι οποίες φυσικά δεν είχαν εν τω μεταξύ εκποιηθεί.

Παρόλο που τα νομοθετικά και κανονιστικά μέτρα τα οποία έλαβε το Κράτος μετά την Απελευθέρωση επέλυσαν με έναν περισσότερο ή λιγότερο ικανοποιητικό τρόπο το ζήτημα των περιουσιών των Ελλήνων Εβραίων που χάθηκαν στο Ολοκαύτωμα, δεν επέλυσαν το εξίσου σημαντικό ζήτημα της εβραϊκής κινητής περιουσίας που είχε λεηλατηθεί, κατασχεθεί ή παρανόμως αφαιρεθεί από τις γερμανικές Αρχές Κατοχής. Ιδιαίτερα οξύ ήταν το πρόβλημα στην περιοχή της Θεσσαλονίκης. Ήδη από της συστάσεώς του, το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος είχε ξεκινήσει μακρές προσπάθειες με διττό στόχο. Ο πρώτος στόχος ήταν να καταστήσει ευρύτερα γνωστό εντός και εκτός Ελλάδος το μέγεθος των εβραϊκών περιουσιών που με πολλούς και διάφορους τρόπους είχαν λεηλατηθεί ή εμμέσως ιδιωτικοποιηθεί από τα όργανα του Τρίτου Ράιχ. Ο δεύτερος στόχος ήταν να παρουσιάσει πειστικά στοιχεία στις αρμόδιες ελληνικές αρχές και να καταστήσει σαφές ότι οι διεκδικήσεις για την αποζημίωση των εβραϊκών περιουσιών που λεηλάτησαν οι γερμανικές Αρχές Κατοχής έχουν γερές βάσεις και, συνεπώς, θα έπρεπε να ληφθούν υπόψη στο

91 ΦΕΚ 1946 Τεύχος Α' 17.

92 ΦΕΚ 1949 Τεύχος Α' 79.

πλαίσιο των επανορθώσεων για τα θύματα της ναζιστικής θηριωδίας που απαιτούσε η Ελλάδα. Κεντρικό σημείο στις προσπάθειες αυτές ήταν οι διεκδικήσεις του νομισματικού χρυσού που είχαν αρπάξει οι γερμανικές Αρχές Κατοχής από τους Έλληνες Εβραίους.⁹³

Ειδικότερα, την 3^η Μαΐου 1946, ο τότε Πρόεδρος του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου Ελλάδος, Ασέρ Μωυσής, απέστειλε δύο επιστολές προς το Υπουργείο Εξωτερικών στις οποίες αναφερόταν στο ζήτημα του νομισματικού χρυσού που είχε λεηλατηθεί από τις Αρχές Κατοχής.⁹⁴ Σύμφωνα με τα στοιχεία που υποβλήθηκαν στο Υπουργείο Εξωτερικών, ο νομισματικός χρυσός που είχε παρανόμως αφαιρεθεί αντιστοιχούσε σε 133.096 χρυσές λίρες Αγγλίας και ήταν σε μορφή χρυσών νομισμάτων και ράβδων χρυσού. Επειδή όμως το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο είχε υπολογίσει ότι η συνολική αξία του αρπαγέντος νομισματικού χρυσού ανερχόταν σε 1.700.000 χρυσές λίρες Αγγλίας, διεκδίκησε και το υπόλοιπο ποσόν των 1.566.904 χρυσών λιρών. Δεδομένου του γεγονότος ότι σε εκείνο το χρονικό σημείο δεν ήταν δυνατόν να παρουσιαστούν περισσότερα συγκεκριμένα στοιχεία καθώς, όπως προαναφέρθηκε, οι περισσότεροι Έλληνες Εβραίοι αφανίστηκαν στο Ολοκαύτωμα χωρίς να καταλείψουν συγγενείς, οι οποίοι θα μπορούσαν να επιβεβαιώσουν τα ποσά που αναφερόντουσαν στις αξιώσεις, υπήρξε επιφύλαξη για την σε μεταγενέστερο στάδιο υποβολή των απαιτούμενων στοιχείων.

Το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο συνέχισε να διεκδικεί το συνολικό ποσόν των 1.700.000 χρυσών λιρών Αγγλίας.⁹⁵ Τον Ιανουάριο και Φεβρουάριο του 1948 εμφανίζονται να υποβλήθηκαν προς το Υπουργείο Εξωτερικών 174 δηλώσεις Ελλήνων Εβραίων, οι οποίες περιείχαν με λεπτομέρειες τις απαιτήσεις τους για το νομισματι-

93 Βλ. την λογοδοσία του Προέδρου του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου Κανάρη Κωνσταντίνη για τις ενέργειες από της ιδρύσεώς του (Ιούνιος 1945) έως τις 15 Σεπτεμβρίου 1951, κείμενο σε Χρονικά, Τόμος ΙΘ, Αρ. Φύλλου 142, Μάρτιος-Απρίλιος 1996, σελ. 10, 13.

94 Έγγραφο Αριθ. 940 με ημερομηνία 3 Μαΐου 1946 καθώς επίσης Έγγραφο Αριθ. 941 με ημερομηνία 3 Μαΐου 1946, βλ. Παράρτημα πηγών και εγγράφων, σελ. 149-150.

95 Βλ. επίσης Έγγραφο Αριθ. 504 με ημερομηνία 13 Απριλίου 1948, κείμενο σε Υπουργείο Εξωτερικών της Ελλάδος / Πανεπιστήμιο Αθηνών, Οι Έλληνες Εβραίοι – Στοιχεία της Ιστορίας τους μέσα από Διπλωματικά και Ιστορικά Έγγραφα του Υπουργείου Εξωτερικών, Εκδόσεις Καστανιώτη, 1999, σελ. 405-406.

κό χρυσό που είχε αφαιρεθεί από τις Αρχές Κατοχής.⁹⁶ Βάσει αυτών των δηλώσεων, οι οποίες τεκμηριώναν τις διεκδικήσεις που είχαν ήδη υποβληθεί, τον Απρίλιο του 1948 ο τότε Πρόεδρος του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου Κανάρης Κωνσταντίνης προχώρησε στην αποστολή νέας επιστολής προς το Υπουργείο Εξωτερικών στην οποία παρουσιαζόντουσαν οι μέχρι τότε διεκδικήσεις για τον λεηλατηθέντα νομισματικό χρυσό.⁹⁷ Συνολικά, οι αξιώσεις των Ελλήνων Εβραίων ανερχόντουσαν σε:

Χρυσές λίρες Αγγλίας:	55.683 τεμάχια
Χρυσές λίρες Τουρκίας:	10.363 τεμάχια
Χρυσά κέρματα δέκα και είκοσι φράγκων Γαλλίας:	8.457 τεμάχια
Χρυσά δολάρια ΗΠΑ:	2.271 τεμάχια
Λοιπά χρυσά κέρματα:	1.160 τεμάχια
Ράβδοι χρυσού:	24,4 κιλά

Εν τω μεταξύ, άλλες 49 δηλώσεις Ελλήνων Εβραίων κατατέθηκαν στα γραφεία του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου και, τον Μάιο του 1948, το Υπουργείο Εξωτερικών έλαβε ένα συγκεντρωτικό αίτημα το οποίο αφορούσε σαφώς πιο αυξημένες ποσότητες νομισματικού χρυσού σε σύγκριση με το προηγούμενο αίτημα:

Χρυσές λίρες Αγγλίας:	74.467 τεμάχια
Χρυσές λίρες Τουρκίας:	11.431 τεμάχια
Χρυσά κέρματα δέκα και είκοσι φράγκων Γαλλίας:	11.807 τεμάχια
Χρυσά δολάρια ΗΠΑ:	2.321 τεμάχια
Λοιπά χρυσά κέρματα:	3.466 τεμάχια
Ράβδοι χρυσού:	55,2 κιλά

96 Οι εν λόγω διεκδικήσεις γνωστοποιήθηκαν στο Υπουργείο Εξωτερικών με το Έγγραφο Αριθ. 119 με ημερομηνία 26 Ιανουαρίου 1948, με το Έγγραφο Αριθ. 190 με ημερομηνία 5 Φεβρουαρίου 1948, με το Έγγραφο Αριθ. 233 με ημερομηνία 13 Φεβρουαρίου 1948 και με το Έγγραφο Αριθ. 317 με ημερομηνία 25 Φεβρουαρίου 1948.

97 Έγγραφο Αριθ. 701 με ημερομηνία 26 Απριλίου 1948, κείμενο σε Υπουργείο Εξωτερικών της Ελλάδος, Οι Έλληνες Εβραίοι, ο.π., σελ. 404-405.

Φαίνεται ότι η ελληνική κυβέρνηση επιθυμούσε, αφενός, να γνωρίζει εάν υπήρχαν κι άλλες απαιτήσεις που αφορούσαν το νομισματικό χρυσό των Εβραίων και, αφετέρου, την υποβολή από το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο συγκεκριμένων στοιχείων και δικαιολογητικών που αποδείκνυαν τις μέχρι τότε υποβληθείσες συνολικές αξιώσεις. Ο Κ. Κωνσταντίνης απάντησε στο αίτημα του Υπουργείου Εξωτερικών για την υποβολή συγκεκριμένων αποδείξεων την 12^η Μαΐου 1948. Επανάλαβε ότι, σύμφωνα με μετριοπαθείς υπολογισμούς, το συνολικό ποσό ανερχόταν στις 1.700.000 χρυσές λίρες Αγγλίας και προς το σκοπό αυτό επισύναψε μία υπεύθυνη δήλωση. Προσέθεσε όμως ότι ο τρόπος με τον οποίο συνελήφθησαν οι Έλληνες Εβραίοι και μεταφέρθηκαν στα στρατόπεδα συγκεντρώσεως της Γερμανίας και της Πολωνίας και οι μέθοδοι που χρησιμοποίησαν οι γερμανικές Αρχές Κατοχής για την αφαίρεση του νομισματικού χρυσού καθιστούσαν ανέφικτη την συγκέντρωση λεπτομερών και συγκεκριμένων αποδείξεων.⁹⁸

Το ποσόν των 1.700.000 χρυσών λιρών Αγγλίας υπολογίστηκε βάσει των στοιχείων που έδωσαν Έλληνες Εβραίοι που είχαν επιβιώσει των ναζιστικών διώξεων. Ως ανεξάρτητο τρόπο επιβεβαιώσεως της ορθότητας αυτών των απαιτήσεων, το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο πρότεινε στην κυβέρνηση να εξετάσει τα επίσημα στοιχεία που είχαν συγκεντρώσει οι κρατικές επιτροπές που είχαν ιδρυθεί το 1936 για να επιβεβαιώσουν το περιεχόμενο των θυρίδων στις τράπεζες.⁹⁹ Με άλλα λόγια, το επιχείρημα ήταν ότι, δεδομένου του γεγονότος ότι ο νομισματικός χρυσός που διατηρούσαν οι Έλληνες (και συνεπώς και οι Έλληνες Εβραίοι) φυλασσόταν σε τραπεζικές θυρίδες, τα στοιχεία που θα συγκεντρώνονταν θα απεδείκνυαν τον αριθμό των χρυσών κερμάτων και των ράβδων χρυσού που κατείχαν οι Εβραίοι κατά την προπολεμική περίοδο.

98 Έγγραφο Αριθ. 768 με ημερομηνία 12 Μαΐου 1948, κείμενο σε Υπουργείο Εξωτερικών της Ελλάδος, Οι Έλληνες Εβραίοι, ο.π., σελ. 407-409. Για την Υπεύθυνη Δήλωση σε αγγλική μετάφραση, βλ. Παράρτημα πηγών και εγγράφων, σελ. 151-152 [από τα αρχεία του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου Ελλάδος].

99 Σύμφωνα με τους Αναγκαστικούς Νόμους 33, 257 και 309 του έτους 1936, όλοι οι πολίτες που είχαν τραπεζικές θυρίδες ήταν υποχρεωμένοι να δηλώσουν το ακριβές περιεχόμενο της θυρίδας σε μία κρατική επιτροπή.

Τέλος, με την από 12 Μαΐου 1948 επιστολή το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο ζήτησε από το Υπουργείο Εξωτερικών να μεταφέρει τα διεκδικήσεις που είχε διατυπώσει στην Τριμερή Επιτροπή για την Αποκατάσταση του Νομισματικού Χρυσού μέσω του Έλληνα εκπροσώπου που ήταν διαπιστευμένος στην Διασυμμαχική Υπηρεσία Επανορθώσεων. Όπως αποδεικνύεται από έγγραφα και στοιχεία, αναφορά στα οποία γίνεται στην συνέχεια, η ελληνική κυβέρνηση ικανοποίησε πλήρως αυτό το αίτημα. Τα αποτελέσματα όμως όχι μόνο δεν ήταν τα αναμενόμενα αλλά οι αξιώσεις της Ελλάδος αντιμετωπίστηκαν ως μάλλον δευτερεύουσας σημασίας από τους Συμμάχους.

ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΤΥΧΗ ΤΩΝ ΑΞΙΩΣΕΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΣΤΗΝ ΤΡΙΜΕΡΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΟΥ ΧΡΥΣΟΥ

ΤΟ ΕΤΟΣ 1949 ΚΑΙ ΣΕ ΜΙΑ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ ΝΑ ΕΠΙΤΑΧΥΝΕΙ ΤΗΝ ΕΠΙΛΥΣΗ ΤΟΥ Ζητήματος σχετικά με την αρπαγή του νομισματικού χρυσού, το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος προσέφυγε στο Παγκόσμιο Εβραϊκό Συμβούλιο (World Jewish Congress - WJC), το οποίο εδρεύει στην Νέα Υόρκη, και ζήτησε την συνδρομή του. Με τη σειρά του, το Παγκόσμιο Εβραϊκό Συμβούλιο, αναγνωρίζοντας προφανώς την εγκυρότητα των σχετικών αξιώσεων, επικοινωνήσε με το Υπουργείο Εξωτερικών των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής. (Υπενθυμίζεται ότι οι ΗΠΑ ήταν μία από τις χώρες που αποτελούσαν την Τριμερή Επιτροπή για την Αποκατάσταση του Νομισματικού Χρυσού).

Στις 3 Μαΐου 1949, ο Nehemiah Robinson, ο οποίος, όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενο Κεφάλαιο, είχε την ιδιότητα του Επικεφαλής του Γραφείου Αποζημιώσεων στο Παγκόσμιο Εβραϊκό Συμβούλιο (World Jewish Congress Office for Indemnification), απέστειλε επιστολή στο Νομικό Σύμβουλο του Υπουργείου Εξωτερικών των ΗΠΑ.¹⁰⁰ Στην επιστολή του επιβεβαιώνει ότι η ελληνική κυβέρνηση είχε ήδη συμπεριλάβει το ποσόν των 1.700.000 χρυσών λιρών Αγγλίας, δηλ. την εκτιμηθείσα αξία του νομισματικού χρυσού που είχε αρπαγεί από τους Εβραίους κατά τη διάρκεια της γερμανικής Κατοχής, στις αξιώσεις που διεκδικούσε στο πλαίσιο του Τρίτου Κεφαλαίου της Συμφωνίας για τις Επανορθώσεις από τη Γερμανία, την Ίδρυση της Διασυμμαχικής Υπηρεσίας Αποζημιώσεων και την Αποκατάσταση του Νομισματικού Χρυσού (Συμφωνία των Παρισίων του 1946).

100 Επιστολή του Nehemiah Robinson με ημερομηνία 3 Μαΐου 1949, Chief, Office of Indemnification, World Jewish Congress προς Hon[orable] Jack. B. [δυσανάγνωστο], Acting Legal Adviser, Department of State, βλ. Παράρτημα πηγών και εγγράφων, σελ. 153-154 [από τα αρχεία του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου Ελλάδος].

Ο σκοπός της εν λόγω επιστολής δεν ήταν άλλος από το εξασφαλίσει την σύμπραξη του Υπουργείου Εξωτερικών των ΗΠΑ στην ευνοϊκή επίλυση μιας σειράς σοβαρών νομικών προβλημάτων που είχαν προκύψει σχετικά με το περιεχόμενο των απαιτήσεων που είχαν προβληθεί από το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο και οι οποίες, από τα στοιχεία που υπάρχουν, φαίνεται πως είχαν συμπεριληφθεί στις αξιώσεις που είχε το Ελληνικό Κράτος στην Τριμερή Επιτροπή. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να υπενθυμιστεί ότι οι αξιώσεις που υποβλήθηκαν τελικά από 10 κράτη (συμπεριλαμβανομένων των πρώην εχθρικών κρατών της Αυστρίας και της Ιταλίας) υπερέβαιναν κατά πολύ τις ποσότητες νομισματικού χρυσού που υπήρχαν προς διάθεση και θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι ΗΠΑ πίεζαν την Τριμερή Επιτροπή για ταχείες διαδικασίες και επίλυση των διαφορών που προέκυπταν ενώ η Γαλλία ζητούσε την εξαντλητική ανάλυση και εξέταση όλων των περιπτώσεων.¹⁰¹

Πιο συγκεκριμένα, το πρώτο πρόβλημα αφορούσε το γεγονός ότι η Τριμερής Επιτροπή δεν ήταν διατεθειμένη να αναγνωρίσει τις εν λόγω αξιώσεις διότι, κατά την άποψή της, ο χρυσός που διαρπάχθηκε από τις γερμανικές Αρχές Κατοχής δεν μπορούσε να θεωρηθεί ότι ανήκε στην κατηγορία του «νομισματικού χρυσού» παρά μόνο στην κατηγορία του «ιδιωτικού χρυσού». Με άλλα λόγια, με μια μάλλον αυθαίρετη ερμηνεία του Τρίτου Μέρους της Συμφωνίας των Παρισίων, η Επιτροπή είχε υιοθετήσει την άποψη ότι ο χρυσός που κατείχαν οι Εβραίοι της Ελλάδος και που με την βία είχε απομακρυνθεί από την κυριότητά τους ήταν ιδιωτικός χρυσός και, κατά συνέπεια, δεν ανήκε στο κράτος που υπέβαλε τις σχετικές αξιώσεις. Δεν είναι γνωστό κατά πόσον υπήρχαν αιτήματα και άλλων κρατών που περιείχαν αξιώσεις για αποκατάσταση «ιδιωτικού χρυσού».

Ο Robinson δήλωσε ότι πρόκειται για εσφαλμένη ερμηνεία, διότι η σχετική διάταξη της Συμφωνίας των Παρισίων δεν έκανε διάκριση μεταξύ νομισματικού χρυσού που ανήκε στα κράτη που συμμετείχαν στο Τρίτο Μέρος της Συμφωνίας και του νομισματικού χρυσού που αποτελούσε περιουσιακό στοιχείο των πολιτών των εν λόγω κρατών.

101 Βλ. Smith, *Hitler's Gold*, ο.π., σελ. 118-119.

Ο Robinson, σε μια αυτολεξεί ερμηνεία των σχετικών διατάξεων του Τρίτου Μέρους, κατέληγε στο συμπέρασμα ότι ο όρος «νομισματικός χρυσός» περιελάμβανε και τα χρυσά νομίσματα, με την εξαίρεση εκείνων που είχαν συλλεκτική ή ιστορική αξία, καθώς επίσης ότι περιελάμβανε και τις ποσότητες χρυσού που δεν είχαν μετατραπεί σε κοσμήματα και τιμαλφή.

Το δεύτερο πρόβλημα που είχε προκύψει ήταν ότι η Τριμερής Επιτροπή είχε αμφισβητήσει το γεγονός ότι ο χρυσός είχε κατασχεθεί από τις γερμανικές Αρχές Κατοχής. Ο Robinson αντέκρουσε αυτό το επιχείρημα και τόνισε ότι το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος είχε καταθέσει αποδεικτικά στοιχεία στο ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών που φανέρωναν τους τρόπους και τις μεθόδους με τις οποίες ο κατακτητής είχε αποσπάσει τον χρυσό. Οι μέθοδοι που χρησιμοποιήθηκαν ήταν σύμφωνα με τις διαταγές των οργάνων του Τρίτου Ράιχ και ο σκοπός ήταν ο νομισματικός χρυσός να τεθεί στην διάθεσή τους. Όπως θα αναλυθεί στο Πέμπτο Κεφάλαιο, στοιχεία τα οποία κατατέθηκαν κατά τη διάρκεια μαρτυρικών καταθέσεων στην δίκη της Νυρεμβέργης επιβεβαιώνουν τα επιχειρήματα του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου.

Ο Robinson επίσης τόνισε στον Νομικό Σύμβουλο του Αμερικανικού Υπουργείου Εξωτερικών ότι, λόγω των λεηλασιών που υπέστησαν οι Έλληνες Εβραίοι καθόλη την διάρκεια της γερμανικής Κατοχής, όσοι επέζησαν βρέθηκαν σε ιδιαίτερα δεινή οικονομική θέση. Για τον λόγο αυτόν, σε περίπτωση που ο νομισματικός χρυσός που είχε ζητήσει το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο επρόκειτο να επιστραφεί στην Ελλάδα, η ελληνική κυβέρνηση θα κατέβαλε στο Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο το ποσόν που αντιστοιχούσε στον νομισματικό χρυσό σε δραχμές και τα χρήματα αυτά θα δινόντουσαν για την αποκατάσταση των Εβραίων που επέζησαν και για την βελτίωση των όρων διαβίωσής τους. Τέλος, ο Robinson ζήτησε όπως το Υπουργείο Εξωτερικών να συμβουλευτεί τον Αμερικανό εκπρόσωπο στην Τριμερή Επιτροπή να δει θετικά το αίτημα της ελληνικής κυβερνήσεως για την αποκατάσταση του νομισματικού χρυσού των Εβραίων.

Πράγματι, στις 27 Μαΐου 1949, η ανωτέρω επιστολή του Παγκόσμιου Εβραϊκού Συμβουλίου κοινοποιήθηκε στον Alex Dasplit, εκπρό-

σωπο των ΗΠΑ στην Τριμερή Επιτροπή, και του ζητήθηκε να καταθέσει τις απόψεις και τα σχόλιά του.¹⁰² Στην γραπτή απάντηση που έδωσε ο Daspit γινόταν αναφορά στο πρώτο πρόβλημα που είχε παρουσιαστεί, δηλαδή στο κατά πόσον οι απαιτήσεις του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου, οι οποίες συμπεριλαμβάνονταν στις αξιώσεις που προσπαθούσε να διεκδικήσει η Ελλάδα, αφορούσαν «ιδιωτικό» και όχι «κρατικό» νομισματικό χρυσό.¹⁰³ Ζήτησε δε να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στην παράγραφο 5β των Κανόνων επί των οποίων βασιζόταν η λειτουργία της Επιτροπής και η οποία προέβλεπε ότι η Επιτροπή θα μελετά διεξοδικά τις αξιώσεις που έχει λάβει και θα καθορίζει το ποσοστό επί του συνόλου του νομισματικού χρυσού που θα ήταν διαθέσιμο στο κάθε κράτος που έχει προβάλει αξιώσεις σύμφωνα με το Τρίτο Μέρος της Συμφωνίας των Παρισίων.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η Επιτροπή είχε την υποχρέωση να επιτελέσει τις εξής λειτουργίες: (α) να ζητά και να λαμβάνει αξιώσεις νομισματικού χρυσού που υποστηρίζοντο από στοιχεία τα οποία μπορούσαν να επιβεβαιωθούν, (β) να εξετάσει τις εν λόγω αξιώσεις και να αποφασίσει για την εγκυρότητά τους προκειμένου να συμπεριληφθούν στην κατανομή του χρυσού, (γ) να ανακοινώσει την συνολική αξία της ποσότητας του νομισματικού χρυσού που θα ήταν διαθέσιμο για αποκατάσταση, (δ) να δηλώσει την ποσότητα που θα ήταν διαθέσιμη για το κάθε κράτος που θα γινόταν αποδέκτης νομισματικού χρυσού αφού όμως πρώτα είχαν ληφθεί όλες οι αξιώσεις και είχαν αξιολογηθεί και (ε) να υλοποιεί πρόσθετες οδηγίες για την διανομή του χρυσού τις οποίες είχαν υιοθετήσει οι τρεις κυβερνήσεις που συνέστησαν την Επιτροπή. Όπως θα διαπιστωθεί και στην συνέχεια, οι λειτουργίες αυτές δεν εκτελέστηκαν όπως ακριβώς είχαν προβλεφθεί ενώ η μυστικότητα που χαρακτήριζε τις εργασίες της Επιτροπής καθιστούσαν εξαιρετικά δύσκολη αν όχι αδύνατη την δι-

102 Έγγραφο του Υπουργείου Εξωτερικών των ΗΠΑ με ημερομηνία 27 Μαΐου 1949, βλ. Παράρτημα πηγών και εγγράφων, σελ. 155 [από τα αρχεία του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου Ελλάδος].

103 Έγγραφο του Alex B. Daspit, United States Commissioner Tripartite Commission for the Restitution of Monetary Gold, με Αριθ. 575 της 1^{ης} Ιουνίου 1949 διαβαθμισμένο ως «Confidential», βλ. Παράρτημα πηγών και εγγράφων, σελ. 156 [από τα αρχεία του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου Ελλάδος].

ακρίβωση του τι ακριβώς συνέβαινε στους κόλπους της.

Το κεντρικό σημείο, λοιπόν, της απόψεως του Dasprit ήταν ότι η Τριμερής Επιτροπή ασχολείται μόνο με τα κράτη που συμμετείχαν στην Συμφωνία των Παρισίων και είχαν το δικαίωμα να υποβάλουν αξιώσεις και όχι με μη κρατικές οντότητες. Η βασιμότητα αυτού του επιχειρήματος θα πρέπει να εξεταστεί προσεκτικά. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι μόνο οι κυβερνήσεις των κρατών εκείνων που είχαν αποφασίσει να συμμετάσχουν στο μηχανισμό του Τρίτου Τμήματος της Συμφωνίας ή των κρατών εκείνων που η Μεγάλη Βρετανία, Γαλλία και οι ΗΠΑ αποφάσισαν μεταγενέστερα ότι έπρεπε να ενταχθούν (δηλαδή η Αυστρία και η Ιταλία) διατηρούσαν το δικαίωμα να υποβάλουν αξιώσεις σχετικά με τον νομισματικό χρυσό που είχαν παρانونύμως αφαιρέσει από την επικράτειά τους τα όργανα του Τρίτου Ράιχ. Κατά συνέπεια, οι ιδιώτες, είτε ήταν μεμονωμένα άτομα είτε νομικές οντότητες που εκπροσωπούσαν ένα σύνολο ιδιωτών, δεν είχαν το δικαίωμα να προβούν οι ίδιοι στην κατάθεση αξιώσεων ενώπιον της Τριμερούς Επιτροπής.

Ωστόσο, αυτό που συνέβη στη συγκεκριμένη περίπτωση ήταν μάλλον διαφορετικό. Και αυτό διότι, από ό,τι κανείς μπορεί να καταλάβει, η διαφωνία επικεντρώθηκε στη φύση και στο περιεχόμενο των αξιώσεων που μπορούσαν να υποβληθούν προς εξέταση από τα συμμετέχοντα κράτη και όχι στο ποιος ήταν ο φορέας των απαιτήσεων. Πιο συγκεκριμένα, το ζήτημα φαίνεται ότι περιστρεφόταν γύρω από το κατά πόσον οι αξιώσεις αφορούσαν μόνο νομισματικό χρυσό ιδιοκτησίας ενός κράτους και ο οποίος μεταφέρθηκε από τα όργανα του Τρίτου Ράιχ εκτός της επικράτειάς του ή εάν οι αξιώσεις θα μπορούσαν να περιλάβουν και ποσότητες νομισματικού χρυσού που βρισκόταν στην κυριότητα ιδιωτών και είχαν αποτελέσει αντικείμενο κατασχέσεων και λεηλασιών. Αν επικρατούσε η γνώμη της Επιτροπής, τότε οι αξιώσεις των κρατών που βασιζόντουσαν σε απαιτήσεις ιδιωτών θα απορρίπτονταν ως απαράδεκτες ακόμη και εάν συνοδευόντουσαν από αδιάσειστα στοιχεία και δεν αμφισβητείτο η αρπαγή του νομισματικού χρυσού. Κατά αυτόν όμως τον τρόπο, θα ακυρωνόταν ουσιαστικά ο ίδιος ο σκοπός της αποκατάστασης του κλεμμένου χρυσού και όσοι τέλεσαν τα εγκλήματα αυτά θα μπο-

ρούσαν να χαίρονται ελεύθερα το προϊόν τους.

Θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι δεν μπορεί να αμφισβητηθεί το δικαίωμα της ελληνικής κυβερνήσεως να παρουσιάσει ενώπιον της Τριμερούς Επιτροπής ως ελληνικές διεκδικήσεις τις απαιτήσεις που είχε υποβάλει το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο. Κάθε κράτος έχει το अपαράγραπτο δικαίωμα να ενεργεί προς όφελος των υπηκόων του και των νομικών προσώπων (είτε πρόκειται για δημοσίου δικαίου είτε για ιδιωτικού δικαίου, π.χ. εταιρείες), να προστατεύει με κάθε νόμιμο τρόπο τις αξιώσεις που βασίζονται σε πραγματικά δικαιώματά τους, να παρίσταται ενώπιον διεθνών δικαιοδοτικών οργάνων και παρόμοιων υπερεθνικών θεσμών προκειμένου να εξασφαλίσει ότι οι αξιώσεις και οι διεκδικήσεις τους θα τύχουν της απαραίτητης κάθε φορά προσοχής και γενικά να προβεί σε κάθε πρόσφορη ενέργεια προς ικανοποίηση των νομίμων δικαιωμάτων τους. Αυτή η δυνατότητα των κρατών (που προφανώς επαφίεται στην διακριτική τους ευχέρεια εάν θα την υλοποιήσουν) είχε ήδη αναγνωρισθεί το 1924 από το Μόνιμο Διεθνές Δικαστήριο (τον προκάτοχο του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης) σε Υπόθεση που διάδικο μέρος ήταν η Ελλάδα. Το Δικαστήριο έκρινε πως:

“Αποτελεί βασική αρχή του διεθνούς δικαίου ότι το Κράτος έχει το δικαίωμα να προστατεύει τους υπηκόους του, όταν βάλονται από πράξεις που έρχονται σε αντίθεση με το διεθνές δίκαιο και διαπράττονται από άλλο Κράτος, από το οποίο δεν κατάφεραν να λάβουν ικανοποίηση μέσω των συνθησιμένων οδών. Με το να αναλαμβάνει τις υποθέσεις των υπηκόων του και να στρέφεται σε διπλωματικές ενέργειες ή διεθνείς δικαστικές διαδικασίες, το Κράτος στην πραγματικότητα επιβάλλει τα δικαιώματά του - το δικαίωμά του να διασφαλίζει, στο πρόσωπο των υπηκόων του, το σεβασμό προς τους κανόνες του διεθνούς δικαίου.”¹⁰⁴

104 Υπόθεση *Maurommatis Palestine Concessions (Jurisdiction)*, Greece v. United Kingdom, Απόφαση της 30^{ης} Αυγούστου 1924, Permanent Court of International Justice Reports, Series A, No. 2, σελ. 12. Η κρίση αυτή επαναλήφθηκε στην Υπόθεση *Nottebohm Case (Second Phase)* (Liechtenstein v. Guatemala), η Απόφαση επί της οποίας εκδόθηκε από το Διεθνές Δικαστήριο την 6^η Απριλίου 1955, [1955] International Court of Justice Reports 4, 24.

Επιπλέον, παρά το γεγονός ότι ο νομισματικός χρυσός που αφαιρέθηκε από τους Έλληνες Εβραίους ήταν «ιδιωτικός», υπό την έννοια ότι βρισκόταν στην ιδιοκτησία ιδιωτών, είχε την φύση των νομισματικών αποθεμάτων αφού αποτελείτο από ράβδους χρυσού και χρυσές λίρες Αγγλίας, τα οποία περιλαμβάνονται στα επίσημα νομισματικά διαθέσιμα της χώρας. Το τι συνιστούσε αλλά πρωτίστως το τι δεν συνιστούσε «νομισματικό χρυσό» έπαιξε κεντρικό ρόλο στις αξιώσεις και άλλων κρατών με καλύτερο παράδειγμα αυτό της Πολωνίας. Εάν και η Πολωνία δεν ήταν στα αρχικά συμβαλλόμενα κράτη, τελικώς της επιτράπη να προβάλει αξιώσεις οι οποίες στα μέσα του 1948 ανήλθαν σε 140 τόννους χρυσού εκ των οποίων η Τριμερής Επιτροπή απέρριψε τους 130,4 τόννους με την αιτιολογία ότι δεν καλυπτόντουσαν από τον ορισμό του νομισματικού χρυσού.¹⁰⁵

Σχετικά με το περιεχόμενο που θα μπορούσε να δοθεί στον όρο «νομισματικός χρυσός» αξίζει να σημειωθεί ότι σε διεθνή διαιτησία, η οποία έλαβε χώρα στις αρχές της δεκαετίας του 1950 και είχε ως αντικείμενο τον νομισματικό χρυσό που διεκδίκησε μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο η Αλβανία από την Ιταλία, ο μοναδικός διαιτητής, ο Ελβετός καθηγητής του Διεθνούς Δικαίου George Sauser-Hall, περιέλαβε στην απόφαση που εξέδωσε το 1953 την έννοια της "patrimoine nationale" (εθνικής κληρονομιάς). Αν και το περιεχόμενο της έννοιας αυτής θα μπορούσε να επεκταθεί και να καλύψει τις ποσότητες χρυσού που επιτελούν τον ρόλο των νομισματικών αποθεμάτων ενός κράτους, ο Sauser-Hall έκρινε πως δεν συμβαδίζει με το πνεύμα και το περιεχόμενο του Τρίτου Μέρους της Συμφωνίας των Παρισίων του 1956.¹⁰⁶

Το θέμα όμως επικεντρώνεται στο γεγονός ότι το Τρίτο Μέρος της Συμφωνίας των Παρισίων δεν περιείχε ορισμό της έννοιας του νομισματικού χρυσού. Η Τριμερής Επιτροπή έδωσε τον δικό της ορισμό που ήταν ο ακόλουθος:

105 Βλ. Smith, *Hitler's Gold*, ο.π., σελ. 147-148.

106Βλ. Υπόθεση *Gold Looted by Germany from Rome in 1943 (Italy v. United States, France, and United Kingdom)*, Διαιτητική Απόφαση της 20^{ης} Φεβρουαρίου 1953. Η Απόφαση έχει δημοσιευθεί σε [1953] 10 *Annuaire Suisse de Droit International* 11, σε [1953] 20 *International Law Reports* 441 και σε 12 *Reports of International Arbitral Awards* 13. Σχολιασμός σε [1955] 49 *American Journal of International Law* 403.

«Κάθε χρυσός, ο οποίος κατά τον χρόνο της λεηλασίας ή της παράνομης μεταφοράς του, ανήκε στα νομισματικά αποθέματα της χώρας που υπέβαλε αξιώσεις είτε ανήκε στους εθνικούς της λογαριασμούς είτε στους λογαριασμούς της Κεντρικής Τράπεζας της εν λόγω χώρας είτε σε οποιοδήποτε άλλο οικονομικό οργανισμό εντός ή εκτός των συνόρων της εν λόγω χώρας».¹⁰⁷

Είναι σαφές ότι ο ορισμός αυτός επικεντρωνόταν στο που και πως ήταν καταχωρημένος ο χρυσός παρά ποια ήταν η πραγματική λειτουργία του και τι σκοπούς επιτελούσε. Θα πρέπει να θεωρηθεί ότι η τελευταία διάσταση είναι πολύ σημαντική διότι εδώ δεν πρόκειται για μια απλή κλοπή νομισματικού χρυσού (π.χ. κακοποιοί διέρρηξαν το θησαυροφυλάκιο μίας τράπεζας και αφαίρεσαν 1.000 ράβδους χρυσού). Αντιθέτως οι κλοπές έγιναν κατά την διάρκεια μιας παράνομης ενόπλου συρράξεως και κατά συνέπεια παράνομης κατακτήσεως και κατοχής κυρίαρχων κρατών και για αυτό άλλωστε αναφέρονται ως «λεηλασίες». Λόγω λοιπόν των ιδιαζόντων συνθηκών που επικρατούσαν στις υπό στρατιωτική κατοχή επικράτειες και λόγω της οικονομικής καταστροφής στην οποία τις οδήγησαν τα όργανα του Τρίτου Ράιχ δεν είναι δυνατόν να χρησιμοποιείται ο όρος «νομισματικός χρυσός» με την σημασία που έχει στις διεθνείς οικονομικές σχέσεις. Στην κατοχική Ελλάδα ο τιμάρημος κόστους ζωής είχε ξεφύγει από κάθε μέτρο. Σύμφωνα με τους υπολογισμούς της Τράπεζας της Ελλάδος, με βάση το 1 τον Απρίλιο του 1941, όταν η χώρα απελευθερώθηκε, ο τιμάρημος είχε φθάσει στο 2.305.984.911.¹⁰⁸ Με την πλήρη κατάρρευση της αξίας της δραχμής, η χρυσή λίρα μετατράπηκε στο μόνο ουσιαστικό νομισματικό μέσον πληρωμής. Αλλά αυτό είχε «δυσμενείς ψυχολογικές επιπτώσεις ... μονιμοποίησε την τάση χρησιμοποίησεως του χρυσού στις συναλ-

107 Ο ορισμός δίνεται στο L. Amigues, "The Closing of the Tripartite Commission for the Restitution of Monetary Gold" σε Proceedings of the Washington Conference on Holocaust-Era Assets, ο.π., σελ. 63. Ο συγγραφέας αναφέρει ότι 11 χώρες υπέβαλαν αξιώσεις αλλά όταν αργότερα τις κατονομάζει αναφέρει μόνο 10 χώρες.

108 Βλ. Τράπεζα της Ελλάδος, Τα Πρώτα Πενήντα Χρόνια, ο.π., σελ. 210.

λαγές, ενίσχυσε την χρυσοφιλία και την κληροδότησε και στην μεταπολεμική περίοδο».¹⁰⁹

Προκύπτει, λοιπόν, ότι οι χρυσές λίρες και δευτερευόντως άλλα χρυσά νομίσματα είχαν εν πολλοίς αντικαταστήσει τα τραπεζογραμμάτια ως μέσον συναλλαγής στις καθημερινές εμπορικές δικαιοπραξίες αλλά και στις ιδιωτικές συναλλαγές. Κατά συνέπεια αποτελούσαν «νομισματικό χρυσό» με την κυριολεκτική σημασία του όρου και μάλιστα σε μια εποχή που η οικονομία στηριζόταν σε μεγάλο βαθμό στις ανταλλαγές αγαθών και όχι στην αγορά και πώληση αγαθών. Επιπλέον, δεν μπορεί να αμφισβητηθεί ότι τα ακόλουθα τρία γεγονότα ήταν ευρύτατα γνωστά στους συντάκτες της Συμφωνίας των Παρισίων και στα μέλη της Τριμερούς Επιτροπής. Πρώτον, ότι οι Αρχές Κατοχής είχαν προβεί σε μαζικής κλίμακας λεηλασίες προς άμεσο όφελος του Τρίτου Ράιχ. Δεύτερον, ότι οι λεηλασίες αφορούσαν τόσο τον δημόσιο τομέα των κρατών που είχαν κατακτηθεί όσο και τον ιδιωτικό τομέα (που περιλαμβάνανε και τους απλούς ιδιώτες). Τρίτον, ότι το Τρίτο Ράιχ είχε θέσει σε εφαρμογή οργανωμένο σχέδιο βιολογικής και οικονομικής καταστροφής των Εβραίων ανεξαρτήτως υπηκοότητας. Ειδικότερα, στην Διακήρυξη της 17^{ης} Δεκεμβρίου 1942 οι κυβερνήσεις 11 κρατών (μεταξύ των οποίων οι ΗΠΑ, η Μεγάλη Βρετανία και η Ελλάδα) δήλωσαν ότι οι γερμανικές αρχές όχι μόνο αρνούντο να σεβαστούν τα πιο βασικά από τα ανθρώπινα δικαιώματα στην εβραϊκή φυλή αλλά είχαν θέσει σε εφαρμογή την πρόθεση του Χίτλερ για την εξολόθρευση των Εβραίων στην Ευρώπη. Και η Διακήρυξη συνέχιζε:

«από όλες τις κατακτημένες χώρες οι Εβραίοι μεταφέρονται υπό κτηνώδεις συνθήκες στην Ανατολική Ευρώπη [...] ο αριθμός των θυμάτων [...] εκτιμάται σε πολλές εκατοντάδες χιλιάδες εντελώς αθώων ανδρών, γυναικών και παιδιών [...] οι ανωτέρω κυβερνήσεις επιβεβαιώνουν την απόφασή τους να εξασφαλίσουν ότι εκείνοι που είναι υπεύθυνοι για τα εν λόγω

109 Ibid, σελ. 202. Η τιμή της χρυσής λίρας, με βάση την ισοτιμία μία χρυσή λίρα = μια δραχμή τον Απρίλιο του 1941, έφθασε τις 1.633.540.989 δραχμές τον Οκτώβριο του 1944.

εγκλήματα δεν θα γλιτώσουν την τιμωρία και δηλώνουν ότι θα πιέσουν για την λήψη των απαραίτητων πρακτικών μέτρων προς αυτόν τον σκοπό».¹¹⁰

Εδώ θα πρέπει να τονιστεί ιδιαίτερα η διάσταση του τι επεδίωκαν οι Αρχές Κατοχής με την αφαίρεση του χρυσού από τους υπηκόους των κατακτημένων κρατών κατά τρόπο συστηματικό και οργανωμένο. Είναι σαφές ότι η εκ μέρους τους αφαίρεση του χρυσού - ανεξαρτήτως του τρόπου και των μέσων που χρησιμοποιούσαν (κατάσχεση, κλοπή, λεηλασία, εκβίαση) και σε οποιαδήποτε μορφή και εάν βρισκόταν (νομισματικός χρυσός, χρυσά νομίσματα εκτός νομισματικής κυκλοφορίας, κοσμήματα και τιμαλφή των οποίων το πολύτιμο μέταλλο μετατρεπόταν σε ράβδους χρυσού) - απέβλεπε στην δημιουργία αποθεμάτων νομισματικού χρυσού προκειμένου να συντηρηθεί η γερμανική πολεμική μηχανή και να συνεχιστεί η χρηματοδότηση του πολυδάπανου πολέμου στον οποίο είχε εμπλακεί το Τρίτο Ράιχ.

Για τους παραπάνω λόγους, δεν ενδιαφέρει (ή καλύτερα δεν θα έπρεπε να ενδιαφέρει) η κρατική ή η ιδιωτική προέλευση του νομισματικού χρυσού που λεηλατήθηκε από το Τρίτο Ράιχ και τα όργανά του. Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι το Τρίτο Μέρος της Συμφωνίας των Παρισίων ακολουθούσε μια συγκεκριμένη συλλογιστική η οποία βασιζόταν σε τέσσερα σημεία. Πρώτον, τα συμβαλλόμενα κράτη να μπορούν να εγείρουν τις αξιώσεις τους επί των ποσοτήτων του νομισματικού χρυσού που βρέθηκαν με το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου και κυρίως στην Κεντρική Τράπεζα του Τρίτου Ράιχ (Reichsbank). Δεύτερον, οι εν λόγω αξιώσεις να αφορούν νομισματικό χρυσό και όχι νομίσματα από άλλα πολύτιμα μέταλλα (π.χ. άργυρο). Τρίτον, οι αξιώσεις αυτές να συνοδεύονται από αποδεικτικά στοιχεία τα οποία θα μπορούσαν να επαληθευτούν από ένα όργανο (εδώ έγκειται ο πρώτος σημαντικός ρόλος της Τριμερούς

110 Το κείμενο της Διακηρύξεως (Allies' Declaration on the Persecution of the Jews) διαβάστηκε ολόκληρο στην Βρετανική Βουλή των Λόρδων την ημέρα που υιοθετήθηκε, βλ. House of Lords Debates, 17 Δεκεμβρίου 1942, Τόμος 125, cc 607-612, διαθέσιμο σε <http://hansard.millbanksystems.com/lords/1942/dec/17/persecution-of-the-jews-allies>.

Επιτροπής). Τέταρτον, δεδομένου ότι οι επαληθευμένες αξιώσεις θα υπερέβαιναν τις ποσότητες που βρέθηκαν (εάν συνέβαινε το αντίθετο αυτό θα ήταν τουλάχιστον ύποπτο), να αποφασιστεί τι ποσοστό θα έπρεπε να λάβει το κάθε κράτος (ο άλλος σημαντικός ρόλος της Τριμερούς Επιτροπής).

Με βάση αυτήν την συλλογιστική, που είναι σύμφωνη και με τις προαναφερθείσες λειτουργίες που ανατέθηκαν στην Τριμερή Επιτροπή, δεν ήταν μείζονος σημασίας το κατά πόσον οι ποσότητες νομισματικού χρυσού που αφαίρεσαν τα όργανα του Τρίτου Ράιχ από το κράτος Χ προερχόντουσαν από την κεντρική τράπεζα του ή κατασχέθηκαν από την τραπεζική θυρίδα ενός υπηκόου ή αποκτήθηκαν εκβιαστικά από την οικογένεια ενός συλληφθέντος προκειμένου να μην εκτελεστεί ή να μην μεταφερθεί σε στρατόπεδο συγκεντρώσεως. Σε κάθε δε περίπτωση κανείς δεν ενδιαφερόταν για την τύχη του νομισματικού χρυσού που θα επιστρεφόταν στα κράτη που είχαν υποβάλλει αξιώσεις: για παράδειγμα, εάν θα κατέληγε στα αποθέματα χρυσού της κεντρικής τράπεζας, εάν θα πωλείτο για να μειωθεί το εξωτερικό χρέος, εάν θα επιστρεφόταν στους πρώην ιδιοκτήτες, εάν θα χρησιμοποιείτο για την καλύτερευση των όρων διαβίωσης μιας κατηγορίας πολιτών (όπως προφανώς επρόκειτο να γίνει στην περίπτωση των Ελλήνων Εβραίων), κ.λπ.

Στην πορεία προέκυψε, λοιπόν, ότι οι αξιώσεις που καλείτο να εξετάσει και να κρίνει η Τριμερής Επιτροπή ήταν πολλές και διαφορετικής υφής μεταξύ τους. Αυτό θα μπορούσε να αντιμετωπιστεί με το να δοθεί ένας ευρύς ορισμός στην έννοια του νομισματικού χρυσού και ο οποίος πρωτίστως θα απέβλεπε στο να ικανοποιήσει την αποστολή της Συμφωνίας των Παρισίων: από τη μία πλευρά να καταβληθούν επανορθώσεις από τα περιουσιακά στοιχεία της μεταπολεμικής Γερμανίας και από την άλλη πλευρά να επιστραφεί ο νομισματικός χρυσός που το Τρίτο Ράιχ λεηλάτησε ανεξαρτήτως σε ποιον άνηκαν οι ποσότητες που κατασχέθηκαν ή αφαιρέθηκαν κατά τρόπο παράνομο. Το επιχείρημα αυτό υποστηρίζεται και από την προαναφερθείσα διαιτητική απόφαση του 1953.

Η υπόθεση αφορούσε ποσότητα χρυσού που είχε δοθεί στην κεντρική τράπεζα της Ιταλίας από ιδιωτική τράπεζα της Αλβανίας.

Στην εν λόγω τράπεζα είχε παραχωρηθεί το αποκλειστικό δικαίωμα εκδόσεως τραπεζογραμματίων που αποτελούσαν νόμιμο μέσον πληρωμής στην Αλβανία. Ο Sauser-Hall έκρινε ότι, σύμφωνα με το Τρίτο Μέρος της Συμφωνίας των Παρισίων, το δικαίωμα για την επιστροφή του αναλογούντος μεριδίου νομισματικού χρυσού δεν προϋποθέτει ότι το κράτος που υποβάλλει την αξίωση θα πρέπει να αποδείξει δικαιώματα ιδιοκτησίας επί του χρυσού αλλά αρκεί να δείξει ότι η συγκεκριμένη ποσότητα χρυσού χρησιμοποιείτο ως νόμιμο κάλυμμα για την κοπή του εθνικού νομίσματος την ημέρα που ο νομισματικός χρυσός λεηλατήθηκε, κατασχέθηκε ή αφαιρέθηκε κατά τρόπο παράνομο.

Είναι σαφές ότι οι ΗΠΑ, η Μεγάλη Βρετανία και η Γαλλία δεν επιθυμούσαν να κατακλυστούν από μικρά σε αξία αιτήματα ιδιωτών των οποίων η εξακρίβωση θα ήταν, χωρίς αμφιβολία, εξαιρετικά δύσκολη, δαπανηρή και μακροχρόνια διαδικασία. Είναι επίσης σαφές ότι οι τρεις αυτές χώρες είχαν ήδη πάρει την απόφαση πως οι αξιώσεις ιδιωτών για κλοπές και λεηλασίες νομισματικού χρυσού θα έπρεπε να αποζημιωθούν από τις κυβερνήσεις των αντιστοίχων κρατών τους.¹¹¹ Ακόμη και στην περίπτωση που θεωρηθεί ότι οι συντάκτες του Τρίτου Μέρους της Συμφωνίας των Παρισίων δεν επιθυμούσαν να υποβληθούν ιδιωτικές αξιώσεις για νομισματικό χρυσό που είχε αφαιρεθεί παράνομα από τις γερμανικές Αρχές Κατοχής, στην προκειμένη περίπτωση υπήρχαν λόγοι που την διαφοροποιούσαν.

Και αυτό διότι ναι μεν επρόκειτο για «ιδιωτικό» νομισματικό χρυσό αλλά οι σχετικές αξιώσεις δεν προβάλλονταν από τους πρώην ιδιοκτήτες (ή από τους κληρονόμους τους αφού επρόκειτο για Εβραίους η πλειονότητα των οποίων είχε χαθεί στο Ολοκαύτωμα). Τις αξιώσεις προέβαλλε ένα νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου (το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος) στο οποίο ένα από τα κράτη που συμμετείχαν στην Συμφωνία των Παρισίων (η Ελλάδα) είχε αναθέσει, επί τη βάσει της εσωτερικής της νομοθεσίας (Νόμος 808/1945 της 30^{ης} Δεκεμβρίου 1945), την λήψη όλων των καταλλήλων

111 Βλ. B. Mason, BBC diplomatic correspondent, The Greatest Theft in History, BBC, 1 Δεκεμβρίου 1997, διαθέσιμο σε http://news.bbc.co.uk/2/hi/special_report/1997/nazi_gold/35981.stm.

μέτρων και απαραίτητων ενεργειών ώστε να διασφαλιστούν τα περιουσιακά δικαιώματα συγκεκριμένης ομάδος του πληθυσμού που ήταν παγκοίμως γνωστό ότι αποτέλεσε εγκληματικό στόχο του Τρίτου Ράιχ (οι Εβραίοι).

Σε εκτέλεση λοιπόν αυτής της αποστολής, το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος αποτέλεσε την πρώτη ισραηλιτική κοινότητα σε ολόκληρη την Ευρώπη που από τον Μάιο του 1946 προέβαλε τεκμηριωμένα αιτήματα (συλλογικά και όχι ατομικά) για την επιστροφή νομισματικού χρυσού που είχε λεηλατηθεί από τις γερμανικές Αρχές Κατοχής. Αυτό ήταν μια πραγματικότητα που τα μέλη της Τριμερούς Επιτροπής θα έπρεπε να ήταν σε θέση να κατανοήσουν και, στην συνέχεια, να ξεπεράσουν το γεγονός ότι η Συμφωνία δεν διέκρινε μεταξύ «κρατικού» και «ιδιωτικού» νομισματικού χρυσού. Άλλωστε, η Τριμερής Επιτροπή ήταν ένα όργανο το οποίο είχε συσταθεί στο πλαίσιο μιας πολυμερούς συνθήκης, η οποία είχε ως αντικείμενο τις επανορθώσεις που όφειλε να καταβάλει ένα συγκεκριμένο κράτος σε άλλα κράτη και εμμέσως στον πληθυσμό τους. Δεν επρόκειτο για ένα όργανο στο οποίο είχε ανατεθεί η διευθέτηση διαφορών που είχαν δημιουργηθεί σε καιρό ειρήνης μεταξύ κρατών. Και στην διάρκεια πολεμικών συρράξεων τα πράγματα δεν είναι ποτέ όπως θα έπρεπε να είναι και, όταν ο χαμένος του πολέμου, πρώτος εκείνος δεν εφάρμοσε τους κανόνες δεν μπορεί να περιμένει ότι για τους υπόλοιπους θα ισχύουν χωρίς παρεκκλίσεις.

Συνεχίζοντας την αναφορά στην προαναφερθείσα διαιτησία, η Ιταλία δεν ήταν καθόλου ευχαριστημένη με την τροπή που πήρε η διαδικασία. Και αυτό διότι η ποσότητα του Αλβανικού νομισματικού χρυσού που είχε αφαιρεθεί από τους Ναζί στην Ρώμη το 1943 ήταν αρκετά μεγάλη και, κατά συνέπεια, η ποσότητα που θα αποφαιζόταν τελικά από την Τριμερή Επιτροπή προς διανομή θα έπρεπε να επιστραφεί στην Αλβανία και όχι στην Ιταλία, μειώνοντας αντίστοιχα την ποσότητα που η τελευταία θα λάμβανε. Προκειμένου να εμποδίσει την εξέλιξη αυτή, την 19^η Μαΐου 1953 η Ιταλία προσέφυγε στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης κατά των τριών κρατών που είχαν συστήσει την Τριμερή Επιτροπή και ήταν αντίδικοι στην φάση

της διαιτησίας.¹¹² Για τεχνικούς λόγους (η Αλβανία, υπέρ της οποίας είχε κρίνει ο Διαιτητής, αρνήθηκε να καταστεί διάδικο μέρος στο Διεθνές Δικαστήριο) αποφάνθηκε ότι δεν είχε δικαιοδοσία να ασχοληθεί με την Υπόθεση. Λόγω όμως αυτής της εξελίξεως, χάθηκε η ευκαιρία να συζητηθούν ευρύτερα ζητήματα που προέκυπταν από το Τρίτο Μέρος της Συμφωνίας των Παρισίων και πιο συγκεκριμένα ζητήματα που αφορούσαν το περιεχόμενο του όρου «νομισματικός χρυσός», τις αρμοδιότητες και τον ρόλο που όφειλε να επιτελέσει η Τριμερής Επιτροπή, κ.λπ. Σε περίπτωση που το Διεθνές Δικαστήριο είχε προχωρήσει στην συζήτηση της υποθέσεως θα μπορούσε να δοθεί η δυνατότητα σε όσα κράτη συμμετείχαν στην Συμφωνία των Παρισίων και το επιθυμούσαν να παρέμβουν και να διατυπώσουν τις απόψεις τους.

Τέλος, ο Dasprit ενημέρωσε το Υπουργείο Εξωτερικών των ΗΠΑ ότι η εγκυρότητα των αξιώσεων που είχαν υποβληθεί από την Ελλάδα και αφορούσαν ποσότητα χρυσού που εικαζόταν ότι είχε κατασχεθεί από τους Εβραίους κατά την διάρκεια της γερμανικής Κατοχής εξεταζόταν ενεργά από την Τριμερή Επιτροπή. Μάλιστα ανέφερε ότι η Επιτροπή είχε προβεί σε προσπάθειες προκειμένου να συγκεντρώσει όλες τις συναφείς πληροφορίες που αφορούσαν τις εν λόγω αξιώσεις και είχε ήδη ακούσει τους εκπροσώπους της ελληνικής κυβερνήσεως να επιχειρηματολογούν υπέρ της διεκδικήσεώς τους. Η επιστολή του Dasprit κοινοποιήθηκε στο Παγκόσμιο Εβραϊκό Συμβούλιο. Στις 19 Ιουνίου 1949, ο Nehemiah Robinson απέστειλε νέα επιστολή προς τον Ely Maurer, Βοηθό Νομικό Σύμβουλο του Υπουργείου Εξωτερικών των ΗΠΑ, στην οποία εκφράζει την ελπίδα ότι ο εκπρόσωπος των ΗΠΑ στην Τριμερή Επιτροπή θα μπορέσει να υποστηρίξει τις αξιώσεις που είχε καταθέσει η ελληνική πλευρά προκειμένου η «ελληνική ισραηλιτική κοινότητα να ανακτήσει ορισμένα από τα περιουσιακά στοιχεία που λεηλατήθηκαν από τους Γερμα-

112 Βλ. Υπόθεση *The Case of the Monetary Gold Removed from Rome in 1943 (Italy v. France, United Kingdom and United States of America)*, Απόφαση της 15^{ης} Ιουνίου 1954, [1954] *International Court of Justice Reports* 19. Γενικά, βλ. D. Johnson, "The Case of the Monetary Gold Removed from Rome in 1943" [1955] 4 *International & Comparative Law Quarterly* 93.

νούς και μεταφέρθηκαν στην Γερμανία».¹¹³

Πολύ λίγες πληροφορίες είναι διαθέσιμες για το συνολικό μέγεθος των αξιώσεων που υπέβαλε η Ελλάδα στην Τριμερή Επιτροπή. Το βέβαιο όμως είναι ότι από αυτές που υποβλήθηκαν κατά το χρονικό διάστημα από την έναρξη λειτουργίας της Επιτροπής έως τουλάχιστον και τα μέσα του 1947 (και στις οποίες θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι είχαν συμπεριληφθεί οι απαιτήσεις του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου) ελάχιστες έγιναν δεκτές. Αυτό προκύπτει και από το γεγονός ότι όταν, στα μέσα Οκτωβρίου του 1947, η Τριμερής Επιτροπή, κατόπιν εντόνων πιέσεων των ΗΠΑ, προέβη σε μια πρώτη κατανομή και αποκατάσταση νομισματικού χρυσού στα κράτη που είχαν υποβάλει αξιώσεις, η Ελλάδα εξαιρέθηκε. Ειδικότερα, το δελτίου τύπου που εκδόθηκε από την Επιτροπή την 17^η Οκτωβρίου 1947 ανέφερε ότι οι επιπλέον αξιώσεις που είχαν υποβληθεί, μεταξύ άλλων, από την Ελλάδα βρισκόντουσαν στο στάδιο της ενδεδειγμένης εξετάσεως,¹¹⁴ ενώ η Τελική Έκθεση της Επιτροπής ανέφερε, χωρίς να δίνει άλλες λεπτομέρειες, ότι «[η κατανομή] στην Ελλάδα καθυστέρησε για καθαρά πρακτικούς λόγους, επειδή το σχετικό ποσόν ήταν πολύ μικρό».¹¹⁵

Η διαδικασία της αρχικής κατανομής διήρκεσε πολύ και ολοκληρώθηκε τον Νοέμβριο του 1950. Συνολικά επεστράφησαν στην Αυστρία, στο Βέλγιο, στην Τσεχοσλοβακία, στην Ιταλία, στο Λουξεμβούργο, στην Ολλανδία και στην Γιουγκοσλαβία 8.558.855 ουγκιές καθαρού χρυσού (περίπου 266 τόννοι χρυσού) που αντιπροσώπευαν το 80% της συνολικής ποσότητας νομισματικού χρυσού που τέθηκε ποτέ υπό την διαχείριση της Επιτροπής.¹¹⁶ Όσο για την Ελλάδα, συμμετείχε μόνο στην τελική διανομή του χρυσού, η οποία πραγματοποιήθηκε από τις 22 Απριλίου 1998 έως τις 13 Ιουλίου 1998. Σύμφωνα με την Τελική Έκθεση της Επιτροπής, η επιστροφή του νομισματικού χρυσού στην Ελλάδα έγινε την τελευταία ημέρα της διανομής χωρίς

113 Βλ. Παράρτημα πηγών και εγγράφων, σελ. 157 [από τα αρχεία του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου Ελλάδος].

114 Βλ. Smith, *Hitler's Gold*, ο.π., σελ. 139.

115 Βλ. Tripartite Commission for the Restitution of the Monetary Gold, *Final Report*, ο.π., παράγραφος 8.

116 *Ibid.*

όμως να αναφέρεται και η ποσότητα που παραδόθηκε.¹¹⁷ Μια πληροφορία δίνεται μόνο στην δήλωση της ελληνικής αντιπροσωπείας στο προαναφερθέν Συνέδριο της Ουάσινγκτον του 1998 για το Ολοκαύτωμα, σύμφωνα με την οποία η Ελλάδα, όπως και άλλες χώρες, προσέφερε τμήμα της ποσότητας χρυσού που της αναλογούσε στο Διεθνές Ταμείο Αποκαταστάσεως Θυμάτων του Ναζισμού (International Fund for Needy Victims of Nazi Persecution) ελπίζοντας ότι η συμβολική αυτή κίνηση θα εκτιμηθεί από τους επιζήσαντες του Ολοκαυτώματος και τις οικογένειες των ατόμων που έχασαν την ζωή τους.¹¹⁸ Το εν λόγω Ταμείο δημιουργήθηκε τον Δεκέμβριο του 1997 κατά την διάρκεια του Συνεδρίου που πραγματοποιήθηκε στο Λονδίνο για τον χρυσό των Ναζί κατόπιν προτάσεως που υποβλήθηκε από την Τριμερή Επιτροπή. Το σκεπτικό ήταν ότι τα κράτη που είχαν λαμβάνειν από την αποκατάσταση του νομισματικού χρυσού, ο οποίος είχε απομείνει προς διανομή (περίπου έξι τόννοι), θα μεταβίβαζαν όλη ή μέρος της ποσότητας που τους αναλογούσε για την σύσταση ενός ταμείου του οποίου οι πόροι θα ανακούφιζαν τα θύματα των ναζιστικών θηριωδιών και κυρίως τα θύματα του Ολοκαυτώματος.

Στοιχεία σχετικά με τις αξιώσεις που κατέθεσε η ελληνική πλευρά κατά τα πρώτα έτη λειτουργίας της Τριμερούς Επιτροπής περιέχονται σε γραπτή αναφορά με ημερομηνία 19 Απριλίου 1948 που συνέταξε ο Jacques Reinstein, επικεφαλής της αντιπροσωπείας των ΗΠΑ στην Επιτροπή. Η αναφορά κατέγραφε τις απαιτήσεις που είχαν υποβάλει διάφορα κράτη προς αξιολόγηση στην Επιτροπή και, μεταξύ των άλλων, ανέφερε ότι οι ελληνικές αξιώσεις ανερχόντουσαν σε 12,7 τόννους (περίπου 408.000 ουγκιές) χρυσού. Είναι χαρακτηριστικό των δύσκολων πολιτικών συνθηκών που επικρατούσαν εκείνη την περίοδο και της ρευστότητας που χαρακτήριζε πολλές περιοχές στην Ευρώπη ότι η Ελλάδα εμφανιζόταν ως μια από τις «χώρες δο-

117 Ibid, παράγραφος 27. Εάν και ο νομισματικός χρυσός της Ελλάδος φυλάσσεται στην Τράπεζα της Ελλάδος, δεν είναι σαφές κατά πόσον η ποσότητα που επιστράφηκε δόθηκε στην Τράπεζα της Ελλάδος. Εάν όντως έγινε αυτό, είναι πολύ ενδιαφέρον ότι η Έκθεση του Διοικητή για το έτος 1998 προς την 66^η Ετήσια Τακτική Γενική Συνέλευση των Μετόχων στις 29 Απριλίου 1999 δεν αναφέρει τίποτα σχετικώς.

118 Βλ. U.S. Department of State, Proceedings of the Washington Conference On Holocaust-Era Assets, ο.π., σελ. 267.

ρυφόρους της Σοβιετικής Ενώσεως» μαζί με την Αλβανία, την Τσεχοσλοβακία, την Πολωνία, την περιοχή του Danzig και την Γιουγκοσλαβία. Τέλος, δίπλα στην λέξη 'Ελλάδα' ο Reinstein είχε σημειώσει τα εξής: «Ληλατήθηκε απευθείας από ιδιώτες, δεν συγκεντρώθηκε μέσω της Κεντρικής Τράπεζας. Δεν προσκομίστηκαν αποδεικτικά στοιχεία. Μόνο 0,1 λεηλατήθηκε από την Τράπεζα της Ελλάδος».¹¹⁹

Από την πληροφορία ότι οι ελληνικές αξιώσεις ανερχόντουσαν σε 12,7 τόννους νομισματικού χρυσού σε συνδυασμό με το γεγονός ότι η Ελλάδα εξαιρέθηκε της αρχικής κατανομής των ετών 1947 – 1950 μπορούν να εξαχθούν ενδιαφέρουσες υποθέσεις εργασίας. Όπως έχει εξηγηθεί πιο πάνω, το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο υποστήριζε στις επαφές του με το Υπουργείο Εξωτερικών ότι ο συνολικός χρυσός που κατασχέθηκε και αφαιρέθηκε από τους Εβραίους (σε μορφή χρυσών νομισμάτων και χρυσού σε ράβδους) αντιστοιχούσε στο ποσόν των 1,7 εκατομμυρίων χρυσών λιρών Αγγλίας. Αν και ο ισχυρισμός όμως αυτός υπολειπόταν κατά πολύ του ποσού των απαιτήσεων που βασιζόντουσαν σε τεκμηριωμένα στοιχεία (π.χ. υπεύθυνες δηλώσεις των θυμάτων και των συγγενών των θυμάτων που είχαν αποβιώσει), υπάρχει πιθανότητα οι αξιώσεις που υπέβαλε η Ελλάδα εκείνη την περίοδο να αποτελούσαν στο μεγαλύτερο τμήμα τις απαιτήσεις του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου. Αυτή η πιθανότητα βασίζεται αφενός μεν στο ότι η ποσότητα των 12,7 τόννων χρυσού αντιστοιχεί στο βάρος 1,6 εκατομμυρίων χρυσών λιρών Αγγλίας¹²⁰ και αφετέρου στην σημείωση του Reinstein ότι οι Ελληνικές αξιώσεις αφορούν «ιδιωτικό χρυσό».

Σύμφωνα με το προαναφερθέν δελτίο τύπου της Τριμερούς Επιτροπής της 17^{ης} Οκτωβρίου 1947 σχετικά με τις επιστροφές από την αρχική διανομή νομισματικού χρυσού (αφορούσε ποσότητα 128,4 τόννων που διανεμήθηκε στο Βέλγιο, το Λουξεμβούργο και την Ολλανδία), οι επιπλέον αξιώσεις που είχαν υποβληθεί από την Αλβα-

119 Βλ. Smith, *Hitler's Gold*, ο.π., σελ. 143-145. Δεν είναι σαφές σε τι ποσότητα αντιστοιχούσε το 0,1: θα πρέπει να θεωρηθεί ότι αφορούσε 0,1 του ενός τόννου (δηλαδή 100 κιλά) ή 0,1 τοις εκατό επί των συνολικών αξιώσεων της Ελλάδος (δηλαδή 12,7 κιλά); Μάλλον ο συντάκτης εννοούσε την μικρότερη ποσότητα.

120 Κάθε χρυσή λίρα Αγγλίας περιέχει 7,98 γραμμάρια χρυσού. Συνεπώς οι 1,6 εκατομμύρια λίρες αντιστοιχούν σε περίπου 12,7 τόννους χρυσού.

νία, την Τσεχοσλοβακία, την Ελλάδα και την Γιουγκοσλαβία εξετάζονταν με προσοχή μαζί με τα αποδεικτικά στοιχεία που είχαν αποστείλει οι κυβερνήσεις αλλά χρειαζόντουσαν περαιτέρω διευκρινήσεις. Σε κάθε περίπτωση όμως η Τριμερής Επιτροπή θα διατηρούσε τις αναγκαίες ποσότητες χρυσού ώστε να καλύψει με την ίδια αναλογία όλες τις αξιώσεις των οποίων η επεξεργασία δεν είχε ακόμη ολοκληρωθεί.¹²¹ Όσον αφορά την Αλβανία η καταβολή της ποσότητας νομισματικού χρυσού που της αναλογούσε (49.805 ουγγιές) άργησε πάρα πολύ (έλαβε χώρα την 29^η Οκτωβρίου 1996) στην αρχή λόγω της αμφισβήτησεως της αξιώσεως από την Ιταλία, αναφορά στην οποία έχει γίνει πιο πάνω, και στην συνέχεια λόγω προβλημάτων στις διμερείς της σχέσεις με την Μεγάλη Βρετανία, ζητήματα που εκφεύγουν από το αντικείμενο της παρούσας μελέτης. Η Τσεχοσλοβακία τελικά συμμετείχε στην αρχική κατανομή, ενώ τον Φεβρουάριο του 1982 της επεστράφη ποσότητα 591.573 ουγγιών (περίπου 18,3 τόννοι). Τέλος, η Γιουγκοσλαβία συμμετείχε και εκείνη στην αρχική κατανομή, η δε ποσότητα που απέμενε για διανομή (1.210 ουγγιές) πραγματοποιήθηκε μετά την διάλυση της Τριμερούς Επιτροπής λόγω διαφωνιών μεταξύ των κρατών που διαδέχθηκαν την πρώην Γιουγκοσλαβία όπως προς τον επιμερισμό της ποσότητας.¹²²

Προκύπτει, λοιπόν, ότι η Ελλάδα εξαιρέθηκε από την αρχική κατανομή νομισματικού χρυσού, η οποία, όπως σημειώθηκε πιο πάνω, έληξε τον Νοέμβριο του 1950. Σε περίπτωση που η ανωτέρω υπόθεση ευσταθεί, δικαιολογούνται τόσο οι προσπάθειες του Nehemiah Robinson να πειστεί η Τριμερής Επιτροπή να αντιμετωπίσει τις αξιώσεις που είχε υποβάλλει η Ελλάδα κατά τρόπο διαφορετικό εστιάζοντας περισσότερο στο ότι αποτελούσε, υπό ευρεία έννοια, νομισματικό χρυσό που είχε λεηλατηθεί και αφαιρεθεί παράνομα και λιγότερο στο ποιος ήταν ο κύριος του χρυσού όσο και η σημείωση στην Έκθεση του Jacques Reinstein ότι οι Ελληνικές αξιώσεις αφορούσαν «ιδιωτικό χρυσό», δηλαδή όχι κρατικό νομισματικό χρυσό.

Ένα άλλο σημείο που θα πρέπει να επισημανθεί – και αφορμή

121 Βλ. Smith, *Hitler's Gold*, ο.π., σελ. 138-139.

122 Βλ. Tripartite Commission for the Restitution of the Monetary Gold, *Final Report*, ο.π., παράγραφοι 8, 11, 14 και 27.

για αυτό δίνει και πάλι η σημείωση του Reinstein ότι «Μόνο το 0,1 λεηλατήθηκε από την Τράπεζα της Ελλάδος» - είναι ότι ο νομισματικός χρυσός της χώρας, ο οποίος ανερχόταν σε 610.796 ουγκιές (περίπου 19,7 τόννους), είχε μεταφερθεί την 22^α Απριλίου 1941 από τα κεντρικά θησαυροφυλάκια της Τράπεζας της Ελλάδος εν όψει της προελάσεως του γερμανικού στρατού. Ακολουθώντας μια διαδρομή από την Αθήνα στην Κρήτη (Ηράκλειο και Χανιά) και μετά στην Αίγυπτο (Αλεξάνδρεια και Κάιρο) και στην Νότιο Αφρική (Πραιτόρια), τελικά την 22^α Σεπτεμβρίου 1941 κατέληξε στο Λονδίνο. Στην Βρετανική πρωτεύουσα εγκαταστάθηκε μονίμως η εξόριστη ελληνική κυβέρνηση.¹²³ Συνεπώς, όταν οι γερμανικές Αρχές Κατοχής κατέλαβαν την Αθήνα την 27^η Απριλίου 1941 και την Κρήτη ένα μήνα αργότερα ούτε στο κεντρικό κατάστημα ούτε στα υποκαταστήματα της Τράπεζας της Ελλάδος θα πρέπει να υπήρχε νομισματικός χρυσός.

Κατά την διάρκεια όμως της Κατοχής ποσότητες νομισματικού χρυσού (με την μορφή χρυσών νομισμάτων) είχαν περιέλθει στην Τράπεζα της Ελλάδος, η διάθεση των οποίων μάλλον γινόταν κατά την βούληση των κατοχικών κυβερνήσεων χωρίς να μπορεί η κεντρική τράπεζα της χώρας να αντιδράσει. Στο συμπέρασμα αυτό οδηγεί, μεταξύ άλλων, ο Νόμος 279/1943¹²⁴ και κυρίως ο Νόμος 1975/1944 που υιοθετήθηκε την 5^η Οκτωβρίου 1944.¹²⁵ Το τελευταίο νομοθέτημα προέβλεπε ότι ο Υπουργός των Οικονομικών είχε το δικαίωμα να αναλαμβάνει για λογαριασμό του Ελληνικού Δημοσίου τα χρυσά νομίσματα και τα ξένα τραπεζογραμμάτια που βρισκότουσαν στα αποθέματα της Τράπεζας της Ελλάδος και να τα εκποιεί είτε απευθείας είτε μέσω της κεντρικής τράπεζας στις κάθε φορά τρέχουσες τιμές¹²⁶ ή στις τιμές που ο ίδιος ο Υπουργός θα καθόριζε. Το δε προ-

123 Βλ. Τράπεζα της Ελλάδος, Τα Πρώτα Πενήντα Χρόνια, ο.π., σελ. 173-176. Το Λονδίνο απετέλεσε μόνιμη έδρα και για τις υπόλοιπες εξόριστες ευρωπαϊκές κυβερνήσεις.

124 Νόμος 279/1943 «περί εξουσιοδοτήσεως της Τραπεζής της Ελλάδος όπως προβαίνει εις την αγοραπωλησίαν χρυσού, χρυσών νομισμάτων κλπ. δια λογαριασμόν και υπ' ευθύνης του Δημοσίου», ΦΕΚ 1943 Τεύχος Α' 179.

125 Νόμος 1975/1944 «περί εκποιήσεως για λογαριασμόν του Δημοσίου χρυσών νομισμάτων και ξένων τραπεζογραμμάτων της Τραπεζής της Ελλάδος», ΦΕΚ 1944 Τεύχος Α' 240.

126 Φυσικά το ποιες ήταν οι «τρέχουσες» τιμές ήταν εξαιρετικά δύσκολο να προσδιοριστεί. Σχετικώς ο Νόμος 1973/1944 της 29^{ης} Σεπτεμβρίου 1944 (ΦΕΚ 1944 Τεύχος Α'

ϊόν από την εκποίηση θα αποτελούσε δημόσιο έσοδο και θα διατίθετο «προς ικανοποίησην αναγκών του δημοσίου ταμείου». Επιπλέον προέκυπτε από τον Νόμο 1975/1944 ότι τα χρυσά νομίσματα που ακολουθούσαν την διαδικασία της εκποιήσεως αποτελούσαν περιουσία της Τράπεζας της Ελλάδος. Και αυτό διότι το άρθρο 4 προέβλεπε ότι, εντός εξαμήνου από την λήξη του Πολέμου, τα εκποιηθέντα χρυσά νομίσματα θα τα απέδιδε αυτούσια το Ελληνικό Δημόσιο στην Τράπεζα της Ελλάδος. Τέλος, υπενθυμίζεται ότι, σύμφωνα με τον Reinstein, το ποσόν του νομισματικού χρυσού που λεηλατήθηκε από την Τράπεζα της Ελλάδος ανερχόταν σε 12,7 κιλά (περίπου 408 ουγκιές χρυσού ή ποσότητα που αντιστοιχούσε σε 1.590 χρυσές λίρες).

Το αποτέλεσμα των απαιτήσεων που υπέβαλε το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο και οι οποίες αποτέλεσαν τμήμα της συνολικής διεκδικήσεως του Ελληνικού Δημοσίου ενώπιον της Τριμερούς Επιτροπής για την Αποκατάσταση του Νομισματικού Χρυσού δεν είναι γνωστό. Πολύ περισσότερο δεν είναι σαφές ποια ακριβώς ποσότητα νομισματικού χρυσού επιστράφηκε στην Ελλάδα. Ακόμη και η Έκθεση Eizenstat, η οποία υποβλήθηκε στην Βουλή των Αντιπροσώπων των ΗΠΑ το καλοκαίρι του 1997 και αφορά τις προσπάθειες των ΗΠΑ και των Συμμάχων για την αποκατάσταση του χρυσού και άλλων περιουσιακών στοιχείων που λεηλατήθηκαν από τους Ναζί, δεν αναφέρει κανένα στοιχείο σχετικά με την τύχη των ελληνικών αξιώσεων πλην του γεγονότος ότι η Ελλάδα ήταν ένα από τα κράτη που υπέβαλαν σχετικές αξιώσεις.¹²⁷ Το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο δεν έχει λάβει από το ελληνικό κράτος, άμεσα ή έμμεσα, ποσό που προέκυψε από την επιστροφή του χρυσού που αρπάχθηκε από τους Έλληνες Εβραίους κατά τη διάρκεια της γερμανικής Κατοχής.

240) προέβλεπε ότι εάν εμφανιζόταν δυσκολία στο να καθορίσουν οι συμβαλλόμενοι την τιμή της χρυσής λίρας, η τιμή θα καθοριζόταν εκ των υστέρων, από επιτροπή που αποτελείτο από τον Πρόεδρο των Εφετών Αθηνών, τον Πρόεδρο του Χρηματιστηρίου Αθηνών και τον Γενικό Διευθυντή του Γενικού Λογιστηρίου. Η απόφαση της επιτροπής ήταν δεσμευτική για αμφότερα τα μέρη.

127 Βλ. U.S. and Allied Efforts to Recover and Restore Gold and Other Assets Stolen or Hidden by Germany During World War II - Preliminary Study, Coordinated by Stuart E. Eizenstat, Prepared by William Z. Slany, The Historian Department of State, Μάιος 1997, διαθέσιμο σε <http://www.state.gov/www/regions/eur/ngprpt.pdf>.

ΠΕΜΠΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΣΤΟΙΧΕΙΑ

ΠΟΥ ΤΕΚΜΗΡΙΩΝΟΥΝ ΤΙΣ ΑΠΑΙΤΗΣΕΙΣ ΠΟΥ ΥΠΟΒΛΗΘΗΚΑΝ ΑΠΟ ΤΟ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΣΤΟ ΠΑΡΟΝ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΞΕΤΑΖΟΝΤΑΙ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΑ ΟΠΟΙΑ ΠΡΟΕΡΧΟΝΤΑΙ από διάφορες επίσημες πηγές και τα οποία φωτίζουν το μέγεθος των απωλειών που υπέστησαν οι Έλληνες Εβραίοι εξαιτίας των ναζιστικών διώξεων, της Κατοχής και της εφαρμογής της «Τελικής Λύσεως». Τα στοιχεία επικεντρώνονται στους Εβραίους που ζούσαν στη Θεσσαλονίκη καθώς η εκεί Ισραηλιτική Κοινότητα αποτελούσε την πιο πολυπληθή και ευημερούσα της προπολεμικής Ελλάδος. Στο πρώτο τμήμα του παρόντος Κεφαλαίου εξετάζονται συναφή στοιχεία που προέκυψαν από τη Δίκη της Νυρεμβέργης καθώς επίσης από την δίκη του Γερμανού εγκληματία πολέμου Maximilian Merten, στην Αθήνα, στα τέλη της δεκαετίας του 1950. Στο δεύτερο τμήμα παρουσιάζονται στοιχεία που προέρχονται από Έλληνες και ξένους συγγραφείς και μελετητές.

A. Η Δίκη της Νυρεμβέργης

Το Διεθνές Στρατιωτικό Δικαστήριο (International Military Tribunal) της Νυρεμβέργης υπήρξε προϊόν της πεποιθήσεως των Συμμαχικών Δυνάμεων της Γαλλίας, της Μεγάλης Βρετανίας, των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής και της Σοβιετικής Ενώσεως ότι, μετά την λήξη του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, οι αξιωματούχοι του Τρίτου Ράιχ θα έπρεπε να δικαστούν για τα εγκλήματα που διέπραξαν. Υπήρχε δε το προηγούμενο της ήττας της Γερμανίας στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο όπου η ιδέα της συγκροτήσεως ενός διεθνούς δικαστηρίου για την εκδίκαση υποθέσεων κατά Γερμανών εγκληματιών πολέμου κατέρρευσε επειδή θεωρήθηκε ότι θα ήταν κίνηση ιδιαίτερα ταπεινωτική για τον ηττημένο του Πολέμου δεδομένου ότι ο Κάιζερ

θα ήταν ένας από τους κύριους κατηγορούμενους.¹²⁸ Τελικά, τότε, στις λεγόμενες δίκες της Λειψίας δικάστηκαν για εγκλήματα πολέμου 910 Γερμανοί, ελάχιστοι εκ των οποίων καταδικάστηκαν και μάλιστα σε ποινές που ήταν κάτι περισσότερο από επιεικείς εν σχέσει με την βαρύτητα των εγκλημάτων για τα οποία βρέθηκαν ένοχοι.¹²⁹

Χωρίς αμφιβολία, η φαρσοκωμωδία των δικών της Λειψίας και η ατιμωρησία των πρωταίτιων του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου υπήρξαν καθοριστικοί παράγοντες για την κατάρτιση της Συμφωνίας για την Δίωξη και Τιμωρία των Κυριοτέρων Εγκληματιών Πολέμου του Ευρωπαϊκού Άξονα (Agreement for the Prosecution and Punishment of Major War Criminals), η οποία υπεγράφη στο Λονδίνο την 8^η Αυγούστου 1945, τρεις δηλαδή μήνες μετά την συνθηκολόγηση του Τρίτου Ράιχ.¹³⁰ Η Συμφωνία προέβλεπε για πρώτη φορά την ποινική δίωξη και την καταδίκη ατόμων για την τέλεση των ακόλουθων πράξεων: εγκλήματα κατά της ειρήνης, εγκλήματα πολέμου και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας.

Κανείς θα μπορούσε να προσδιορίσει τις ακόλουθες τρεις σημαντικές συνέπειες που είχε η Συμφωνία του Λονδίνου και η Δίκη της Νυρεμβέργης για την εξέλιξη τόσο του Διεθνούς Δικαίου όσο και των διεθνών σχέσεων: Η πρώτη συνέπεια ήταν να θεμελιώσει ότι οι εγκληματικές πράξεις που τελούνται κατά την διάρκεια ενόπλου συρράξεως αναπτύσσονται στο εξής τρίπτυχο: εγκλήματα κατά της ειρήνης - εγκλήματα πολέμου - εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας. Η δεύτερη συνέπεια ήταν να καταστήσει με τον πιο κατηγορηματικό τρόπο σαφές ότι οι κανόνες του Διεθνούς Δικαίου βρίσκουν εφαρμογή και σε μεμονωμένα άτομα, τα οποία αναλαμβάνουν προσωπικά ευθύνη για τις αποδιδόμενες σε αυτούς εγκληματικές πράξεις και η ευθύνη αυτή είναι ξεχωριστή από την τυχόν ευθύνη που φέρει το

128 Βλ. A.J.P. Taylor, *The Course of German History – A Survey of the Developments of German History since 1815*, Routledge, 2001, σελ. 224.

129 Για μια πρόσφατη αποτίμηση των δικών της Λειψίας, βλ. G. Hankel, *Die Leipziger Prozesse – Deutsche Kriegsverbrechen und ihre strafrechtliche Verfolgung nach dem Ersten Weltkrieg*, Hamburger Edition, 2003.

130 Κείμενο σε 82 United Nations Treaty Series 251. Το Καταστατικό του Διεθνούς Στρατιωτικού Δικαστηρίου είχε επισυναφθεί στην Συμφωνία του Λονδίνου, κείμενο σε 82 United Nations Treaty Series 279. Η Ελλάδα προσχώρησε στην Συμφωνία την 10^η Σεπτεμβρίου 1945.

κράτος της υπηκοότητάς τους. Όπως χαρακτηριστικά ανέφερε το Δικαστήριο:

«Τα εγκλήματα κατά του διεθνούς δικαίου τελούνται από ανθρώπους, όχι από αφηρημένες οντότητες και μόνο με την τιμωρία των ατόμων που διαπράττουν τέτοια εγκλήματα μπορούν να εφαρμοστούν οι διατάξεις του διεθνούς δικαίου».¹³¹

Η τρίτη συνέπεια ήταν ότι θεμελιώθηκε η έννοια της 'εγκληματικής οργανώσεως' (criminal organization), έννοια πολύ σημαντική διότι οι γερμανικές Αρχές Κατοχής στις κατακτημένες χώρες δεν έδρασαν μόνον ως μεμονωμένα άτομα αλλά αντιθέτως έδρασαν επί τη βάση συγκεκριμένων σχεδίων τα οποία είχαν ήδη επεξεργαστεί όργανα του Τρίτου Ράιχ και τα οποία εκτελέστηκαν κατά τέτοιον τρόπο που μόνο μια οργανωμένη ομάδα θα μπορούσε να είχε φέρει εις πέρας. Πιο συγκεκριμένα, το άρθρο 9 του Καταστατικού του Δικαστηρίου προέβλεπε ότι κατά την διάρκεια δίκης μεμονωμένου μέλους οποιασδήποτε ομάδος ή οργανώσεως το Δικαστήριο είχε την ευχέρεια να δηλώσει ότι η εν λόγω ομάδα ή οργάνωση ήταν εγκληματική οργάνωση. Σύμφωνα δε με το άρθρο 10 ο χαρακτηρισμός αυτός από το Δικαστήριο είχε ως συνέπεια ότι οι αρμόδιες εθνικές αρχές του κάθε συμβαλλόμενου στην Συμφωνία του Λονδίνου κράτους διατηρούσαν το δικαίωμα να δικάσουν άτομα με την κατηγορία της συμμετοχής τους σε εγκληματική οργάνωση ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, στρατιωτικών ή μη. Σε αυτές τις περιπτώσεις η εγκληματική φύση των ομάδων ή οργανώσεων θεωρείτο αποδεδειγμένη και δεν μπορούσε να αμφισβητηθεί.

Τέλος, το άρθρο 11 καθιστούσε σαφές ότι το έγκλημα της συμμετοχής σε εγκληματική οργάνωση ήταν ξεχωριστό από την τέλεση οποιουδήποτε άλλου εγκλήματος και, συνεπώς, η επιβολή ποινής για το έγκλημα της συμμετοχής δεν αναιρούσε την επιβολή και άλλης ποινής σε περίπτωση καταδίκης του ίδιου ατόμου για την τέλεση

131 Απόφαση της 1^{ης} Οκτωβρίου 1946, κείμενο σε [1947] 41 American Journal of International Law 172, 221.

και άλλων εγκλημάτων. Η εν λόγω διάταξη ήταν σημαίνουσα σημασίας διότι ξεκαθάριζε ότι η αρχή της απαγορεύσεως του διπλού αξιοποίνου (non bis in idem) δεν ίσχυε στην συγκεκριμένη περίπτωση και ότι επιτρεπόταν να δικάσσει κατηγορούμενος και από το Δικαστήριο της Νυρεμβέργης και από εθνικό δικαστήριο. Το κείμενο του άρθρου 11 είχε ως εξής:

«Οποιοδήποτε άτομο, το οποίο έχει καταδικαστεί από το Δικαστήριο, μπορεί να διωχθεί ενώπιον εθνικού δικαστηρίου, στρατιωτικού δικαστηρίου ή δικαστηρίου κατοχής που έχει αναφερθεί στο άρθρο 10 του Καταστατικού για την τέλεση εγκλήματος άλλου από την συμμετοχή σε εγκληματική ομάδα ή οργάνωση και το εν λόγω δικαστήριο δύναται, αφού τον καταδικάσει, να του επιβάλλει ποινή διαφορετική και επιπρόσθετη από την ποινή την οποία έχει επιβάλλει το Δικαστήριο λόγω της συμμετοχής του στις εγκληματικές δράσεις της ομάδος ή της οργανώσεως».

Ίσως να μην γίνεται αμέσως κατανοητό ότι με την θέσπιση της έννοιας της εγκληματικής οργανώσεως το Καταστατικό του Δικαστηρίου της Νυρεμβέργης μετέτρεψε την συμμετοχή εκατοντάδων χιλιάδων ατόμων στα όργανα του Τρίτου Ράιχ από ενέργεια που δεν θα μπορούσε να αξιολογηθεί από νομικής απόψεως σε εγκληματική πράξη. Πιο συγκεκριμένα, το Δικαστήριο έκρινε ως εγκληματικές οργανώσεις τα ακόλουθα όργανα: Πρώτον, το σώμα των πολιτικών αρχηγών του Ναζιστικού Κόμματος (Korps des politischen Leiter des NSDAP) το οποίο κρίθηκε ότι αποτελείτο από όλους όσους είχαν την ιδιότητα του 'πολιτικού αρχηγού' σε οποιοδήποτε σκαλοπάτι της ιεραρχίας τόσο στην επικράτεια της Γερμανίας όσο και στην επικράτεια των κρατών που βρέθηκαν υπό ναζιστική κατοχή. Το σώμα αυτό αποτελείτο από περίπου 600.000 άτομα. Δεύτερον, η Μυστική Αστυνομία (Gestapo – Geheime Staatspolizei), η οποία αποτελείτο από περίπου 50.000 άτομα. Τρίτον, τα Τάγματα Ασφαλείας (SS – Schutzstaffeln des NSDAP), τα οποία προς το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου αριθμούσαν 580.000 άτομα. Όπως και στην περίπτωση της Gestapo, τα

μέλη των SS κρίθηκαν ένοχα για σωρεία αποτρόπαιων εγκλημάτων στα οποία περιλαμβάνονται οι μαζικές απελάσεις των Εβραίων και η στρατολόγηση για καταναγκαστική εργασία. Αντιθέτως, δεν κρίθηκαν ως εγκληματικές οργανώσεις, αφενός, το Υπουργικό Συμβούλιο του Τρίτου Ράιχ (Reichsregierung) και, αφετέρου, η ανωτάτη διοίκηση των ενόπλων δυνάμεων του Τρίτου Ράιχ, η οποία αποτελείτο από περίπου 1.300 αξιωματικούς που υπηρετούσαν και στα τρία σώματα (στρατός ξηράς, ναυτικό και αεροπορία).¹³²

Στις 3 Ιανουαρίου 1946, ο Αμερικανός Αντισυνταγματάρχης Smith W. Brookhart, Jr., μέλος της ομάδος των κατηγορών από τις ΗΠΑ, εξέτασε τον μάρτυρα Dieter Wisliceny.¹³³ Οι Έλληνες Εβραίοι γνώριζαν τον Wisliceny: ήταν αξιωματικός (Hauptsturmfuehrer) των SS και πολύ στενός συνεργάτης του Eichmann, του εμπνευστή και βασικού συντελεστή της «Τελικής Λύσεως» κατά των Εβραίων. Κατά πολλούς ήταν το δεξί χέρι του Eichmann. Τον Ιανουάριο του 1943, ο Eichman τον διέταξε να μεταβεί στη Θεσσαλονίκη και να επιλύσει το «Εβραϊκό πρόβλημα» σε συνεργασία με τη Γερμανική Στρατιωτική Διοίκηση Μακεδονίας-Αιγαίου (Befelshaber Saloniki-Aegaeis / Abteilung Militaerverwaltung) σημαίνοντα ρόλο στην οποία έπαιζε ο διαβόητος Dr Maximilian Merten. Ο ρόλος του στην εξόντωση του εβραϊκού στοιχείου της Θεσσαλονίκης και στην ευρύτερη περιοχή της Μακεδονίας αναλύεται στην συνέχεια.

Τα στοιχεία που παραθέτει ο Wisliceny αποδεικνύουν ότι η λεηλασία των Εβραίων της Θεσσαλονίκης αφορούσε την υλοποίηση ενός προμελετημένου σχεδίου και όχι μεμονωμένες ενέργειες που θα μπορούσαν να αποδοθούν στην απληστία ορισμένων αξιωματικών των Αρχών Κατοχής ή στο μίσος τους για τον εβραϊκό λαό. Δεν υπάρχει

132 Βλ. F. de Fontette, *Le procès de Nuremberg*, Presses Universitaires de France, 1996, σελ. 116-122.

133 Για τον διάλογο μεταξύ του κατηγορού και του μάρτυρα, βλ. *The Trial of German Major War Criminals, Proceedings in the International Military Tribunal Sitting in Germany, Part 3, His Majesty's Stationery Office*, Λονδίνο, 1946, σελ. 282-284, διαθέσιμο σε <http://www.nizkor.org/hweb/imt/tgmwc/tgmwc-03/tgmwc-03-26-13.html>. Ας σημειωθεί ότι η κατάθεση του Wisliceny είχε το ίδιο περιεχόμενο με την ένορκη κατάθεσή του, η οποία έλαβε χώρα την 29^η Νοεμβρίου 1945 και περιέχεται στο *Nazi Conspiracy and Aggression, Τόμος VIII, United States Government Publishing Office, Washington, D.C., 1946, σελ. 609-616.*

αμφιβολία ότι και η απληστία, όπως και οι φυλετικοί λόγοι, υπάρξανε παράγοντες που συνέβαλαν στην επιτυχία των λεηλασιών. Εκείνο όμως που συνετέλεσε τα μέγιστα ήταν το γεγονός ότι το Τρίτο Ράιχ, όπως κατέστησε σαφές η Συμφωνία του Λονδίνου του 1945, λειτουργούσε σαν ένας εγκληματικός οργανισμός που δεν διαφέρει πολύ από αυτό που σήμερα θα ονομαζόταν «οργανωμένο έγκλημα». Και σε αυτό οφειλόταν η επιτυχία με την οποία σε πανευρωπαϊκό επίπεδο λεηλατήθηκαν τα κράτη υπό γερμανική κατοχή αλλά και η επιτυχία της «Τελικής Λύσεως» με το Ολοκαύτωμα.

Σύμφωνα με την κατάθεσή του, στις αρχές του Φεβρουαρίου 1943, ο Wisliceny έφθασε στη Θεσσαλονίκη συνοδευόμενος από τον Αυστριακό Alois Brunner (1912 - ;) τον οποίο είχε ορίσει ο ίδιος ο Eichmann για να αναλάβει την εκτέλεση των τεχνικών παραμέτρων της «Τελικής Λύσεως» σε αρκετές χώρες μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα. Το Μάρτιο του 1943, αφού το σύνολο σχεδόν των Εβραίων της Θεσσαλονίκης είχαν συγκεντρωθεί με τη βία σε συγκεκριμένες συνοικίες της πόλης, ο Eichmann διέταξε τον Brunner να μεριμνήσει για την άμεση σύλληψη και εκτόπισή τους εκτός Ελλάδος με τελικό προορισμό το στρατόπεδο συγκεντρώσεως στο Auschwitz της Πολωνίας. Η Γερμανική Στρατιωτική Διοίκηση Μακεδονίας δεν προέβαλε καμία αντίρρηση και οι Wisliceny και Brunner προχώρησαν στην εκτέλεση των διαταγών του Eichmann.¹³⁴

Στην κατάθεσή του, ο Wisliceny επιβεβαίωσε ότι οι Έλληνες Εβραίοι που είχαν μεταφερθεί στο Auschwitz, προορίζονταν, χωρίς καμία εξαίρεση, για την «Τελική Λύση», την «βιολογική καταστροφή» τους όπως χαρακτηριστικά ανέφερε ο μάρτυρας. Στην ερώτηση του Brookhart κατά πόσον ο μάρτυρας εμμένει στην προηγούμενη εξέτασή του (δηλαδή της 29^{ης} Νοεμβρίου 1945) όπου είχε δηλώσει ότι ποσόν ύψους 280 εκατομμυρίων δραχμών¹³⁵ είχε κατατεθεί στην Εθνική Τράπεζα της Ελλά-

134 Για τα γεγονότα αυτά, βλ. επίσης M. Mazower, *Inside Hitler's Greece - The Experience of Occupation 1941-1944*, Yale University Press, 1993, σελ. 240-243.

135 Προκειμένου να κατανοηθεί το μέγεθος του ποσού που συγκεντρώθηκε από τις γερμανικές Αρχές Κατοχής πρέπει να σημειωθεί ότι όταν ξεκίνησε ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος μια λίρα Αγγλίας ισοδυναμούσε με 550 δραχμές. Μετά την Απελευθέρωση, ο Νόμος 18/1944 της 9^{ης} Νοεμβρίου 1944 καθόρισε την ισοτιμία της λίρας Αγγλίας σε 600 δραχμές, βλ. Τράπεζα της Ελλάδος, Τα Πρώτα Πενήντα Χρόνια, ο.π., σελ. 247-248.

δος με σκοπό να καλυφθούν τα έξοδα διαβίωσης των Εβραίων που είχαν συγκεντρωθεί στα γκέτο, ο Wisliceny απάντησε επί λέξει:

«Τα μετρητά που είχαν οι Εβραίοι αφαιρέθηκαν και κατατέθηκαν σε έναν κοινό λογαριασμό στην Τράπεζα της Ελλάδος.¹³⁶ Μετά την εκτόπιση των Εβραίων από την Θεσσαλονίκη, η διαχείριση του λογαριασμού γινόταν από την Γερμανική Στρατιωτική Διοίκηση. Περίπου 280 εκατομμύρια δραχμές υπήρχαν στον λογαριασμό».

Προκύπτει λοιπόν από την κατάθεση του Wisliceny ότι, μετά τον βίαιο εκτοπισμό των Εβραίων από τη Θεσσαλονίκη σε εκτέλεση του σχεδίου για την εφαρμογή της «Τελικής Λύσεως», η Γερμανική Στρατιωτική Διοίκηση της Μακεδονίας ιδιοποιήθηκε από τους εκτοπισθέντες Εβραίους ένα πολύ μεγάλο για την εποχή ποσό, το οποίο προφανώς διαχειριζόταν ο Merten. Είναι ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι παρά το γεγονός ότι αποκαλύφθηκε ο κεντρικός ρόλος που διαδραμάτισε ο Wisliceny στην, σύμφωνα με την δική του κατάθεση, μεταφορά περίπου 54.000 Εβραίων από την περιοχή της Θεσσαλονίκης και της Μακεδονίας στο στρατόπεδο του Auschwitz, δεν του απαγγέθηκαν κατηγορίες. Ο ίδιος δήλωσε ότι στο κρίσιμο διάστημα από τις αρχές Απριλίου 1943 έως και το τέλος Μαΐου 1943, όταν δηλαδή πραγματοποιήθηκε και σχεδόν ολοκληρώθηκε η μεταφορά των Εβραίων στην Πολωνία, δεν βρισκόταν στην Θεσσαλονίκη και ότι όλες οι ενέργειες τελέστηκαν από τον Brunner. Μετά την Δίκη της Νυρεμβέργης, η Τσεχοσλοβακία άσκησε ποινική δίωξη κατά του Wisliceny με την κατηγορία ότι ήταν υπεύθυνος για το θάνατο χιλιάδων Τσεχοσλοβάκων Εβραίων. Καταδικάστηκε σε θάνατο από το Δικαστήριο Εγκλημάτων Πολέμου και εκτελέστηκε στην Μπρατισλάβα, σημερινή πρωτεύουσα της Σλοβακίας, τον Ιούλιο του 1948.

Αντίθετα με τον Wisliceny, ο Alois Brunner κατόρθωσε να απο-

136 Το γεγονός ότι ο κατηγορος αναφέρθηκε στην 'Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος' ενώ ο μάρτυρας στην 'Τράπεζα της Ελλάδος' ίσως να οφείλεται σε αβλεψία ή σε κακή χρήση των λέξεων. Δεν μπορεί όμως να θεωρηθεί προβληματικό. Είναι σαφές ότι και οι δύο εννοούσαν την ίδια τράπεζα, ήτοι την Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος.

φύγει την σύλληψη μετά το τέλος του Πολέμου.¹³⁷ Φημολογείται ότι ζει στη Συρία. Αν και το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος έχει ζητήσει πολλές φορές από την ελληνική κυβέρνηση να κινηθεί την διαδικασία για την έκδοσή του προκειμένου να δικαστεί για την διάπραξη εγκλημάτων πολέμου, οι προσπάθειες αυτές δεν καρποφόρησαν. Μάλιστα την 21^η Ιανουαρίου 1997 ο τότε κυβερνητικός εκπρόσωπος Δημήτρης Ρέππας δήλωσε ότι η κυβέρνηση διέθετε στοιχεία που αποδείκνυαν ότι ο Brunner ζούσε στην Συρία χωρίς όμως να δώσει περισσότερες πληροφορίες.¹³⁸ Ο κυβερνητικός εκπρόσωπος δήλωσε ότι η Ελλάδα δεν μπορούσε να ζητήσει από την Συρία την έκδοση του Brunner διότι το 1959 είχε μεταβιβάσει το δικαίωμα για την δίωξη των υπόπτων εγκληματιών πολέμου στην Γερμανία. Με την δήλωση αυτή ο κυβερνητικός εκπρόσωπος παρέπεμπε στις διατάξεις του Νόμου 3933/1959 «περί αναστολής διώξεως εγκληματιών πολέμου» αλλά, όπως εξηγείται πιο κάτω, ο ισχυρισμός του δεν ήταν ορθός.

Από την άλλη πλευρά, η δήλωση του Έλληνα κυβερνητικού εκπροσώπου θα μπορούσε να εκληφθεί πως εννοούσε ότι είτε η κυβέρνηση της Δυτικής Γερμανίας, η οποία είχε επικηρύξει τον Brunner προσφέροντας το ποσόν των 345.000 δολλαρίων ΗΠΑ για την σύλληψή του, είτε τυχόν άλλα κράτη που είχαν ποινική δικαιοδοσία στην συγκεκριμένη περίπτωση θα έπρεπε να κινηθούν την διαδικασία για την έκδοσή του. Σε αυτά τα κράτη συμπεριλαμβανόταν η Αυστρία και η Γαλλία. Η μεν Αυστρία λόγω της υπηκοότητας του Brunner, η δε Γαλλία διότι το 1954 τον είχε καταδικάσει *in absentia* σε ποινή ισοβίου καθείρξεως για την τέλεση εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας. Ειδικότερα, ο Brunner κρίθηκε ένοχος για την εκτόπιση και τον θάνατο χιλιάδων Γάλλων Εβραίων την περίοδο 1943-1944.¹³⁹ Ο Brunner μετέβη στην Γαλλία αμέσως αφού είχε ολοκληρώσει την 'αποστολή' του στην Θεσσα-

137 Γενικά, βλ. Σπ. Κουζινόπουλος, Υπόθεση Αλόις Μπρούνερ: Ο δήμιος των 50.000 Εβραίων της Θεσσαλονίκης, Εκδόσεις Ιανός, 2005.

138 Βλ. <http://www.romnews.com/community/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=111&mode=thread&order=0>.

139 Βλ. M. Felstiner, "Commandant of Drancy: Alois Brunner and the Jews of France" [1987] 2 Holocaust and Genocide Studies 21.

λονίκη.¹⁴⁰ Μετά από σχεδόν 50 χρόνια από την αρχική καταδίκη και σε μια μάλλον συμβολική κίνηση, αφού δεν ήταν βέβαιο εάν ο Brunner ήταν ακόμη ζωντανός ή είχε πεθάνει, Γαλλικό δικαστήριο τον καταδίκασε τον Μάρτιο του 2001 σε ισόβια κάθειρξη για την διάπραξη (διαφορετικών από την προηγούμενη καταδίκη) εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας.¹⁴¹

Παρόλο που η κατάθεση του Wisliceny δεν εξηγεί με ποιον τρόπο συγκεντρώθηκε το ποσόν των 280 εκατομμυρίων δραχμών και μάλιστα σε περίοδο που η χώρα τελούσε υπό εχθρική κατοχή και η οικονομία της είχε παραλύσει, οι πληροφορίες που δίνει ο Ισαάκ Νεχαμά, ένας από τους Εβραίους της Θεσσαλονίκης που επιβίωσε της εκτοπίσεως, αποκαλύπτουν τις μεθόδους στις οποίες κατέφυγαν και χρησιμοποίησαν οι Αρχές Κατοχής προκειμένου να λεηλατήσουν τα διαθέσιμα και κατά κύριο λόγο τον νομισματικό χρυσό των Εβραίων της Θεσσαλονίκης.¹⁴²

Ο Νεχαμά ήταν ένας 33χρονος Εβραίος επιχειρηματίας από τη Θεσσαλονίκη. Λίγο πριν την υποχρεωτική εκκένωση της πόλεως και την μεταφορά των ομοθρήσκων του στο Auschwitz, ανακοινώθηκε στον ίδιο και στη γυναίκα του ότι θα τους έστελναν στην Πολωνία όπου θα δημιουργείτο ένα Εβραϊκό κράτος. Για τον σκοπό αυτό τους διέταξαν να ανταλλάξουν όλα τα χρυσά νομίσματα που κατείχαν καθώς επίσης τα μετρητά τους με ζλότνυ, το εθνικό νόμισμα της Πολωνίας. Τους δόθηκαν μάλιστα αποδείξεις τις οποίες έπρεπε φυλάξουν και να επιδείξουν ώστε να λάβουν το αντίστοιχο ποσόν χρημάτων άμα τη αφίξει στην Πολωνία. Στην πραγματικότητα, τα κεφάλαια που συγκεντρώθηκαν κατατέθηκαν στην Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος και αργότερα ιδιοποιήθηκαν από τις Αρχές Κατο-

140 Βλ. R.S. Wistrich, *Hitler and the Holocaust – How and Why the Holocaust Happened*, Phoenix, 2001, σελ. 181.

141 Βλ. J. Henley, "French court strikes blow against fugitive Nazi", *The Guardian*, 3 Μαρτίου 2001, διαθέσιμο σε <http://www.guardian.co.uk/world/2001/mar/03/warcrimes.germany>. Για περισσότερες πληροφορίες, βλ. τις ετήσιες εκθέσεις που εκδίδει από το 2002 και εφεξής το Simon Wiesenthal Center σχετικά με την διερεύνηση ποινικών διώξεων κατά Ναζί που φέρονται να διέπραξαν εγκλήματα κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου (Wiesenthal Center Annual Report on Worldwide Investigation and Prosecution of Nazi War Criminals).

142 Βλ. Mazower, *Inside Hitler's Greece*, ο.π., σελ. 243.

χής. Το γεγονός ότι λίγοι Έλληνες Εβραίοι κατάφεραν να επιβιώσουν της «Τελικής Λύσεως» και ότι ένας αριθμός από αυτούς που επέζησαν δεν γύρισαν στην Ελλάδα δημιούργησε πολύ σημαντικά προβλήματα που το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο αντιμετώπισε στην προσπάθειά του να καταρτίσει και να καταθέσει πλήρως επαληθεύσιμες απαιτήσεις για το νομισματικό χρυσό που είχε λεηλατηθεί.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να σημειωθεί ότι η κατάσχεση της κινητής και ακίνητης περιουσίας των Εβραίων δεν θα πρέπει να εξεταστεί ως ένα μεμονωμένο γεγονός που δεν αφορούσε όσα συνέβαιναν την εποχή εκείνη στην Ελλάδα. Αντιθέτως, θα μπορούσε να εξεταστεί και υπό το πρίσμα των λεηλασιών τις οποίες υπέστη ο ελληνικός πληθυσμός από τις Αρχές Κατοχής. Κατά τη διάρκεια της Δίκης της Νυρεμβέργης, ο L. R. Shenin, ένας εκ των κατηγορών της Σοβιετικής Ενώσεως, παρουσίασε στο Δικαστήριο στοιχεία που αποδείκνυαν την τερατώδη λεηλασία που βίωσαν οι Έλληνες.¹⁴³ Τα αποδεικτικά στοιχεία βασίζονταν σε επίσημη έκθεση που είχε υποβάλει η ελληνική κυβέρνηση στο Δικαστήριο της Νυρεμβέργης.¹⁴⁴ Ο Shenin σημειώνει ότι, εκτός από την αρπαγή πολύ μεγάλων ποσοτήτων αγαθών για την κάλυψη των αναγκών των Αρχών Κατοχής, ο γερμανικός στρατός απέσπασε τεράστια χρηματικά ποσά για να καλύψει τις εμπονομαζόμενες «δαπάνες κατοχής» (costs of occupation). Πιο συγκεκριμένα:

“Μεταξύ Αυγούστου 1941 και Δεκεμβρίου 1941, καταβλήθηκε στους Γερμανούς ποσόν 26.206.085.000 δραχμών, που αντιστοιχούσε σε ποσόν κατά 60% υψηλότερο από το εκτιμώμενο εθνικό προϊόν εκείνης της περιόδου. Μάλιστα, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των δύο ειδικών του Άξονα, του Γερμανού Dr. Barbarine και του Ιταλού Dr. Bertoni, το εθνικό προϊόν εκείνου του έτους αντιστοιχούσε σε 23.000.000.000

143 Η αγόρευση του έλαβε χώρα την 20^η Φεβρουαρίου 1946, κείμενο σε The Trial of German Major War Criminals, ο.π., Part 7, σελ. 146-148, διαθέσιμο σε <http://www.nizkor.org/hweb/imt/tgmwc/tgmwc-07/tgmwc-07-63-03.shtml>.

144 Η έκθεση εμφανιζόταν με τα στοιχεία Document USSR 379 και Document UK 082.

δραχμές. Το επόμενο έτος, καθώς το εθνικό προϊόν μειώθηκε, τα χρήματα προήλθαν από τους εθνικούς πόρους”.

Επίσης, οι Δυνάμεις Κατοχής ευθύνονται για τη δημιουργία υψηλού πληθωρισμού και για την κυκλοφορία απεριόριστης ποσότητας χρήματος, του επονομαζόμενου «κατοχικού μάρκου», το οποίο ήταν άνευ αξίας καθώς δεν αντιπροσώπευε καμία πραγματική αξία ούτε υπήρχε κάλυμμα για την έκδοση και την κυκλοφορία του.¹⁴⁵ Στην έκθεσή της, η ελληνική κυβέρνηση τόνιζε ότι οι Αρχές Κατοχής είχαν θέσει σε κυκλοφορία δεκάδες δισεκατομμύρια τέτοιων μάρκων και, από την αρχή της Κατοχής μέχρι τον Απρίλιο του 1944, η νομισματική κυκλοφορία είχε αυξηθεί κατά 700%.¹⁴⁶

Όπως έχει εξηγηθεί και πιο πάνω, η λήψη αυτών των μέτρων βασιζόταν στην υλοποίηση συγκεκριμένου σχεδίου που είχε επινοηθεί από τα όργανα του Τρίτου Ράιχ και το οποίο εφαρμόστηκε στην επικράτεια και άλλων κατακτημένων ευρωπαϊκών κρατών. Η με συστηματικό τρόπο εφαρμογή των εν λόγω μέτρων οδήγησε πολύ γρήγορα την ελληνική οικονομία σε κατάσταση υπερπληθωρισμού, απομείωσε την αξία του εθνικού νομίσματος και τα χαρτονομίσματα μετετράπησαν σε χαρτιά χωρίς καμία αξία. Οι Αρχές Κατοχής, εξαναγκάζοντας τον πληθυσμό της χώρας να τους πουλήσουν αγαθά (γεωργική παραγωγή, κτηνοτροφική παραγωγή κ.λπ.) αλλά και τιμαλφή και αντικείμενα από χρυσό στις τιμές που ίσχυαν πριν την Κατοχή (δηλαδή χωρίς καμία τιμαριθμική αναπροσαρμογή), κατάφεραν να συγκεντρώσουν ένα τεράστιο πλούτο, το μεγαλύτερο μέρος του οποίου μεταφέρθηκε στη Γερμανία. Υπήρχαν βέβαια και οι περιπτώσεις που οι Αρχές Κατοχής προχωρούσαν στην χωρίς αποζημίωση κατάσχεση αγαθών. Οι ληστρικές αυτές πρακτικές εφαρμόστηκαν εναντίον όλων των Ελλήνων. Στην περίπτωση όμως των Εβραίων συνοδεύτηκαν από την απροκάλυπτη αφαίρεση (ουσιαστικά κατάσχεση) της ακίνητης περιουσίας τους και την απόδοσή της σε «διαχειριστές» και σε «μεσεγγυούχους».

145 Γενικά βλ. H. Ritter, “German Policy in Occupied Greece and Its Economic Impact, 1941-1944” στο συλλογικό έργο F.X.J. Homer και L.D. Wilcox (επιμ.), *Germany and Europe in the Era of the two World Wars*, University Press of Virginia, 1986, σελ. 157.

146 Document USSR 379 και Document UK 082.

B. Η Δίκη του Maximilian Merten

Η ποινική δίωξη, η δίκη, η καταδίκη και η αμνήστευση του Maximilian Merten (1911-1976) αξίζει να αναφερθεί για αρκετούς και διαφορετικούς λόγους. Πρώτον, διότι αποτέλεσε πολύκροτη δίκη υψηλόβαθμου Γερμανού εγκληματία πολέμου στην μεταπολεμική Ελλάδα, η είδηση για την οποία ξεπέρασε τα ελληνικά σύνορα. Δεύτερον, διότι από τα πεπραγμένα της δίκης αλλά και από την καταδίκη του επιβεβαιώνεται (μερικώς τουλάχιστον) το περιεχόμενο των αξιώσεων για την αποκατάσταση του νομισματικού χρυσού που αφαιρέθηκε από τους Εβραίους της Ελλάδος. Τρίτον, διότι η υπόθεση Merten αποτελεί μια ιδιαίτερα μελανή σελίδα στην μεταπολεμική νομική ιστορία της χώρας.

Κατά την διάρκεια της Κατοχής, ο Merten υπηρέτησε στην Γερμανική Στρατιωτική Διοίκηση Μακεδονίας-Αιγαίου με την ιδιότητα του πολιτικού συμβούλου του γερμανικού Στρατηγείου (Kriegsverwaltungsrat). Στις 26 Απριλίου 1957 και κατά την διάρκεια ταξιδιού του στην Ελλάδα με σκοπό (μάλλον) να καταθέσει ως μάρτυρας υπερασπίσεως στην δίκη κατά του πρώην διερμηνέα του Arthur Meissner, αναφορά στον οποίο γίνεται πιο κάτω, ο Merten συνελήφθη στην Αθήνα κατόπιν ενεργειών του τότε αντιεισαγγελέα του Αρείου Πάγου και προϊσταμένου του Ελληνικού Εθνικού Γραφείου Εγκλημάτων Πολέμου Ανδρέα Τούση. Εναντίον του Merten εκκρεμούσε ένταλμα συλλήψεως που είχε εκδοθεί το 1947 και σύμφωνα με το οποίο ήταν υπεύθυνος για την τέλεση ποινικών αδικημάτων, τα οποία αφορούσαν τις θηριωδίες που είχαν λάβει χώρα στη περιοχή της Μακεδονίας κατά τη διάρκεια της Κατοχής τόσο από τον ίδιο όσο και από την Γερμανική Στρατιωτική Διοίκηση Μακεδονίας-Αιγαίου στην οποία διαδραμάτιζε ηγετικό ρόλο. Η αντικειμενική υπόσταση των εγκλημάτων για τα οποία κατηγορείτο προβλεπόταν στην Συντακτική Πράξη 73/1945 της 8^{ης} Οκτωβρίου 1945 «περί κολασμού και εκδικάσεως των εγκλημάτων πολέμου και τροποποιήσεως του υπ' αριθμού 384/1945 Αναγκαστικού Νόμου».¹⁴⁷

Σκοπός του εν λόγω νομοθετήματος ήταν να επιτρέψει την ποι-

147 ΦΕΚ 1945 Τεύχος Α' 250.

νική δίωξη εκείνων οι οποίοι είχαν υπηρετήσει στις εχθρικές ένοπλες δυνάμεις ή συμμετάσχει στις πολεμικές υπηρεσίες εχθρικών κρατών, ανεξαρτήτως υπηκοότητας και είχαν διαπράξει εγκλήματα πολέμου, τα οποία οριζόντουσαν με τρόπο διττό στο Άρθρο 2: αφενός εκείνα που συνιστούσαν κακουργήματα ή πλημμελήματα κοινού δικαίου και τα οποία προβλέποντο και τιμωρούντο από την κείμενη ποινική νομοθεσία και, αφετέρου, εκείνα που συνιστούσαν παραβιάσεις των νόμων ή των εθίμων του Διεθνούς Δικαίου του πολέμου. Στην δεύτερη αυτή κατηγορία καταγραφόταν η αντικειμενική υπόσταση 39 διαφορετικών εγκλημάτων μεταξύ των οποίων και των ακολούθων που σχετίζονται άμεσα με το αντικείμενο της παρούσας εργασίας:

- (α) εκτοπισμός πολιτών εκτός της ελληνικής επικράτειας χωρίς να υπάρχει σοβαρός στρατιωτικός λόγος ή μεταγωγή τους εκτός του ελληνικού εδάφους
- (β) επιβολή καταναγκαστικών έργων σε πολίτες για την εξυπηρέτηση στρατιωτικών σκοπών του εχθρού
- (γ) εξαναγκαστική μετακίνηση του πληθυσμού ή βίαιη απομάκρυνση εκτός της ελληνικής επικράτειας προκειμένου να χρησιμοποιηθούν σε κάθε είδους εργασίες προς όφελος του εχθρού
- (δ) δήμευση ή κάθε άλλη δόλια ή βίαιη αφαίρεση ιδιωτικής περιουσίας
- (ε) επιβολή στον πληθυσμό αθέμιτων ή υπέρογκων αναγκαστικών εισφορών
- (στ) λεηλασίες ή πλιάτσικο
- (ζ) κακόβουλη καταστροφή περιουσιακών στοιχείων (συμπεριλαμβανομένης της καταστροφής θρησκευτικών κτηρίων και μνημείων)
- (η) αφαίρεση και εξαγωγή εκτός της ελληνικής επικρατείας οινωδήςποτε πολύτιμων αντικειμένων.¹⁴⁸

¹⁴⁸ Είναι ενδιαφέρον ότι η Συντακτική Πράξη 73/1945 έκανε λόγο για την ποινικά κολάσιμη πράξη της «συστηματικής τρομοκρατίας» ενώ ορισμένα από τα εκεί προβλεπόμενα εγκλήματα μνημονεύονται και στην Συνθήκη της Ρώμης του 1998 που ίδρυσε το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο ως εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας (άρθρο 7) και ως εγκλήματα πολέμου (άρθρο 8).

Οι ποινές που προβλεπόντουσαν για την τέλεση των ανωτέρω αξιόποινων πράξεων ήταν ιδιαίτερα σκληρές και δεν άφηναν περιθώρια για επιείκεια. Ειδικότερα, ο εξαναγκασμός πολιτών σε εργασία που σχετιζόταν με στρατιωτικές επιχειρήσεις επέσυρε την ποινή του θανάτου ή της ισόβιας καθείρξεως, ενώ για την εκτόπιση και την μεταγωγή εκτός ελληνικού εδάφους προβλεπόταν ισόβιος κάθειρξη και το ίδιο ίσχυε στην περίπτωση των λεηλασιών, της επιβολής υπερογκων εισφορών ή των επιτάξεων.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι νομική βάση για την δίωξη και την παραπομπή σε δίκη του Merten παρείχε και το άρθρο 4 της προαναφερθείσας Συμφωνίας του Λονδίνου, του Αυγούστου 1945, για την Δίωξη και Τιμωρία των Εγκληματιών Πολέμου του Ευρωπαϊκού Άξονα, το οποίο προέβλεπε ότι οι διατάξεις της Συμφωνίας δεν εμπόδιζαν την εφαρμογή των όσων είχαν συμφωνηθεί στην Διακήρυξη της Μόσχας, της 30^{ης} Οκτωβρίου 1943, σχετικά με την επιστροφή των εγκληματιών πολέμου στα κράτη όπου τέλεσαν εγκλήματα. Ειδικότερα, η Διακήρυξη της Μόσχας, η οποία αφορούσε τις γερμανικές φρικαλεότητες που είχαν διαπραχθεί στην κατεχόμενη Ευρώπη, προέβλεπε ότι οι Γερμανοί αξιωματικοί, καθώς επίσης τα μέλη του Ναζιστικού Κόμματος που ήταν υπεύθυνοι ή είχαν συμμετάσχει σε φρικαλεότητες και εγκλήματα, θα στέλλονταν πίσω στα κράτη όπου έλαβαν χώρα οι εγκληματικές πράξεις προκειμένου να δικαστούν και να τιμωρηθούν βάσει της νομοθεσίας των κρατών αυτών μετά την απελευθέρωσή τους. Δεν υπάρχει καμμία αμφιβολία ότι ο Merten ενέπιπτε σε αυτή την κατηγορία Γερμανών αξιωματικών.

Ύστερα από δικαστική έρευνα, η οποία διήρκησε 20 μήνες και κατά την οποία κατέθεσαν περίπου 200 μάρτυρες, η δίκη του Merten ξεκίνησε στις 11 Φεβρουαρίου 1959 στο Ειδικό Στρατοδικείο Εγκληματιών Πολέμου των Αθηνών.¹⁴⁹ Για πρώτη φορά, υψηλόβαθμος Γερμανός εγκληματίας του Δευτέρου Παγκόσμιου Πολέμου δικαζόταν στην Ελλάδα από ελληνικό δικαστήριο για τις ποινικά κολάσιμες πράξεις που κατηγορείτο ότι είχε διαπράξει εντός της χώρας. Δυ-

149 Για την δίκη του Merten, βλ. Μ. Μόλχο και Ι. Νεχαμά, In Memoriam - Μνήμη των Εβραίων Θυμάτων του Ναζισμού στην Ελλάδα, Δεύτερη Έκδοση, Θεσσαλονίκη, 1976, σελ. 327-332.

στυχώς όμως έμελλε να είναι και η τελευταία δίκη Γερμανού υπηκόου για εγκλήματα πολέμου διότι η ψήφιση του Νόμου 3933/1959 της 13^{ης} Φεβρουαρίου 1959 «περί αναστολής διώξεως εγκληματιών πολέμου»¹⁵⁰ (δηλαδή δύο μόλις ημέρες μετά την έναρξη της δίκης κατά του Merten) επέφερε την άμεση αναστολή όλων των διώξεων Γερμανών υπηκόων που κατηγορούντο για εγκλήματα πολέμου και μεταβίβαζε την εν λόγω αρμοδιότητα στις αρμόδιες δικαστικές αρχές της Γερμανίας.

Ο Νόμος 3933/1959 εξαιρούσε ρητά από την εφαρμογή του τους Γερμανούς υπηκόους οι οποίοι βρισκόντουσαν υπό κράτηση στην Ελλάδα και οι υποθέσεις των οποίων είχαν ήδη εισαχθεί προς εκδίκαση σε δικαστήριο. Είναι σαφές ότι την συγκεκριμένη εκείνη χρονική στιγμή μόνον ένας Γερμανός υπήκοος υπαγόταν στις διατάξεις του εν λόγω νομοθετήματος και αυτός δεν ήταν άλλος από τον Maximilian Merten. Ας σημειωθεί στο σημείο αυτό ότι η προαναφερθείσα δήλωση του κυβερνητικού εκπροσώπου το 1997 πως η Ελλάδα δεν μπορεί να ζητήσει από την Συρία την έκδοση του Alois Brunner για να δικαστεί ως εγκληματίας πολέμου, επειδή είχε μεταβιβάσει το δικαίωμα για την δίωξη των υπόπτων εγκληματιών πολέμων στην Γερμανία το 1959, δεν ισχύει αφού ο Brunner είναι Αυστριακός υπήκοος και συνεπώς δεν εμπίπτει στις διατάξεις του Νόμου 3933/1959.

Την 5^η Μαρτίου 1959, ο Merten βρέθηκε ένοχος για 13 κατηγορίες, δέκα εκ των οποίων αφορούσαν εγκλήματα κατά Εβραίων της Θεσσαλονίκης. Καταδικάστηκε σε κάθειρξη 162 ετών που τελικώς συγχωνεύτηκαν σε 25 έτη. Αξίζει να σημειωθεί ότι, όπως θα αναφερθεί στην συνέχεια, μία από τις κατηγορίες για τις οποίες κρίθηκε ένοχος ο Merten ήταν ότι είχε αποσπάσει 25.000 χρυσές λίρες Αγγλίας από Εβραίους της Θεσσαλονίκης ως λύτρα για να εξαιρεθούν οι άρρενες της Ισραηλιτικής Κοινότητας της πόλης από τα καταναγκαστικά έργα που γινόντουσαν κατά το έτος 1942, ενώ είχε εσκεμμένα διαδώσει ότι θα απέτρεπε προσωπικά ο ίδιος την εφαρμογή των ναζιστικών φυλετικών νόμων κατά των Εβραίων στην περιοχή της Θεσσαλονίκης. Η συγκεκριμένη κατηγορία, την οποία αρνήθηκε

150 ΦΕΚ 1959 Τεύχος Α' 31.

ο Merten και στην κατάθεσή του κατά την διάρκεια της δίκης του Adolf Eichmann στην Ιερουσαλήμ το 1961, είχε περιγραφεί ως εξής στην Πράξη Ι/958 της 24^{ης} Μαρτίου 1958 του Συμβουλίου, το οποίο είχε συσταθεί με το άρθρο 6 της Συντακτικής Πράξεως 73/1945 και το οποίο παρέπεμψε τον Merten να δικαστεί ενώπιον του Ειδικού Στρατοδικείου Εγκλημάτων Πολέμου:

«[...] 13) δολίως αφήρεσεν ιδιωτικές περιουσίας των Ισραηλιτών Θεσσαλονίκης, ήτοι διαβεβαιών τους εν Θεσσαλονίκη εκπροσώπους της Ισραηλιτικής Κοινότητας υπό την ανωτέρω εκτεθείσαν ιδιότητάν του ότι δεν υφίσταται δια τους Γερμανούς εν Ελλάδι Εβραϊκόν ζήτημα και ότι τούτος συγκαταλέγεται μεταξύ των ολίγων Γερμανών φίλων των Εβραίων, ικανός να ματαιώση εν τη γενέσει της πάσαν κατ' αυτών φυλετικήν δίωξιν εξηπάτησεν αυτούς ίνα δι' υπερόγκου έκαστος (εν αναφορά προς την οικονομικήν του κατάστασιν) εισφοράς, συνεισφέρει ποσόν όπερ θα εχρησίμευε δια την εξαγοράν της αναγκαστικής εργασίας των εν λόγω Ισραηλιτών, αξιώσας προς τούτο ποσόν 35.000 χρυσών λιρών Αγγλίας ή 35.000.000.000 δραχμών, το δε δια του ανωτέρω τρόπου συλλεγέν ποσόν ανήλθεν εις 25.000 χρυσών λιρών Αγγλίας, όπερ και ιδιοποιήθη εισπράξας τούτο δια τμηματικών δόσεων, εκ 5.000 χρυσών λιρών εκάστης από 17-10-1942 μέχρις 31-12-1942».

Η καταδίκη του Merten επιβεβαιώνει το περιεχόμενο των αξιώσεων του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου περί αρπαγής ποσότητας νομισματικού χρυσού των Εβραίων της Θεσσαλονίκης από τις γερμανικές Αρχές Κατοχής και τον οργανωμένο χαρακτήρα με τον οποίο έγιναν οι λεηλασίες. Δεν είναι γνωστό κατά πόσον η δικογραφία της υποθέσεως Merten γνωστοποιήθηκε στην Τριμερή Επιτροπή για την Αποκατάσταση του Νομισματικού Χρυσού προκειμένου να ληφθεί υπ' όψιν κατά την αξιολόγηση των αξιώσεων που είχε υποβάλει η Ελλάδα. Το πιο ασφαλές όμως συμπέρασμα θα ήταν ότι ποτέ δεν έγινε αυτό.

Με την υιοθέτηση του Νομοθετικού Διατάγματος 4016/1959 «πε-

ρί εκκαθαρίσεως του θέματος των εγκληματιών πολέμου» την 3^η Νοεμβρίου 1959 ανακλήθηκε η επιμέτρηση των ποινών που είχαν επιβληθεί σε Γερμανούς υπηκόους οι οποίοι είχαν καταδικαστεί για τη διάπραξη εγκλημάτων πολέμου στην ελληνική επικράτεια.¹⁵¹ Αν και η υιοθέτησή του (όπως είχε συμβεί εννέα μήνες νωρίτερα με την ψήφιση του Νόμου 3933/1959) θα μπορούσε να εξηγηθεί ότι επιβλήθηκε από κρατικά συμφέροντα, τα οποία η τότε κυβέρνηση θεώρησε πολύ σημαντικά, αυτό δεν αναιρεί το γεγονός ότι δημιούργησε μια ανωμαλία και ένα απαράδεκτο νομικό προηγούμενο. Το Διάταγμα ήταν 'φωτογραφικό': παρά το γεγονός ότι προσέφερε γενική αμνηστία (η σχετική διάταξη ανέφερε ότι «αναστέλλεται αυτοδικαίως πάσα δίωξις γερμανών υπηκόων φερομένων ως εγκληματιών πολέμου καθώς και η εκτέλεσις πάσης ποινής ή το υπόλοιπον ταύτης. Αντίγραφα των δικογραφιών αποστέλλονται εις τας γερμανικάς αρχάς»), όσον αφορούσε την εκτέλεση επιδικασθείσας ποινής μόνον ένας Γερμανός υπήκοος εντασσόταν στο πεδίο εφαρμογής του, ο οποίος δεν ήταν άλλος από τον Maximilian Merten.

Στις 5 Νοεμβρίου 1959, ο Merten αποφυλακίστηκε και απελάθηκε αμέσως στη Γερμανία. Κανείς θα ανέμενε ότι θα συνέχιζε να εκτίει το υπόλοιπο της ποινής του στις γερμανικές φυλακές δεδομένου ότι η Δυτική Γερμανία δεν θα αμφισβητούσε την βασιμότητα και την νομιμότητα της καταδικαστικής αποφάσεως του ελληνικού δικαστηρίου. Θα πρέπει όμως να σημειωθεί ότι το Διάταγμα 4016/1959 σε συνδυασμό με τον Νόμο 3933/1959 δεν προέβλεπαν ρητώς ότι η απέλαση των γερμανών υπηκόων θα γινόταν με την ανάληψη της υποχρεώσεως εκ μέρους της Δυτικής Γερμανίας ότι η έκτιση ης ποινής θα συνεχιζόταν στις φυλακές της χώρας. Με την άφιξή του στο Μόναχο, ο Merten συνελήφθη από τις τοπικές αρχές. Αφέθηκε όμως ελεύθερος την 16^η Δεκεμβρίου 1959, καθώς θεωρήθηκε ότι δεν υπήρχαν τα επιβαρυντικά εκείνα αποδεικτικά στοιχεία που θα δικαιολογούσαν την κατά αρχήν προσαγωγή του σε δίκη.

Με άλλα λόγια, οι αρμόδιες αρχές του Μονάχου απαξίωσαν εντελώς την δίκη που έλαβε χώρα στην Ελλάδα και προφανώς δεν

151 ΦΕΚ 1959 Τεύχος Α' 237.

ενδιαφέρθηκαν για το γεγονός ότι οι δεκάδες χιλιάδες των Εβραίων της Μακεδονίας δεν πήγαν μόνοι τους στο Auschwitz και στα άλλα στρατόπεδα συγκεντρώσεως για να βρουν εκεί τραγικό θάνατο. Επιπλέον, αδιαφόρησαν για την διαλεύκανση του ρόλου του Merten στην μαζική και οργανωμένη εκτόπιση των Εβραίων βάσει της δικογραφίας που τους στάλθηκε από την ελληνική πλευρά (αναφορά στην δικογραφία έγινε κατά την εξέταση του Merten στο πλαίσιο της δίκης κατά του Eichmann, όπως εξηγείται πιο κάτω) αλλά και για το κατά πόσον από την δικογραφία προέκυπταν ευθύνες και για άλλα πρόσωπα επί των οποίων η γερμανική δικαιοσύνη θα μπορούσε (ή όφειλε) να ασκήσει την δικαιοδοσία της. Αν και η απελευθέρωση του Merten φαίνεται ότι εξόργισε την Εισαγγελία του Βερολίνου, η οποία είχε προετοιμάσει εναντίον του κατηγορητήριο που απαρτιζόταν από 17 τόμους,¹⁵² όταν ανέλαβε την διαδικασία κατά του Merten, το έτος 1960, δεν κατέστη ποτέ δυνατή η προσαγωγή του σε δίκη. Τελικά, τον Ιούνιο του 1968 η διαδικασία διεκόπη λόγω ελλείψεως ικανών αποδείξεων και λόγω παραγραφής.¹⁵³

Τα κράτη προκειμένου να γίνουν ισχυρά και να απολαμβάνουν του σεβασμού από τα άλλα κράτη πρέπει να κερδίζουν στα πεδία των μαχών. Και δεν εννοούμε στις μάχες που γίνονται κατά την διάρκεια ενός πολέμου. Εννοούμε τις μάχες που δίνονται καθημερινά στο πλαίσιο των πολυμερών σχέσεων αλλά και στο πλαίσιο των διμερών σχέσεων που αναπτύσσουν τα κράτη ανεξαρτήτως του εάν είναι σύμμαχοι (όπως ήταν η Ελλάδα και η Γερμανία πολύ πριν το 1959) ή όχι. Η επιβολή της θελήσεως ενός κράτους επί άλλου κράτους (όπως σαφώς έγινε στην περίπτωση του Merten αλλά και άλλων Γερμανών εγκληματιών πολέμου) αντιμετωπίζεται μόνο με παρρησία και δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί μέσω ανταλλαγμάτων που ο «αδύναμος» δέχεται από τον «ισχυρό» και όλα ξεχνιούνται. Δυστυχώς τίποτε δεν ξεχνιέται ιδιαίτερα όταν οι υποχωρήσεις και οι συμβιβασμοί –με άλ-

152 Βλ. Χ. Φλάισερ, Στέμμα και Σβάστικα – Η Ελλάδα της Κατοχής και της Αντίστασης, Τόμος II, Εκδόσεις Παπαζήση, 1995, σελ. 297.

153 Βλ. W. Breyer, Dr. Max Merten - ein Militärbeamter der deutschen Wehrmacht im Spannungsfeld zwischen Legende und Wahrheit, Διδακτορική Διατριβή, Universität Mannheim, Mannheim, 2003, σελ. 126 κ.ε., διαθέσιμο σε <http://www.d-nb.de/netzpub/index.htm>.

λα λόγια η ήττα στο πεδίο της μάχης- έχουν νομικές επιπλοκές οι συνέπειες των οποίων συνεχίζονται μέχρι τις ημέρες μας.

Σήμερα ο Νόμος 3933/1959 και το Νομοθετικό Διάταγμα 4016/1959 εξακολουθούν και ισχύουν. Παρά τα συνεχή διαβήματα του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου και παρά τις επερωτήσεις βουλευτών,¹⁵⁴ κανείς αρμόδιος δεν έχει θέσει σε κίνηση την διαδικασία για την κατάργηση των εν λόγω νομοθετημάτων όπως προβλέπεται στο Σύνταγμα, δηλαδή με την ψήφιση νέου νόμου. Σύμφωνα με το άρθρο 71 παρ. 1 του Συντάγματος, «Το δικαίωμα πρότασης νόμων ανήκει στην Βουλή και στην Κυβέρνηση». Με άλλα λόγια, οποιοσδήποτε από τους 300 βουλευτές, οι οποίοι σύμφωνα με το άρθρο 51 παρ. 2 αντιπροσωπεύουν το Έθνος, θα μπορούσε να κινήσει την σχετική διαδικασία. Δυστυχώς όμως η δυνατότητα που προσφέρει το άρθρο 71 παρ. 1 έχει περιπέσει σε αχρησία αφήνοντας την νομοθετική πρωτοβουλία στην εκάστοτε κυβέρνηση και στις πολιτικές της επιλογές.

Επιπροσθέτως, τίθεται το ερώτημα κατά πόσον η ψήφιση από την Βουλή των Ελλήνων νόμων με τους οποίους κυρώνονται διεθνείς συνθήκες, οι οποίες προβλέπουν την έκδοση υπόπτων για την τέλεση αξιόποινων πράξεων σε τρίτα κράτη, έχουν λάβει υπ' όψιν τους το πλαίσιο που δημιούργησε ο Νόμος 3933/1959 και το Νομοθετικό Διάταγμα 4016/1959 και κατά πόσον είναι βέβαιο ότι δεν έρχονται σε αντίθεση. Ενδεικτικά, θα μπορούσε να αναφέρει κανείς τον Νόμο 4165/1961 με τον οποίο κυρώθηκε η Ευρωπαϊκή Σύμβαση περί Εκδόσεως (υιοθετήθηκε την 13^η Δεκεμβρίου 1957 από το Συμβούλιο της Ευρώπης) καθώς επίσης τον Νόμο 3003/2002 με τον οποίο κυρώθηκε η Συνθήκη της Ρώμης που ιδρύει το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο.¹⁵⁵

Πριν από την απέλαση του Merten στην Γερμανία, η Ισραηλιτική Κοινότητα Θεσσαλονίκης προέβη σε μια τελευταία προσπάθεια προκειμένου να αποτρέψει την αποφυλάκισή του. Βασισόμενη στο γεγονός ότι το Ειδικό Στρατοδικείο Εγκληματιών Πολέμου είχε καταδικάσει τον Merten για την παράνομη αρπαγή 25.000 χρυσών λιρών Αγγλίας, η Κοινότητα ισχυρίστηκε ότι θα έπρεπε να συνεχίζει να

154 Βλ. Εφημερίδα 'Τα Νέα', 4-5 Ιουνίου 2005.

155 ΦΕΚ 2002 Τεύχος Α' 75.

εκτίει την ποινή του έως ότου αποπληρώσει το ποσόν αυτό εις ακέραιον. Η ένσταση αυτή απορρίφθηκε και η απόρριψη στηρίχθηκε στο Νομοθετικό Διάταγμα 4016/1959, το οποίο θεωρήθηκε ότι είχε υιοθετηθεί για την προστασία εξαιρετικά σημαντικών ελληνικών συμφερόντων. Ως απόρροια δε αυτού του γεγονότος, ο Merten δεν μπορούσε να συνεχίσει να εκτίει την ποινή του στην Ελλάδα. Για τους ακόλουθους λόγους όμως, η απόφαση αυτή και ο τρόπος με τον οποίο αιτιολογήθηκε δεν μπορούν παρά να αποτελέσουν αντικείμενο κριτικής:

Κατ' αρχήν, οι διατάξεις του Νομοθετικού Διατάγματος 4016/1959 αφορούν μόνο τις ποινικές πτυχές των δικών κατά των Γερμανών εγκληματιών πολέμου και δεν φαίνεται να αγγίζουν τις αστικές πτυχές τους. Βάσει του ενοχικού δικαίου και των διατάξεων περί αδικοπραξιών θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι παρέμειναν στο ακέραιο οι αστικές συνέπειες των εγκλημάτων που διέπραξε ο Merten και για τα οποία κρίθηκε ένοχος και καταδικάστηκε. Εάν σκοπός του Διατάγματος 4016/1959 ήταν, εκτός από την αναστολή της εκτελέσεως της επιβληθείσας ποινής, να ανασταλούν και οι αστικές πτυχές της υποθέσεως, τότε αυτό θα έπρεπε να αναφέρεται ρητά στο κείμενό του και φυσικά να υπήρχε και η σχετική αιτιολόγηση. Εξάλλου, οι διατάξεις του Νόμου 3933/1959 ακολουθούν έναν απολύτως σαφή διαχωρισμό μεταξύ της εφαρμογής του ποινικού δικαίου και του αστικού δικαίου στο ζήτημα της διώξεως και προσαγωγής σε δίκη Γερμανών υπηκόων (και όχι υπηκόων τρίτων κρατών) οι οποίοι κατηγορούνται για διάπραξη εγκλημάτων πολέμου στην ελληνική επικράτεια.

Ειδικότερα, ο Νόμος 3933/1959, προβλέπει την αναστολή όλων των ποινικών διώξεων κατά Γερμανών υπηκόων που είναι ύποπτοι για εγκλήματα πολέμου και συμπληρώνει ότι αυτό δεν θίγει αστικές αξιώσεις οι οποίες αφορούσαν ποινικά κολάσιμη συμπεριφορά για την οποία είχε ήδη κινηθεί η διαδικασία της ποινικής διώξεως. Το ίδιο ισχύει για το δικαίωμα που είχαν τα θύματα των Γερμανών κατηγορουμένων να ασκήσουν αστικές αξιώσεις εναντίον τους. Λαμβάνοντας υπ' όψιν ότι το Διάταγμα 4016/1959 αποτελούσε κατ' ουσίαν τροποποίηση του Νόμου 3933/1959, σε περίπτωση που η πρόθεση του νομοθέτη ήταν να μην επιβαρυνθεί ο καταδικασθείς για διάπρα-

ξη εγκλημάτων πολέμου βάσει του Νόμου 3933/1959 με τις αστικές συνέπειες των εγκλημάτων που είχε αποδεδειγμένα διαπράξει, τότε αυτό έπρεπε να προβλεπόταν με απόλυτη σαφήνεια.

Αν και η ποινική δίωξη από τις αρμόδιες Ελληνικές αρχές των Γερμανών υπόπτων εγκληματιών πολέμου δεν αποτελεί αντικείμενο της παρούσας μελέτης, θα μπορούσε να γίνει αναφορά στο ακόλουθο απόσπασμα από βιβλίο, το οποίο κυκλοφόρησε στην Γερμανία το 1979 σχετικά με την διερεύνηση των εγκλημάτων των Ναζί την περίοδο από την λήξη του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου έως το 1978 σε διάφορες χώρες της Ευρώπης. Σχετικά με την κατάσταση στην Ελλάδα σημειώνει τα εξής:

«Ήδη από το 1954/1955, οι ελληνικές αρχές άρχισαν να αποστέλλουν στο γερμανικό Υπουργείο Δικαιοσύνης σειρά στοιχείων που αφορούσαν την διάπραξη εγκλημάτων από Γερμανούς υπηκόους στην Ελλάδα κατά την διάρκεια του Πολέμου. Παρόλα αυτά, οι προκαταρκτικές διαδικασίες διερευνήσεως από τους Γερμανούς εισαγγελείς δεν οδήγησαν στον εντοπισμό ή στην καταδίκη των υπευθύνων.

Κατά την διάρκεια του 1965, η Ελλάδα χρησιμοποιώντας την διπλωματική οδό απέστειλε πολυπληθή στοιχεία σχετικά με εγκληματικές ενέργειες που είχαν τελεστεί από Γερμανούς υπηκόους. Το εν λόγω υλικό ουσιαστικά αναφερόταν στα ίδια γεγονότα τα οποία είχαν καλυφθεί στις υποθέσεις που είχαν σταλεί το 1954/1955. Οι 200 προκαταρκτικές διαδικασίες που βασίστηκαν στα εν λόγω στοιχεία τελικά σταμάτησαν λόγω του θανάτου ή λόγω της εξαφανίσεως των υπόπτων. Δεδομένου ότι σχεδόν όλες οι υποθέσεις αφορούσαν την δίωξη ελληνικών αντιστασιακών ομάδων και, επιπλέον, επειδή δεν ήταν δυνατόν να επαληθευτούν τα στοιχεία που συνιστούσαν το έγκλημα της ανθρωποκτονίας, σε αρκετές περιπτώσεις οι ποινικές διώξεις σταμάτησαν επειδή είχε επέλθει η παραγραφή των εγκλημάτων».¹⁵⁶

156 A. Ruecherl, *The Investigation of Nazi Crimes 1945-1978*, C.F. Mueller, 1979, σελ. 108-109.

Γ. Η κατάθεση του Maximilian Merten στο πλαίσιο της Δίκης κατά του Adolf Eichmann

Την 7^η Μαΐου 1961 και στο πλαίσιο της δίκης κατά του Otto Adolf Eichmann (1906-1962)¹⁵⁷ ο Merten εξετάστηκε ενόρκως ενώπιον του Πρωτοδικείου του Βερολίνου ως μάρτυρας που προτάθηκε από την υπεράσπιση και επί τη βάσει συγκεκριμένων ερωτήσεων.¹⁵⁸ Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η μακροσκελής κατάθεση του Merten δόθηκε αφού είχε αφήσει πίσω του την καταδίκη στην Ελλάδα και με την πεποίθηση ότι δεν επρόκειτο να διωχθεί στην Γερμανία. Έτσι ο Merten θεωρώντας ότι είναι απαλλαγμένος από ό,τι είχε πράξει στο παρελθόν έδωσε μια μαρτυρική κατάθεση στην οποία εκμεταλλεζόμενος και την περίπτωση (δηλαδή να συντελέσει στην υπεράσπιση του Eichmann), παρουσιάζει τον εαυτόν του ως τον καλό (μη στρατιωτικό) Γερμανό που παρενέβαινε όταν του ζητείτο προκειμένου να διασώσει Εβραίους στην Θεσσαλονίκη. Η κατασκευή από τον ίδιο τον Merten αυτού του 'προφίλ' είναι καταπληκτική. Φυσικά ο Merten γνώριζε οι πιθανότητες να του ζητηθεί να αποδείξει την ακρίβεια των ισχυρισμών του ήταν αμελητέες, ενώ η Κατηγορούσα Αρχή στο Ισραήλ μάλλον δεν είχε πλήρη γνώση της δίκης και της καταδίκης του στην Ελλάδα. Στην συνέχεια παρουσιάζονται αποσπάσματα από την κατάθεση του Merten, τα οποία παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την παρούσα μελέτη:

«Την 1^η Οκτωβρίου 1942 ανέλαβα καθήκοντα ως επικεφαλής του Διοικητικού και Οικονομικού Τμήματος στην [Γερμανική Στρατιωτική Διοίκηση] Θεσσαλονίκης-Αιγαίου [...] στην θέση αυτή παρέμεινα έως τις αρχές Μαρτίου του 1944 οπότε και

157 Η δίκη στο Πρωτοδικείο της Ιερουσαλήμ άρχισε την 11^η Απριλίου 1961 και ολοκληρώθηκε την 29^η Μαΐου 1962 όταν το Ανώτατο Δικαστήριο του Ισραήλ δικάζοντας ως το Ποινικό Τμήμα του Εφετείου απέρριψε την αναίρεση κατά της καταδίκης του. Δύο ημέρες αργότερα απαγχονίστηκε.

158 Για το κείμενο της όλης διαδικασίας περιλαμβανομένων των ερωτήσεων που τέθηκαν στον Merten και των απαντήσεων που έδωσε σε Αγγλική μετάφραση, βλ. http://www.nizkor.org/hweb/people/e/eichmann-adolf/transcripts/Testimony-Abroad/Max_Merten-01.html.

μετατέθηκα στο Cetinje του Μαυροβουνίου ως πειθαρχικό μέτρο [...] Την 20^η Νοεμβρίου 1945 με συνέλαβαν οι Αμερικανοί και αφέθηκα ελεύθερος την 5^η Νοεμβρίου 1946 με την σύμφωνο γνώμη της τότε ελληνικής κυβέρνησης. Σε δύο περιπτώσεις οι αμερικανικές στρατιωτικές δυνάμεις ρώτησαν την τότε ελληνική κυβέρνηση εάν επρόκειτο να ζητήσει την έκδοσή μου. Η ελληνική κυβέρνηση δήλωσε ότι δεν θα προχωρήσει στην έκδοσή μου και ότι όχι μόνο δεν είχε τίποτε να μου προσάψει αλλά αντιθέτως μου ήταν ευγνώμων για τις δραστηριότητές μου στην Διοίκηση Θεσσαλονίκης – Αιγαίου. Αυτό επιβεβαιώθηκε σε επιστολή με ημερομηνία 11 Νοεμβρίου 1947 στο Δικαστήριο του Bad Aibling¹⁵⁹ από τον κ. Υψηλάντη, ο οποίος σήμερα είναι ο έλληνας πρέσβης στην Βόννη¹⁶⁰ [...]

Όταν την 12^η Αυγούστου 1942 ξεκίνησα να εργάζομαι στην Διοίκηση Θεσσαλονίκης – Αιγαίου, βρισκόταν σε εξέλιξη μια επιχείρηση κατά των Εβραίων της Θεσσαλονίκης. Με διαταγή του [Γερμανού Στρατιωτικού] Διοικητή Θεσσαλονίκης – Αιγαίου, η οποία έφερε ημερομηνία 7 Ιουλίου 1942, Εβραίοι που ανήκαν στην κάστα των διανοούμενων της Θεσσαλονίκης συμπεριλήφθησαν σε πρόγραμμα καταναγκαστικών έργων. Αυτό ξεκίνησε την 11^η Ιουλίου 1942, ένα Σάββατο. Μέσα σε λίγες ημέρες στο πρόγραμμα συμπεριλήφθησαν οκτώ με εννέα χιλιάδες Εβραίων οι οποίοι απασχολούντο στην κατασκευή δρόμων και σιδηροδρομικών τροχιών. Στεγαζόντουσαν δε στις χειρότερες δυνατές συνθήκες σε στρατόπεδα καταναγκαστικών έργων. Λόγω των επαγγελματών τους οι Εβραίοι αυτοί δεν ήταν συνηθισμένοι σε σκληρή σωματική δουλειά. Το αποτέλεσμα ήταν ο υψηλός δείκτης θνησιμότητας και θεωρώ ότι το ποσοστό δώδεκα τοις εκατό σε δυόμισι μήνες που δίνει ο Μολχο στο βιβλίο του *In Memoriam* είναι πολύ χαμηλό.

159 Πρόκειται για πόλη 35 χιλιόμετρα νοτιανατολικά του Μονάχου.

160 Ο ισχυρισμός αυτός του Merten φαίνεται ότι ήταν αληθής, ότι δηλαδή εκείνα τα χρόνια η τότε κυβέρνηση δεν επεδίωξε, αν και της δόθηκε η ευκαιρία, την μεταφορά του στην Ελλάδα για να λογοδοτήσει.

Οι πληροφορίες μου για το πώς ξεκίνησε το πρόγραμμα αυτό, για τα καταναγκαστικά έργα και τα ποσοστά θνησιμότητας προέρχονται από τους φακέλους του [Γερμανικού Στρατιωτικού] Διοικητή και από αναφορές του εργολάβου, ονόματι Miller, ο οποίος είχε αναλάβει την κατασκευή των οδικών και σιδηροδρομικών έργων για λογαριασμό των Γερμανικών Ενόπλων Δυνάμεων.

Εκπρόσωποι της Ισραηλιτικής Κοινότητας [Θεσσαλονίκης] προσπάθησαν να παρέμβουν και άτομα από την Κοινότητα όπως ο Δικηγόρος Yekuel, ο Salomon Uziel, ο Isaac Angel και ο Saby Pelossof προσέγγισαν τον εργολάβο Miller, ο οποίος κανόνισε συνάντηση με εμένα [...] ήμουν σε θέση να πείσω τον [Γερμανό Στρατιωτικό] Διοικητή ότι θα ήταν σωστό να απολύσει τους Εβραίους που βρισκόντουσαν σε στρατόπεδα καταναγκαστικών έργων με βάση κοινωνικά κριτήρια [...] αυτό έγινε επί τη βάσει συμφωνίας μεταξύ του Διοικητή και των εκπροσώπων της Ισραηλιτικής Κοινότητας με ημερομηνία 29 Αυγούστου 1942. Μέσα σε λίγες ημέρες περίπου 2.500 εργάτες αφέθηκαν ελεύθεροι και επέστρεψαν στις ασχολίες και τα επαγγέλματά τους. Η Ισραηλινή Κοινότητα ανέλαβε την κατανομή της εργασίας [που αφορούσε εκείνους που αφέθηκαν ελεύθεροι] μεταξύ των αρκετών χιλιάδων Εβραίων που βρισκόντουσαν ακόμη στα στρατόπεδα καταναγκαστικών έργων [...]

Παρά τις βελτιώσεις που έγιναν για τους Εβραίους που παρέμεναν στα στρατόπεδα καταναγκαστικών έργων, οι συνθήκες εργασίας και οι συνθήκες ζωής τους ήταν αφόρητες. Για τον λόγο αυτόν, η Ισραηλιτική Κοινότητα προσπάθησε να αφεθούν ελεύθεροι και οι υπόλοιποι Εβραίοι από τα στρατόπεδα καταναγκαστικών έργων [...] προκειμένου να ελευθερωθούν θα έπρεπε ελεύθεροι Έλληνες εργάτες να τους αντικαταστήσουν με μεγαλύτερο μεροκάματο. Προκειμένου να καλυφθεί η διαφορά στα μεροκάματα, η Ισραηλιτική Κοινότητα

θα έπρεπε να καταβάλλει το ποσόν των 2 δισεκατομμυρίων δραχμών. Αυτό ήταν σύμφωνο με την πρόταση της Ισραηλιτικής Κοινότητας. Επιπλέον, το Εβραϊκό νεκροταφείο, το οποίο βρισκόταν στην καρδιά της Θεσσαλονίκης, θα έκλεινε και θα παραδινόταν στο Ελληνικό Κράτος. Το ποσόν του 1,5 δισεκατομμυρίου δραχμών θα πιστωνόταν για αυτή την μεταβίβαση και αυτό ήταν σύμφωνο με έναν ελληνικό νόμο του 1936. Η εν λόγω συμφωνία επιβεβαιώθηκε με διαταγή του [Γερμανού Στρατιωτικού] Διοικητή Θεσσαλονίκης – Αιγαίου με ημερομηνία 18 Οκτωβρίου 1942. Η διαταγή αυτή συμπληρώθηκε με έγγραφο του Διοικητή προς τον Γενικό Διοικητή Θεσσαλονίκης με ημερομηνία 28 Νοεμβρίου 1942 [...]

Μόνο ένα τμήμα του ποσού πληρώθηκε στην πραγματικότητα. Όλοι οι Εβραίοι που εκτελούσαν καταναγκαστικά έργα ελευθερώθηκαν. Είναι αναληθές ότι – όπως έχει ισχυριστεί ο εκπρόσωπος της Κατηγορούσας Αρχής – την 8^η Αυγούστου 1943 υπήρχαν περίπου δύο με τρεις χιλιάδες άτομα στα στρατόπεδα και οι οποίοι στην συνέχεια εκτοπίστηκαν. Σχετικά αναφέρομαι στα γεγονότα όπως τα παρουσιάζει ο Molcho.

Λίγο πριν τα Χριστούγεννα του 1942 ο διερμηνέας μου, Meissner,¹⁶¹ μου ανέφερε ότι δύο αξιωματικοί των SS είχαν έρθει να με δουν. Ήταν ο Guenther και ο Eichmann, ο εδώ κατηγορούμενος [...] ο Guenther μου εξήγησε ότι ο [Γερμανός Στρατιωτικός] Διοικητής [Αιγαίου – Θεσσαλονίκης] τον είχε παραπέμψει σε εμένα και ότι βρισκότουσαν στην Θεσσαλονίκη για να μελετήσουν τις συνθήκες κάτω από τις οποίες ζούσαν οι Εβραίοι της πόλης και προκειμένου να συγκεντρώσουν στατιστικά στοιχεία για αυτούς [...]

161 Πριν τον Πόλεμο, ο Arthur Meissner ζούσε στην Αθήνα όπου ήταν ιδιοκτήτης ενός τυπογραφείου. Ανήκε στα SS και κατά την διάρκεια του 1943-1944 τοποθετήθηκε στην Θεσσαλονίκη ως διερμηνέας και λειτουργούσε ως το «alter ego» του Merten. Μετά την Απελευθέρωση, η περιουσία του στην Ελλάδα κατασχέθηκε. Γενικά, βλ. Breyer, Dr. Max Merten, ό.π., σελ. 74.

Επειδή μου ειπώθηκε ότι ο κατηγορούμενος αρνείται ότι βρισκόταν στην Θεσσαλονίκη εκείνη την εποχή, εγώ θα πω μόνο ότι πράγματι βρισκόταν στην Θεσσαλονίκη εκείνη την εποχή, επειδή πολύ γρήγορα η συζήτηση περιστράφηκε στο λάδι και τα τσιγάρα, έγκριση για την διάθεση των οποίων μπορούσα να δώσω λόγω της επίσημης ιδιότητός μου. Σήμερα ενθυμούμαι πολύ καλά ότι και οι δύο τους έλαβαν από εμένα έγκριση για την προμήθεια ελαιολάδου και τσιγάρων [...]

Από ό,τι μπορώ να θυμηθώ σήμερα, ο κατηγορούμενος επέστρεψε στην Θεσσαλονίκη στο πρώτο μισό του Ιανουαρίου 1943. Από ό,τι θυμάμαι πρέπει να είχε φέρει μαζί του εντολή προς τον [Γερμανό Στρατιωτικό] Διοικητή [Αιγαίου – Θεσσαλονίκης] να συγκεντρώσει έναν αρκετά μεγάλο αριθμό στρατιωτικού προσωπικού προκειμένου να συζητηθούν τα μέτρα που θα λαμβάνονταν κατά των Εβραίων της Θεσσαλονίκης. Η συζήτηση νομίζω ότι έλαβε χώρα στα μέσα Ιανουαρίου 1943. Ο κατηγορούμενος προέβη μόνο σε ορισμένες εισαγωγικές παρατηρήσεις, το βασικό περιεχόμενο των οποίων ήταν ότι, σύμφωνα με την διαταγή του Fuehrer, η γερμανική νομοθεσία περί Εβραίων θα ίσχυε εφεξής και στους Εβραίους της Ελλάδος. Μετά μίλησε ο Guenther για περίπου δυόμισι με τρεις ώρες. Εξήγησε ότι μηνύματα και έγγραφα των συμμάχων που είχαν υποκλαπεί οδηγούσαν στο συμπέρασμα ότι προετοιμαζόταν απόβαση των συμμάχων στην Ελλάδα και αυτό περιείχε τον κίνδυνο ότι οι 65.000 χιλιάδες Εβραίοι της Θεσσαλονίκης θα ήταν δυνητικοί εχθροί στα μετόπισθεν των γερμανικών στρατευμάτων και αυτό θα αποτελούσε απειλή για την ασφάλειά τους. Για τον λόγο αυτόν ήταν απαραίτητο να εκτοπισθούν οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης στην Κρακοβία και εκεί να εκτελέσουν χρήσιμη εργασία. Η νομική βάση για τους εν λόγω εκτοπισμούς θα ήταν η νομοθεσία του Τρίτου Ράιχ για τους Εβραίους. Δεν υπήρξε καμμία αντίρρηση για τα μέτρα αυτά [...] στην μετέπειτα συζήτηση ο Ταγματάρχης Kruesemann – που τότε υπηρετούσε στο προσωπικό του Δι-

οικητή – ανέφερε ότι η όλη επιχείρηση και η υλοποίησή της δεν ενέπιπτε στα καθήκοντα του Διοικητή. Ο Guenther εξήγησε ότι για την υλοποίηση των εκτοπίσεων θα ερχόταν στην Θεσσαλονίκη ειδική μονάδα που θα βρισκόταν υπό τις διαταγές του Wisliceny ο οποίος υπηρετούσε στα SS [...]

Αυτά που λέω σήμερα δεν συμφωνούν απολύτως με αυτά που είπα στην απολογία μου στο ελληνικό δικαστήριο [...] Για παράδειγμα, είπα τότε ότι οι Εβραίοι δεν θα έπρεπε να εκτοπιστούν αλλά να συγκεντρωθούν σε στρατόπεδα (γκέ-το) [αυτό οφείλεται στο ότι] στην Ελλάδα ήμουν εγώ ο κατηγορούμενος και ήμουν εγώ αυτός που απολογήθηκε και ο κεντρικός στόχος μου ήταν να ενοχοποιηθώ όσο το δυνατόν λιγότερο [...] σήμερα βρίσκομαι σε διαφορετική κατάσταση επειδή είμαι εγώ ο μάρτυρας και έχω ορκιστεί για την κατάθεσή μου [...]

Ο Wisliceny ήρθε στην Θεσσαλονίκη την 6^η Φεβρουαρίου 1943. Συνοδευόταν από τον Alois Brunner, ο οποίος ήταν υφιστάμενός του, καθώς επίσης από [...] δύο τμήματα αστυνομικών των 100 ατόμων το καθένα [...] Το γεγονός ότι ο Wisliceny ήταν επικεφαλής αυτής της ειδικής ομάδος, αντίθετα από ότι είπε στην κατάθεσή του στο Pressburg,¹⁶² προκύπτει από το τηλεγράφημα που σας κατέθεσα από την γερμανική διπλωματική αποστολή στην Αθήνα προς το Υπουργείο Εξωτερικών με ημερομηνία 26 Ιανουαρίου 1943. Το επιβεβαιώνω δε με βάση αυτά που εγώ ο ίδιος γνωρίζω.

Ο Wisliceny είχε φέρει μαζί του σχέδια διαταγών σχετικά με την εφαρμογή της νομοθεσίας του Τρίτου Ράιχ για τους Εβραίους στην Θεσσαλονίκη. Πιστεύω ότι αυτά τα σχέδια

¹⁶² Πρόκειται για το γερμανικό όνομα της Μπρατισλάβα. Εδώ ο Merten αναφέρεται στην δίκη του Wisliceny ενώπιον του Δικαστηρίου Εγκλημάτων Πολέμου της Τσεχοσλοβακίας, το οποίο, όπως έχει αναφερθεί πιο πάνω, τον καταδίκασε σε θάνατο δια απαγχονισμού το 1948.

διαταγών υπήρχαν ήδη ως αποτέλεσμα διαβουλεύσεων στο αρχηγείο του Fuehrer όπου συμμετείχαν επίσης οι Himmler και Heydrich, καθώς επίσης ο Στρατηγός Engel, ο οποίος εκπροσωπούσε τον Στρατάρχη von Brauchitsch. Την 21^η Φεβρουαρίου 1959, στην δίκη μου στο ελληνικό δικαστήριο στην Αθήνα, μου έδειξαν σε στενογραφία την δήλωση του μάρτυρα Engel. Θεωρώ ότι υπήρχε εκεί ένα ορθογραφικό λάθος όσον αφορά την ημερομηνία των διαβουλεύσεων: δεν ήταν Νοέμβριος του 1942 αλλά Νοέμβριος του 1941 για τον πολύ απλό λόγο ότι τον Νοέμβριο του 1942 ο Heydrich δεν ζούσε πια.¹⁶³

Στην συνέχεια τα σχέδια των διαταγών δημοσιεύθηκαν στο όνομα του Διοικητή. Μεταξύ των άλλων, υποχρέωναν τους Εβραίους να φέρουν εφεξής το εβραϊκό αστέρι, να παραδώσουν τα περιουσιακά τους στοιχεία και να συγκεντρωθούν σε συγκεκριμένα σημεία [...] Η πρώτη μεταφορά έφυγε από την Θεσσαλονίκη την 15^η Μαρτίου 1943 με τελικό προορισμό το στρατόπεδο στην Κρακοβία. Τα άτομα που επρόκειτο να είναι σε αυτήν την αποστολή πήγαν σε γκέτο εκτοπιζομένων που είχε δημιουργήσει ο Wisliceny κοντά στον σιδηροδρομικό σταθμό. Ορισμένοι Εβραίοι κατάφεραν να διαφύγουν, οργανώθηκαν δε επιχειρήσεις προκειμένου να διευκολυνθεί η απόδρασή τους από την Θεσσαλονίκη. Ειδικότερα, εκδόθηκαν αλλοδαπά διαβατήρια (κυρίως Ιταλικά) σε περίπου τρεις με τέσσερις χιλιάδες Εβραίους, οι οποίοι κατάφεραν να διαφύγουν ως μη-Έλληνες [...]

Ενώ σύμφωνα με τα σχέδια η εκκένωση θα έπρεπε να είχε

163 Ο SS-Obergruppenfuehrer Reinhard Heydrich, Αρχηγός της Αστυνομίας και του Κεντρικού Γραφείου Ασφαλείας του Ράιχ, πέθανε στις 4 Ιουνίου 1942, υποκύπτοντας στα τραύματά του, ύστερα από δολοφονική επίθεση που δέχθηκε στην Πράγα από Τσέχους πράκτορες κατ' εντολή της εξόριστης στο Λονδίνο κυβέρνησης της Τσεχοσλοβακίας. Επιπρόσθετα ο στρατάρχης Heinrich Alfred Hermann Walther von Brauchitsch (1881-1948), που αναφέρεται πιο πάνω, είχε παυθεί από τον Χίτλερ ως Αρχηγός του γερμανικού στρατού (Wehrmacht) τον Δεκέμβριο του 1941.

ολοκληρωθεί σε ένα σύντομο χρονικό διάστημα πέντε με έξι εβδομάδων, υπήρξαν καθυστερήσεις και τελικά ολοκληρώθηκε τον Αύγουστο του 1943, όταν είχαν εκτοπιστεί όλοι οι Εβραίοι με ελληνική υπηκοότητα. Σήμερα δεν είμαι σε θέση να πω κατά πόσον τον Αύγουστο του 1943 υπήρχαν ακόμη στην Θεσσαλονίκη Εβραίοι άλλων υπηκοοτήτων [...] Προσωπικά εκτιμώ ότι ο αριθμός των ατόμων που εκκενώθηκαν, άνδρες, γυναίκες και παιδιά, ανήλθε σε περίπου 40.000.

Κατά την διάρκεια των εκτοπίσεων, ο εκπρόσωπος του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού Dr. René Burkhardt, ένας φλογερός φιλόanthρωπος,¹⁶⁴ είχε την ιδέα να σώσει τουλάχιστον τις γυναίκες και τα παιδιά και για αυτό προσπαθούσε να βρει τρόπους ώστε να φυγαδευτούν σε άλλα κράτη. Κάθε μήνα ένα ή δύο ατμόπλοια του Ερυθρού Σταυρού κατέφθαναν στην Θεσσαλονίκη και επέστρεφαν άδεια στον Καναδά.¹⁶⁵ Η πρόθεση του Burkhardt ήταν να φύγουν οι γυναίκες και τα παιδιά με τα ατμόπλοια αυτά. Τον Μάρτιο του 1943 συμπτωματικά κατέφθασαν δύο πλοία και συνεπώς θα ήταν δυνατόν να φύγουν με αυτά 10.000 άτομα. Μαζί με τον Burkhardt φρόντισα για ένα τηλεγράφημα το οποίο στην πραγματικότητα στάλθηκε με παραλήπτη εμένα και το οποίο πιθανώς αργότερα να είχε διερευνηθεί. Το τηλεγράφημα θα έπρεπε να εί-

164 Για τον ρόλο του εκπροσώπου του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού στην Θεσσαλονίκη και την στάση που τήρησε απέναντι στους διωγμούς των Εβραίων κατά το χρονικό διάστημα Ιουλίου 1942 και Ιουνίου 1943, βλ. S. Bowman, "Another Righteous Gentile: The ICRC Representative in Salonika" [1996] 3 Thetis - Mannheimer Beiträge zur klassischen Archäologie und Geschichte Griechenlands und Zyperns 217.

165 Ο Merten θα πρέπει να αναφέρεται στα οκτώ (αργότερα αυξήθηκαν σε 16) σουηδικά πλοία που ναυλώθηκαν στο πλαίσιο της διεθνούς συμφωνίας για την ανακούφιση της Ελλάδος, η οποία υπογράφηκε μεταξύ των ΗΠΑ, της Μεγάλης Βρετανίας, της Γερμανίας, της Ιταλίας, της Ελλάδος και της Σουηδίας. Τα πλοία αυτά ξεκίνησαν την 7^η Αυγούστου 1942 την μεταφορά τροφίμων (κυρίως σιτάρι) από το Μόντρεαλ προς την Ελλάδα. Από ό,τι όμως προκύπτει από σχετικές μελέτες (βλ. K. Brandt, *Management of Agriculture and Food in the German - Occupied and other Areas of Fortress Europe*, Food Research Institute / Stanford University Press, 1952, σελ. 239 κ.ε.) ο προορισμός ήταν το λιμάνι του Πειραιά και όχι της Θεσσαλονίκης. Η συμμετοχή της Σουηδίας ήταν απόρροια της ουδετερότητας της χώρας κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο.

χε σταλεί μέσω του Dr. Altenburg¹⁶⁶ στον Γερμανικό Ερυθρό Σταυρό στο Βερολίνο. Είχα όμως τις αμφιβολίες μου, για αυτό το έστειλα απευθείας με τηλέτυπο στον Γερμανικό Ερυθρό Σταυρό στο Βερολίνο.¹⁶⁷

Εικάζω ότι το Αρχηγείο της Κρατικής Ασφάλειας του Ράιχ έλαβε με κάποιον τρόπο αντίγραφο της εν λόγω τηλετυπίας. Μια ημέρα, ο κατηγορούμενος μου τηλεφώνησε και μου παραπονέθηκε σχετικώς. Μια από τις ερωτήσεις που μου έθεσε είναι από πότε είχα γίνει επικεφαλής της μεταναστεύσεως. Επιπλέον μου τόνισε ότι μια τέτοιου είδους βοήθεια θα εμπόδιζε την αποστολή του Wisliceny. Προσπάθησα να πείσω τον κατηγορούμενο χρησιμοποιώντας λογικά επιχειρήματα. Πιο συγκεκριμένα, του επισήμανα ότι η εκκένωση των γυναικών και των παιδιών θα δημιουργούσε ανησυχία στον πληθυσμό καθώς επίσης του επισήμανα ότι ο Διεθνής Ερυθρός Σταυρός είχε αρχίσει ήδη να δείχνει πολύ μεγάλο ενδιαφέρον για τα γεγονότα. Θα πρέπει επίσης να του ανέφερα την Συνθήκη της Χάγης που αφορούσε τον πόλεμο στην ξηρά.¹⁶⁸ Ζήτησα από τον κατηγορούμενο να επιτρέψει την εκτέλεση αυτής της αποστολής και του ζήτησα να μου δώσει την άδεια να μεταβώ στο Βερολίνο προκειμένου να την συζητήσω μαζί του ενδελεχώς. Ο κατηγορούμενος συμφώνησε σε αυτό το σημείο και κατόπιν έλαβα από τον διοικητή μου την έγκριση για το ταξίδι. Το ταξίδι δεν έλαβε χώρα αμέσως μετά το τηλεφώνημα αλλά μια με τρεις εβδομάδες αργότερα [...]

166 Ο Πρέσβης Guenther Altenburg ήταν ο πληρεξούσιος του Τρίτου Ράιχ στην Ελλάδα κατά το μεγαλύτερο τμήμα της Κατοχής.

167 Αξίζει να σημειωθεί ότι η Εισαγγελία της Βόννης κάλεσε με έξοδά της τον Burkhardt στην Βόννη προκειμένου να δώσει καταθέσει για όσα ο Merten είχε ενόρκως καταθέσει σχετικά με το σχέδιο αυτό. Ο Burkhardt δήλωσε ότι δεν γνώριζε απολύτως τίποτα, βλ. R. Strobel, «Die Maerchen des Kronzeugen», Die Zeit, No. 23, 2 Ιουνίου 1961, διαθέσιμο σε www.zeit.de/1961/23/Die-Maerchen-des-Kronzeugen.

168 Εννοεί την Σύμβαση περί των Νόμων και Εθίμων του κατά Ξηρά Πολέμου, η οποία υπογράφηκε στην Χάγη την 18^η Οκτωβρίου 1907 και τέθηκε σε ισχύ την 26^η Ιανουαρίου 1910. Το Τρίτο Ράιχ ήταν συμβαλλόμενο μέρος στην εν λόγω Σύμβαση.

Στο Βερολίνο συναντήθηκα με τον κατηγορούμενο στο γραφείο του στην οδό Kurfürstenstrasse 116. Η συνάντησή μας κράτησε μιάμιση ώρα [...] Κατά την διάρκεια της συνομιλίας μου με τον κατηγορούμενο πείστηκα ότι είχε ήδη ληφθεί θετική απόφαση. Στο τέλος, ο κατηγορούμενος μου είπε ότι η επιχείρηση είχε εγκριθεί. Ζήτησα να λάβω γραπτή διαβεβαίωση από τον κατηγορούμενο. Μου απάντησε ότι ούτε μπορούσε ούτε επρόκειτο να μου δώσει τέτοια διαβεβαίωση αλλά ο Wisliceny θα ενημερωνόταν σχετικώς [...]

Μετά την επιστροφή μου στην Θεσσαλονίκη, έγιναν δύο προσπάθειες για επικοινωνία με την Βρετανική κυβέρνηση, η οποία κατείχε την Εντολή [της Κοινωνίας των Εθνών] στην Παλαιστίνη.¹⁶⁹ Δεν υπήρξε καμμία απάντηση στην πρώτη προσπάθεια αλλά στην δεύτερη επικοινωνία αρνήθηκαν την μεταφορά και αυτό εμπόδισε την υλοποίηση της επιχειρήσεως.

Στην παρατήρηση του εκπροσώπου της Κατηγορούσας Αρχής πως τόλμησα να προτείνω στον κατηγορούμενο να πάω στο Βερολίνο προκειμένου να συζητηθεί το ζήτημα της μεταφοράς 10.000 χιλιάδων Εβραίων γυναικών και παιδιών στην Παλαιστίνη, η απάντησή μου είναι η ακόλουθη:

Ήδη όταν πριν τα Χριστούγεννα του 1942 ο κατηγορούμενος είχε έρθει στην Θεσσαλονίκη με τον Guenther, είχα την εντύπωση ότι από τους δυο τους ο κατηγορούμενος μπορούσε με κάποιον τρόπο να προσεγγιστεί, τουλάχιστον να προσεγγιστεί από εμένα [...] Γνωρίζω ότι άλλοι μάρτυρες έχουν καταθέσει ότι ήταν αδύνατον να μιλήσει κανείς στον κατηγορούμενο, όπως κανείς θα επιθυμούσε, επειδή σε αντιμετώπιζε ως ένα κομμάτι πάγο. Είμαι πεπεισμένος ότι αυτοί οι μάρτυρες

169 Ο Merten μάλλον εννοούσε ότι οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης στους οποίους θα επιτρεπόταν η μετανάστευση θα κατέληγαν στην περιοχή της Παλαιστίνης όπου επειδή η Μεγάλη Βρετανία κατείχε την Εντολή στην περιοχή θα έπρεπε να συναινέσει για την υποδοχή των εν λόγω ατόμων.

λένε την πλήρη αλήθεια. Πιστεύω όμως ότι οι μάρτυρες αυτοί τον αντιμετώπιζαν με έναν διαφορετικό τρόπο και ότι η δική μου αντιμετώπιση μου επέτρεπε να τον προσπελάσω [...] ήταν αδύνατον να διαπραγματευτείς με τον Wisliceny διότι όταν συναντιόμασταν μετά από δύο λεπτά ξεσπούσε άγρια διαφωνία. Αυτός είναι και ο λόγος που ουδέποτε τον επισκέφτηκα στο γραφείο του στην Θεσσαλονίκη.

Θα ήθελα να δώσω τα ακόλουθα παραδείγματα της επιτυχίας μου να εντυπωσιάσω τον κατηγορούμενο ακόμη και τηλεφωνικώς και να τον πείσω να αλλάξει τα μέτρα που είχαν ήδη υιοθετηθεί, πριν και μετά την συζήτησή μας για την μεταφορά των 10.000 Εβραίων γυναικών και παιδιών.

Σύμφωνα με τα μέτρα που εφαρμόστηκαν σε άλλες περιοχές υπό Κατοχή, ο Wisliceny είχε εξαναγκάσει την διάλυση των μικτών γάμων – στην Θεσσαλονίκη υπήρχαν μόνο 80 ή 90 μικτοί γάμοι – στις περιπτώσεις εκείνες που μπόρεσε να καταδιώξει τον/την Εβραίο/Εβραία σύζυγο. Οι ενέργειες όμως αυτές οδήγησαν στην υποβολή διαμαρτυριών από τον Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης, από τον Υπουργό – Διοικητή της Γενικής Διοικήσεως Μακεδονίας Dr. Simonides, από φιλανθρωπικές οργανώσεις [...] Ακόμη ενθυμούμαι την περίπτωση του εμπόρου καπνού Christoph Tsannides, του οποίου η αδελφή είχε παντρευτεί έναν Εβραίο ονόματι Brudo. Ο Tsannides ήρθε να με δει, ανάστατος, και απαίτησε να αφεθεί αμέσως ελεύθερος ο Brudo. Απάντησα ότι δεν είχα καμμία εξουσία στο ζήτημα αυτό. Ο Tsannides τότε μου δήλωσε ότι, επειδή ήταν γνωστός, θα ενημέρωνε την ελληνική κοινή γνώμη με το να επιβιβαστεί στο ίδιο τραίνο με το οποίο θα εκτοπιζόταν ο σύζυγος της αδελφής του. Επειδή οι διαμαρτυρίες γινόντουσαν όλο και πιο έντονες, αποφάσισα να καλέσω τον Eichmann και να του ζητήσω να ανακαλέσει την εντολή προς τον Wisliceny που αφορούσε τους μικτούς γάμους. Του τόνισα ότι με το διαλύει υποχρεωτικά τους μικτούς γάμους θε-

ωρούσα ότι ο Wisliceny είχε υπερβεί κατά πολύ τις εξουσίες του και χωρίς να υπάρχει καμία απολύτως νομική βάση [...] Ο Eichmann μου είπε ότι θα εξετάσει το θέμα. Λίγες ημέρες αργότερα, η εντολή για τους εξαναγκαστικούς διαχωρισμούς συζύγων ανακλήθηκε.

Σε μια άλλη περίπτωση, δύο οικογένειες συνελήφθησαν στην διαχωριστική γραμμή με την περιοχή που βρισκόταν υπό ιταλική Κατοχή στην Ελλάδα και οδηγήθηκαν πίσω στην Θεσσαλονίκη. Ο Wisliceny είχε διατάξει την δημόσια εκτέλεση όλων των μελών των δύο οικογενειών στο γκέτο από όπου ξεκινούσαν οι εκτοπισμοί. Ο Μητροπολίτης και ο Αρχιεπίσκοπος παρένβησαν. Είπα και στους δύο ότι δεν μπορώ να κάνω τίποτα. Παρά ταύτα τηλεφώνησα στον κατηγορούμενο. Τον ενημέρωσα και πάλι για τον γενικό αναβρασμό στον πληθυσμό και, μεταξύ των άλλων, του ζήτησα [να μεσολαβήσει]. Έμαθα ότι «μόνο» δύο άνδρες εκτελέστηκαν και ότι οι γυναίκες και τα παιδιά αφέθηκαν ελεύθεροι.

Για κάποιον λόγο που σήμερα δεν ενθυμούμαι, ο Wisliceny είχε διατάξει την εκτέλεση 50 Εβραίων. Σήμερα δεν είμαι σε θέση να πω πότε αυτό συνέβη. Σε κάθε περίπτωση ήταν κατά την διάρκεια των εκτοπισμών. Υπήρξαν παρεμβάσεις από εμένα, τον έμπορο καπνού που έχω ήδη αναφέρει, Christoph Tsannides, και τον αδελφό της γυναίκας του Jacques Brudo. Δεδομένου ότι ούτε εγώ ούτε ο [Γερμανός Στρατιωτικός] Διοικητής είχαμε εξουσία επί του Wisliceny, τηλεφώνησα ξανά στον κατηγορούμενο. Του εξήγησα ότι επρόκειτο για μέτρο που δεν είχε νομική βάση και ήταν παράνομο και ότι θα έπρεπε να εμποδιστεί προκειμένου να αποφευχθεί ο αναβρασμός από ολόκληρο τον πληθυσμό της Ελλάδος. Η εκτέλεση δεν έλαβε χώρα.

Υπήρξε επίσης η περίπτωση του εμπόρου υφασμάτων Alexander Blumenfeld. Του είχε απονεμηθεί ο Σιδηρούς

Σταυρός Πρώτης Τάξεως κατά την διάρκεια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου. Αυτό όμως δεν εμπόδισε τον Wisliceny και τον Brunner από το να τον φυλακίσουν στο Special Commando κατηγορώντας τον για υπονόμευση των διαταγών του Special Commando. Η σύζυγός του, η οποία ζούσε μαζί του στην Θεσσαλονίκη ως πρόσφυγας, κατέφυγε σε όλες τις γερμανικές αρχές προκειμένου να βοηθήσει τον σύζυγό της. Με πολύ θάρρος πήγε προσωπικά στον Wisliceny και στον Brunner και μετά ο Brunner την κακομεταχειρίστηκε. Από όσα θυμάμαι, κτυπήθηκε και στο πρόσωπο με έναν βούρδουλα. Η κ. Blumenfeld παρακάλεσε και εμένα να κάνω κάτι για να βοηθήσω τον σύζυγό της. Τηλεφώνησα στον Eichmann και του επισήμανα ότι ο Wisliceny και ο Brunner είχαν υπερβεί την εξουσία τους διότι επρόκειτο για άτομο που είχε παρασηφορηθεί με τον Σιδηρούν Σταυρό. Δύο ή τρεις ημέρες αργότερα μου τηλεφώνησαν από το γραφείο του κατηγορουμένου και με ενημέρωσαν ότι δόθηκε η εντολή στον Wisliceny να αφεθεί ελεύθερος ο Blumenfeld αμέσως αλλά όμως αυτό δεν συνέβη διότι ο Blumenfeld είχε στο μεταξύ σκοτωθεί. Η κ. Blumenfeld ζει σήμερα στο Βερολίνο και γνωρίζει τις λεπτομέρειες της υποθέσεως.

Η ακρόαση που είχε ο τότε Έλληνας πρωθυπουργός Rhallis με τον Αντιστράτηγο Loehr και τον επικεφαλής του Γενικού Αρχηγείου Υποστράτηγο Foertsch δεν κατέληξε σε θετικά αποτελέσματα για τους Εβραίους. Ο Rhallis είχε προσπαθήσει να πείσει τον Ανώτατο Διοικητή να σταματήσει τους εκτοπισμούς. Όταν ο Rhallis ανακοίνωσε στο Ελληνικό Εθνικό Συμβούλιο στην κατοικία του Μητροπολίτη την αποτυχία του για την λήψη θετικών μέτρων, ο Αρχираβίνος Dr. Koretz μίλησε και ζήτησε και άλλες παρεμβάσεις.¹⁷⁰ Ο Wisliceny πληροφορήθηκε τα γε-

170 Ο ρόλος του Koretz στις σχέσεις μεταξύ της Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης και του κατακτητή ήταν αμφιλεγόμενος. Για μια πρόσφατη επανεξέταση της προσωπικότητάς του, βλ. M. Rozen, "Jews and Greeks Remember Their Past: The Political Career of Tzevi Koretz (1933-1943)" [2005] 12 Jewish Social Studies (New Series) 111.

γονότα και διέταξε την σύλληψη του Koretz. Ήθελε επίσης να συλλάβει έναν Έλληνα υπουργό τον Dr. Simonides και τον Γενικό Γραμματέα Dr. Panos. Μπόρεσα και γλύτωσα αυτούς τους δύο κυρίους με το να τους θέσω υπό 'προστατευτική κράτηση'. Εν τω μεταξύ, πράκτορες της ελληνικής Υπηρεσίας Ασφαλείας είχαν ενημερώσει μέσω απευθείας τηλεγραφημάτων το Αρχηγείο της Κρατικής Ασφάλειας του Ράιχ σχετικά με την επίσκεψη του πρωθυπουργού Rhallis και διαμαρτυρήθηκαν σχετικώς. Το τηλεφώνημά μου προς τον Eichmann για να βοηθήσει τους Simonides και Panos έγινε εν μέσω της αναταραχής που δημιουργήθηκε στο Αρχηγείο της Κρατικής Ασφάλειας του Ράιχ. Το επόμενο πρωί στις 4 κατόρθωσα να αφήσω ελεύθερους τους Simonides και Panos από το γραφείο μου. Ο Eichmann με πληροφόρησε ότι ο Wisliceny είχε λάβει παρόμοιες εντολές.

Με την έγκριση του Eichmann και την αντίθετη γνώμη του Wisliceny, άνοιξε στο Agram αποθήκη τροφίμων για προμήθεια στα τραίνα που εκτόπιζαν τους Εβραίους [...] Όταν έδωσε την έγκρισή του, ο κατηγορούμενος ήταν φανερώς εντυπωσιασμένος από το γεγονός ότι ο Διεθνής Ερυθρός Σταυρός βρισκόταν πίσω από αυτή την ενέργεια και ότι ο Διεθνής Ερυθρός Σταυρός ήταν αυτός που λειτουργούσε την αποθήκη τροφίμων στο Agram [...]

Ο εκπρόσωπος της Κατηγορούσας Αρχής μόλις μου έδειξε τα Σχετικά 235 και 584 που αποτελούν τις καταθέσεις του Wisliceny [στις δίκες] του Pressburg και της Νυρεμβέργης, αντίστοιχα. Όπου οι καταθέσεις του δεν συμφωνούν με την δική μου κατάθεση σήμερα, αυτά που κατέθεσε τότε ο Wisliceny δεν είναι αληθή. Σχετικά με την ερώτηση να περιγράψω τον χαρακτήρα του Wisliceny, το μόνο που μπορώ να πω είναι ότι τον θεωρούσα συγγνό σαδιστή. Θα ήθελα να το εξηγήσω αυτό αναφερόμενος στα ακόλουθα δύο παραδείγματα:

Είχε εκδοθεί διαταγή ότι όσοι Εβραίοι επρόκειτο να εκτοπιστούν ήταν υποχρεωμένοι να παραδώσουν τα χρήματα και τα κοσμήματά τους στο Special Commando. Φυσικά ορισμένοι από αυτούς προσπάθησαν να κρύψουν κάτι. Όταν επρόκειτο να γίνει η πρώτη μεταφορά, ο Wisliceny, ο οποίος στεκόταν στην αποβάθρα στην Θεσσαλονίκη, επανέλαβε την διαταγή και απείλησε ότι οι άνδρες των SS θα προχωρούσαν σε έρευνα. Μετά από αυτό ορισμένοι Εβραίοι παρέδωσαν και άλλα μετρητά και κοσμήματα. Στην συνέχεια ο Wisliceny διέταξε να γίνει έρευνα σε ένα βαγόνι. Βρέθηκαν τιμαλθή σε έναν ηλικιωμένο Εβραίο. Αυτά τα τιμαλθή δεν ήταν ιδιαίτερα μεγάλης αξίας. Ο Wisliceny διέταξε να κατεβάσουν τον Εβραίο από το τραίνο. Τον σκότωσε ο ίδιος επί τόπου.

Κάποτε, ο Wisliceny ήθελε πατάτες για την κουζίνα στο σπίτι του. Επικοινωνήσε με την Ισραηλιτική Κοινότητα [Θεσσαλονίκης] και ζήτησε να του προμηθεύσουν τις πατάτες. Επίσης απαίτησε οι πατάτες να παραδοθούν με ένα καροτσάκι το οποίο θα σερνόταν από τέσσερις ραβίνους. Οι ραβίνοι όμως δεν θα μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν τα χέρια τους αλλά θα έπρεπε να τραβούν το καροτσάκι με τα μακρυά τους γένια. Ήταν ένα μικρό καρότσι το οποίο μετέφερε γύρω στα 25 κιλά πατάτες. Οι ραβίνοι κατάφεραν να δέσουν τα γένια τους γύρω από το καρότσι και γονατίζοντας να το τραβήξουν.

Στις άλλες ερωτήσεις που μου υπέβαλε ο εκπρόσωπος της Κατηγορούσας Αρχής θα ήθελα να δηλώσω τα εξής:

[...] Είναι αλήθεια ότι προσπαθώ να αποκατασταθώ σχετικά με την εναντίον μου διαδικασία στην Αθήνα. Οι δηλώσεις μου εδώ δεν έχουν επηρεαστεί από την σκέψη ότι αυτό θα μπορούσε να συνεισφέρει κατά κάποιον τρόπο στην αποκατάστασή μου. Καθόσον χρόνο βρισκόμουν ακόμη υπό κράτηση στην Αθήνα προκάλεσα την έγερση διαδικασίας εναντίον μου στο Βερολίνο. Αυτό έγινε το φθινόπωρο του 1957. Η διαδικα-

σία αυτή βρίσκεται στον φάκελο Νο. I VU 37/57 του Ανακριτή I στο Πρωτοδικείο Βερολίνου [...]

Ούτε είμαι σε θέση να κρίνω τις ενέργειες του κατηγορουμένου – ούτε ακόμη στον βαθμό που συνδέονται με την Βόρεια Ελλάδα – ούτε μου επιτρέπεται να το πράξω. Παρά ταύτα, μπορώ να πω με κάθε διαβεβαίωση ότι οι φρικαλεότητες που έγιναν στους Εβραίους της Μακεδονίας δεν θα μπορούσαν να έχουν συμβεί χωρίς την ύπαρξη της γερμανικής νομοθεσίας που στρεφόταν κατά των Εβραίων και η οποία 'νομιμοποίησε' την κτηνώδη μεταχείριση των Εβραίων.

Διαβάστηκε, εγκρίθηκε και υπογράφηκε

Dr. Max Merten»

Στις 2 Ιουνίου 1961, ο Merten εμφανίστηκε εκ νέου στο Πρωτοδικείο του Βερολίνου και έκανε την ακόλουθη δήλωση:

«Μόλις μου έδειξαν φωτοτυπίες που όπως με πληροφόρησαν προέρχονται από το παράρτημα του βιβλίου 'In Memoriam - Hommage aux Victimes Juives des Nazis en Grece - Publie Sous la Direction de Michael Molho, Rabbin de la Communaute Juive de Salonique - Tome I, Salonique 1948'. Από ό,τι μπορώ να γνωρίζω, οι πρωτότυπες διαταγές βρίσκονται στα αρχεία της Γενικής Διοικήσεως Μακεδονίας στην Θεσσαλονίκη. Μόνο εάν οι πρωτότυπες διαταγές δοθούν στην δημοσιότητα θα είναι δυνατόν να ελεγχθεί κατά πόσον οι διαταγές που έχουν αναπαραχθεί στο In Memoriam συμφωνούν με τις πρωτότυπες διαταγές. Πιστεύω ότι υπάρχουν και άλλες διαταγές που δεν έχουν αναπαραχθεί στο In Memoriam. Για τον λόγο αυτό στις αρχές του 1961 ζήτησα από τον Ανακριτή I του Πρωτοδικείου του Βερολίνου να εξασφαλίσει τις πρωτότυπες διαταγές.

Έχω πολλές αμφιβολίες κατά πόσον πράγματι υπέγραψα τις διαταγές, οι οποίες με βάση τις υπογραφές που φέρουν εμφανίζονται να έχουν υπογραφεί από εμένα, διότι τουλάχιστον οι διαταγές με την σήμανση «Ordre I» και «Ordre IX» θα έπρεπε να έχουν υπογραφεί από τον [Γερμανό Στρατιωτικό] Διοικητή [Μακεδονίας – Αιγαίου]. Σχετικά με την ερώτηση κατά πόσον οι διαταγές που έχουν αναπαραχθεί [στο παραπάνω βιβλίο *In Memoriam*] μπορεί να έχουν αλλαχθεί, δεν μπορώ να θυμηθώ λεπτομέρειες λόγω του μεγάλου χρονικού διαστήματος που έχει περάσει από τότε».

Δ. Στοιχεία που προέρχονται από συγγραφείς και μελετητές

Η πρώτη πηγή αποδείξεων για όσα αναφέρθηκαν παραπάνω είναι τα απομνημονεύματα του Γιομτώβ Γιακοέλ (1899-1944).¹⁷¹ Ήταν ένας γνωστός και ευυπόληπτος δικηγόρος της Θεσσαλονίκης. Επί 20 έτη υπήρξε ο νομικός σύμβουλος της Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης. Η μαρτυρία του είναι ιδιαίτερα διαφωτιστική διότι ήταν ένας από τους λίγους Εβραίους που κατάφεραν να γλιτώσουν τον εκτοπισμό του Μαρτίου 1943 για τα στρατόπεδα συγκέντρωσης. Κατάφερε να διαφύγει στην Αθήνα, όπου και συνελήφθη το Δεκέμβριο του 1943. Από εκεί μεταφέρθηκε στο Άουσβιτς, τον Απρίλιο του 1944, όπου και βρήκε το θάνατο μαζί με την οικογένειά του. Το προσωπικό του ημερολόγιο, το οποίο δημοσιεύθηκε μεταπολεμικά, σταμάτά την ημέρα της συλλήψεώς του το 1943.

Ο Γιακοέλ περιγράφει πώς από το καλοκαίρι του 1942 οι Αρχές Κατοχής στη Θεσσαλονίκη έκλεισαν σταδιακά περισσότερα από δέκα καταστήματα χαρτικών ειδών και τυπογραφεία που άνηκαν σε Εβραίους. Τα πάγια και τα αγαθά που βρισκόντουσαν μέσα σε αυτές τις επιχειρήσεις κατασχέθηκαν. Ο Γιακοέλ υπολογίζει την αξία των κατασχεθέντων ειδών σε «πολλές δεκάδες χιλιάδες χρυσές λίρες Αγγλίας».¹⁷² Θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι περισσότερες εκτυπωτικές επιχειρήσεις στη Θεσσαλονίκη άνηκαν εκείνη την εποχή σε

171 Γιομτώβ Γιακοέλ, Απομνημονεύματα 1941-1943, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 1993.

172 Ibid σελ. 98.

Εβραίους. Όπως συγκεκριμένα αναφέρει ο Μεντές Μ. Μόλχο, «Με την συνεργασία μερικών λαθροβίων δημοσιογράφων, οι Γερμανοί ίδρυσαν την 'Γερμανοελληνικήν εταιρίαν χάρτου', η οποία ιδιοποιήθη όλα τα εβραϊκά χαρτοπωλεία, τυπογραφεία και κυτιοποιεία, όλας τας γραφομηχανάς τας ευρισκομένας εις χείρας των Ισραηλιτών εμπόρων γραφομηχανών και ιδιωτών. Τα καταστήματα αυτά και τα εργοστάσια περιείχαν εμπορεύματα πολλών δεκάδων χιλιάδων χρυσών λιρών».¹⁷³

Αλλά και ο Φλάισερ αναφέρεται σε αυτά τα συμβάντα.¹⁷⁴ Όπως αναφέρει, την 1^η Μαρτίου 1943, οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης διατάχθηκαν να δηλώσουν για «τα στατιστικά αρχεία» όλα τα περιουσιακά τους στοιχεία: τις επιχειρήσεις, την ακίνητη περιουσία, τις τραπεζικές τους καταθέσεις, το νομισματικό χρυσό, τα έργα τέχνης που κατείχαν, κ.λπ. Στις 8 Μαρτίου 1943 ακολούθησε η κατάσχεση όλων αυτών των περιουσιακών στοιχείων, τα οποία περιήλθαν στις ελληνικές αρχές. Όπως έχει ήδη εξηγηθεί στο Πρώτο Κεφάλαιο, η διαχείριση των περιουσιών Εβραίων της Θεσσαλονίκης και της Μακεδονίας ανατέθηκε, σύμφωνα με τον Νόμο 205/1943, στη Υπηρεσία Διαχείρισεως Ισραηλιτικών Περιουσιών (Υ.Δ.Ι.Π.). Παράλληλα, οι γερμανικές Αρχές Κατοχής διέδιδαν αβάσιμες φήμες ότι αυτά τα μέτρα στόχευαν στη μετατροπή του γκέτο, στο οποίο είχαν συγκεντρωθεί με την βία οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης, σε αυτοδιοικούμενη περιοχή, όπου θα μπορούσαν να χαίρουν διοικητικής και εμπορικής αυτονομίας χωρίς την ανάμιξη των ελληνικών αρχών.

Δεν χωρά αμφιβολία ότι ο τρόπος με τον οποίο οι ναζιστικές Αρχές Κατοχής άρπαξαν την περιουσία της πλέον πολυπληθούς και εύπορης Ισραηλιτικής Κοινότητας της Ελλάδος είχε προμελετηθεί και υπολογιστεί έτσι ώστε να επιφέρει την οικονομική καταστροφή των θυμάτων και τον μέγιστο δυνατό πλουτισμό του κατακτητή. Τα ψεύδη δεν άργησαν να αποκαλυφθούν: στις 15 Μαρτίου 1943 φεύγει από τη Θεσσαλονίκη το πρώτο μεταγωγικό τραίνο, όχι για την

173 Βλ. Μ. Μ. Μόλχο, «Η Περιουσία των Ισραηλιτών της Θεσσαλονίκης» σε Ι.Α. Ματαράσο, ... Κι' όμως όλοι τους δεν πέθαναν ... - Η Καταστροφή των Ελληνοεβραίων της Θεσσαλονίκης κατά την Γερμανικήν Κατοχήν, Αθήνα, 1948, σελ. 95.

174 Φλάισερ, Στέμμα και Σβάστικα, ο.π., σελ. 312-315.

πόλη Bretzesko της Πολωνίας (κοντά στην Κρακοβία), αλλά για το στρατόπεδο συγκέντρωσης του Άουσβιτς. Πριν από την επιβίβαση στα τρένα, οι Γερμανοί πρότειναν στην κεφαλή κάθε εβραϊκής οικογένειας να ανταλλάξουν τα υπόλοιπα περιουσιακά τους στοιχεία με χρηματικές εντολές, καθεμία ονομαστικής αξίας 600 ζλότυ, που θα εξαργύρωναν άμα τη άφιξή τους στη «νέα τους πατρίδα».

Όπως αναφέρθηκε στο προηγούμενο Κεφάλαιο, ο Merten καταδικάστηκε, μεταξύ άλλων, για την παράνομη αρπαγή 25.000 χρυσών λιρών Αγγλίας από τους Εβραίους της Θεσσαλονίκης προκειμένου να απαλλάξει ομοθρήσκους τους από τα καταναγκαστικά έργα. Αν και φαίνεται ότι ο Merten είχε μηχανευτεί πολλούς τρόπους για να αφαιρέσει τις εβραϊκές περιουσίες από τους νόμιμους κατόχους τους, ένας από τους πλέον επικερδείς ήταν τα λύτρα που ζητούσε ώστε να μεριμνήσει για την εξαίρεση Εβραίων από την συμμετοχή τους στα καταναγκαστικά έργα. Η άποψη του Merten για τα γεγονότα αυτά εκτέθηκε πιο πάνω στην γραπτή μαρτυρία του στο πλαίσιο της δίκης κατά του Eichmann. Η αποστολή Εβραίων σε καταναγκαστικά έργα ξεκίνησε στις 11 Ιουλίου 1942 όταν, σύμφωνα με τις εντολές του Στρατηγού von Krenzki, διοικητή Βορείου Ελλάδος της Wehrmacht, όλοι οι Εβραίοι άνδρες ηλικίας 18 έως 45 ετών διατάχθηκαν να συγκεντρωθούν σε κεντρικό σημείο της Θεσσαλονίκης. Εκεί υποχρεώθηκαν να εγγραφούν στις λεγόμενες 'αστικές δυνάμεις', που δεν ήταν τίποτε παρά ένας εύσημος τρόπος για να περιγραφούν τα καταναγκαστικά έργα στα οποία οι Αρχές Κατοχής εξανάγκαζαν τον ελληνικό πληθυσμό.¹⁷⁵

Οι δύο χιλιάδες Εβραίοι που εγγράφηκαν εκείνη την ημέρα στους καταλόγους εστάλησαν σε διάφορους χώρους, όπου Γερμανοί αρχι-

175 Για λεπτομέρειες σχετικά με αυτά τα γεγονότα, βλ. Mazower, *Inside Hitler's Greece*, ο.π., σελ. 238-239 καθώς επίσης In Memoriam, ο.π., σελ. 62-73 και Γιακοέλ, *Απομνημονεύματα*, ο.π., σελ. 57-83. Ως χαρακτηριστικό παράδειγμα για τα καταναγκαστικά έργα στα οποία υποβλήθηκαν οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης θα μπορούσε να αναφερθεί η περιοχή στο Λιανοκλάδι όπου εστάλησαν 500 περίπου Εβραίοι προκειμένου κάτω από απερίγραπτες συνθήκες να κατασκευάσουν τμήμα της σιδηροδρομικής γραμμής Αθηνών – Θεσσαλονίκης. Όσοι επέζησαν των καταναγκαστικών έργων κατέληξαν στο στρατόπεδο συγκεντρώσεως του Auschwitz όπου βρήκαν τραγικό τέλος. Στις 16 Οκτωβρίου 1988 στον σιδηροδρομικό σταθμό Λιανοκλαδίου έλαβαν χώρα τα αποκαλυπτήρια Μνημείου στην μνήμη των Εβραίων θυμάτων.

τέκτονες ήταν υπεύθυνοι για την κατασκευή και συντήρηση δρόμων, σιδηροδρόμων και αεροδρομίων. Τις επόμενες εβδομάδες και μήνες ακολούθησαν πολλοί ακόμη. Μέχρι τις αρχές Σεπτεμβρίου 1942, ο Γιακοέλ είχε βρεθεί στους περισσότερους από αυτούς τους χώρους. Παρατήρησε ότι, λόγω των απάνθρωπων συνθηκών εργασίας, το εργατικό δυναμικό είχε σχεδόν αποδεκατιστεί: το ποσοστό θανάτου είχε λάβει ανησυχητικές διαστάσεις και, σε ορισμένες περιοχές, το 60% υπέφερε από ασθένειες. Η κατάσταση επιδειωνόταν κάθε μέρα, καθώς δεν υπήρχε η κατάλληλη ιατρική μέριμνα.

Η κατάσταση είχε επίσης ανησυχήσει και τις Αρχές Κατοχής, διότι οι εργασίες είχαν καθυστερήσει επικίνδυνα. Στις 13 Σεπτεμβρίου 1942, ο Merten πρότεινε στην Ισραηλιτική Κοινότητα Θεσσαλονίκης να απαλλαγούν από τα καθήκοντά τους οι 7.000 εργάτες, έναντι του ποσού των 3,5 δισεκατομμυρίων δραχμών. Σύμφωνα με την πρόταση, το ποσόν αυτό αφορούσε την πληρωμή των Χριστιανών το θρήσκευμα εργατών που θα αντικαθιστούσαν τους Εβραίους. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι Γερμανοί εργολάβοι που ήταν υπεύθυνοι για τα διάφορα κατασκευαστικά έργα είχαν υπολογίσει ότι το ποσόν των δύο 2 δισεκατομμυρίων δραχμών κάλυπτε πλήρως τα ημερομίσθια των νέων εργατών.

Μετά από περαιτέρω διαπραγματεύσεις μεταξύ των δύο πλευρών, ο Merten πρότεινε ότι 1,5 από τα 3,5 δισεκατομμύρια δραχμές θα αφορούσε την αποζημίωση για τη δήμευση του εβραϊκού κοιμητηρίου της Θεσσαλονίκης, το οποίο θα χρησιμοποιείτο για τις ανάγκες του γερμανικού στρατού. Η Ισραηλιτική Κοινότητα απέρριψε την προσφορά, καθώς το κοιμητήριο δεν μπορούσε να αποτελέσει αντικείμενο χρηματικής συναλλαγής.¹⁷⁶ Τέλος, στις 17 Οκτωβρίου 1942,

176 Η τύχη του εβραϊκού κοιμητηρίου, το οποίο όπως και η Κοινότητα Θεσσαλονίκης χρονολογείτο από τα τέλη του 15^{ου} αιώνα, περιγράφεται, μεταξύ άλλων, στο Γιακοέλ, Απομνημονεύματα, ο.π., σελ. 405-417. Αν και την 6^η Δεκεμβρίου 1942 ο Merten ενέκρινε την κατάσχεση του μεγαλύτερου τμήματός του με την εξαίρεση των τάφων εκείνων που χρονολογούντο πριν από τον 18^ο αιώνα ή μετά το 1912, οι τοπικές αρχές δεν συμμορφώθηκαν με την απόφασή του και προχώρησαν στην ολοκληρωτική του καταστροφή. Ο χρυσός που αφαιρέθηκε από τα δόντια των νεκρών συγκεντρώθηκε από τους διδασκάλους των Εβραϊκών σχολείων και παραδόθηκε αργότερα στις γερμανικές Αρχές Κατοχής.

οι δύο πλευρές υπέγραψαν συμφωνία, με την οποία η Ισραηλιτική Κοινότητα της Θεσσαλονίκης ανέλαβε να πληρώσει στον Merten το ποσόν των 2,5 δισεκατομμυρίων δραχμών ως λύτρα για την απαλλαγή όλων των Εβραίων ανδρών από τα καταναγκαστικά έργα. Το ποσόν προβλεπόταν να καταβληθεί σε χρυσές λίρες Αγγλίας και σε δόσεις, η τελευταία εκ των οποίων θα καταβαλλόταν στις 15 Δεκεμβρίου 1942.¹⁷⁷ Σύμφωνα με το κατηγορητήριο κατά του Merten στην δίκη του στην Αθήνα, έως τα τέλη του 1942 είχε καταβληθεί το ποσόν των 25.000 χρυσών λιρών. Τυχόν προσπάθειες να συγκεντρωθεί και άλλο ποσόν λύτρων θα ήταν άνευ νοήματος καθώς είχε ξεκινήσει η υλοποίηση της αποφάσεως για τον εκτοπισμό των Εβραίων στα στρατόπεδα συγκεντρώσεως. Συνεπώς κανείς μπορεί να κατανοήσει γιατί ο Merten προσπαθούσε να αποφευχθούν οι μαζικοί εκτοπισμοί: του στερούσαν μια άριστη πηγή πλουτισμού.

Αν και η περίπτωση των λύτρων που κατέβαλε η Ισραηλιτική Κοινότητα της Θεσσαλονίκης είναι γνωστή και καλά τεκμηριωμένη, δεν ήταν η μοναδική στην Ελλάδα. Παρόμοια περιστατικά συνέβησαν και σε άλλες πόλεις. Αξίζει να αναφερθεί η περίπτωση της Καστοριάς, όπου ζούσαν περίπου 900 Εβραίοι. Στις 8 Οκτωβρίου 1943, ο Γερμανός Στρατιωτικός Διοικητής απαίτησε, χωρίς να αναφέρει κανέναν συγκεκριμένο λόγο, να του δώσει ο Πρόεδρος της τοπικής Ισραηλιτικής Κοινότητας το ποσόν των 1.000 χρυσών λιρών Αγγλίας. Η διαταγή του ικανοποιήθηκε. Μία εβδομάδα αργότερα, διέταξε τους Εβραίους πολίτες να του παραδώσουν όλο το νομισματικό χρυσό που κατείχαν εντός 24 ωρών. Εάν δεν συμμορφώνονταν με αυτή τη διαταγή, οι Γερμανοί θα εκτελούσαν 50 Εβραίους που τους είχαν πάρει ομήρους. Ο σκοπός αυτής της πράξεως ήταν σαφής: οι Εβραίοι, εάν πλήρωναν τα λύτρα, δεν θα εκτοπίζονταν στα στρατόπεδα συγκεντρώσεως. Αν και η απαίτηση ικανοποιήθηκε πλήρως, στις 24 Μαρτίου 1944, 763 Εβραίοι εκτοπίστηκαν. Στις 11 Απριλίου 1944 έφθασαν στο Άουσβιτς, όπου και σχεδόν όλοι σκοτώθηκαν.¹⁷⁸

177 Βλ. Γιακοέλ, Απομημονεύματα, ο.π., σελ. 80. Εκφρασμένο σε χρυσά φράγκα, το ποσόν αυτό αντιστοιχούσε σε 250.000 φράγκα, βλ. In Memoriam, ο.π., σελ. 72.

178 Βλ. Μπέρι Ναχμία, Κραυγή για το Αύριο, Κάκτος, Αθήνα, 1989, σελ. 36-37 και In Memoriam, ο.π., σελ. 239-240.

Τέλος, σημαντικά στοιχεία περιέχονται στην προαναφερθείσα μελέτη του Μεντές Μ. Μόλχο με τίτλο «Η Περιουσία των Ισραηλιτών της Θεσσαλονίκης» που δημοσιεύθηκε στο βιβλίο του Ι. Α. Μαρτάσσο με τίτλο... Κι' όμως όλοι τους δεν πέθαναν. Η ιδιαίτερη αξία της εν λόγω μελέτης είναι ότι κυκλοφόρησε το 1948 και περιέχει στοιχεία, πληροφορίες και αναφορές σε επίσημα έγγραφα στα οποία ο συγγραφέας φαίνεται να είχε άμεση πρόσβαση. Για παράδειγμα, αναφέρει ότι την 10^η Μαρτίου 1943 ο Wisliceny συνεκάλεσε στο γραφείο του Διευθυντού της Τράπεζας της Ελλάδος το Εποπτικό Συμβούλιο των Εβραϊκών περιουσιών, το οποίο είχε συσταθεί με απόφαση του Γενικού Διοικητή Μακεδονίας (προφανώς εννοεί την Υ.Δ.Ι.Π.) και γνωστοποίησε εμπιστευτικά στα μέλη του Συμβουλίου τα μέτρα που είχαν αποφασιστεί να ληφθούν κατά των Ελλήνων Εβραίων και ότι οι περιουσίες τους θα μεταβιβάζοντο στο Ελληνικό Δημόσιο. Ο Μόλχο επίσης επιβεβαιώνει ότι χρηματικά ποσά που είχαν οι Εβραίοι σε μετρητά τα παράδιδαν την ώρα που αναχωρούσαν για την Πολωνία και τα αντάλλασαν με επιταγές σε ζλότυ.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΙ ΚΥΡΙΩΣ Η ΚΑΤΟΧΗ ΠΡΟΚΑΛΕΣΑΝ τεράστιες καταστροφές στην Ελλάδα και στους Έλληνες. Εκατοντάδες χιλιάδες άνθρωποι σκοτώθηκαν, πέθαναν από κακουχίες ή εξοντώθηκαν, περιουσίες λεηλατήθηκαν. Αν και είναι γνωστό πως κάθε πόλεμος συνεπάγεται ανθρώπινες απώλειες και υλικές ζημιές για τις εμπλεκόμενες πλευρές, ο τρόπος που το Τρίτο Ράιχ συμπεριφέρθηκε στην Ελλάδα ως κατακτητής ήταν μάλλον χειρότερος από ό,τι στα περισσότερα άλλα κράτη που γνώρισαν την κατοχή του. Μετά το τέλος του Πολέμου, ηγετικές φυσιογνωμίες από όλο τον κόσμο εξήραν τον ρόλο της Ελλάδος και την συμβολή της στην ήττα των Δυνάμεων του Άξονα. Ωραία, μεγαλεπήβολα λόγια που γέμιζαν με σθένος τον εξαντλημένο πλέον ελληνικό λαό, αλλά που δεν είχαν καμμία ουσιαστική και νομική βαρύτητα όταν έφθασε η ώρα να αποφασιστεί τι θα κατέβαλλε ο διάδοχος του ηττημένου Τρίτου Ράιχ στην Ελλάδα ως πολεμικές επανορθώσεις. Τότε, οι θυσίες του ελληνικού λαού, η μαζική λεηλασία που υπέστη το Ελληνικό Κράτος και η συστηματική εξόντωση του πληθυσμού μπήκαν σε δεύτερη μοίρα.

Οι επανορθώσεις που συμφωνήθηκε να λάβει η Ελλάδα το 1946 ήταν μάλλον δυσανάλογα μικρές εν σχέσει με τις πάσης φύσεως καταστροφές που υπέστη. Στην συνέχεια όμως οι αρχικώς συμφωνηθείσες επανορθώσεις μειώθηκαν ακόμη περισσότερο και αυτό φυσικά έγινε με την συναίνεση της Γαλλίας, της Μεγάλης Βρετανίας και των ΗΠΑ. Την εποχή εκείνη ο στόχος του Δυτικού στρατοπέδου δεν ήταν άλλος από την δημιουργία μιας πολύ ισχυρής (αλλά και πλήρως ελεγχόμενης) Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας που θα αποτελούσε την εμπροσθοφυλακή στο αντίπαλο στρατόπεδο που συγκροτούσε η Σοβιετική Ένωση. Με βάση τον εν λόγω στόχο, η καταβολή (ή τουλάχιστον η υπόσχεση καταβολής) μεγάλων επανορθώσεων θα δρούσε ανασταλτικά στην επανίδρυση και στην ισχυροποίηση του κράτους της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας. Άλλωστε υπήρχε και το προηγούμενο της ήττας της Γερμανίας στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο όπου οι όροι που επεβλήθησαν από τους

νικητές όχι μόνο δεν εφαρμόστηκαν αλλά επέτρεψαν την άνοδο του Ναζιστικού Κόμματος στην εξουσία.

Οι διεκδικήσεις που προέβαλε το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος για λογαριασμό των Ελλήνων Εβραίων, ήδη από το 1946, φανερώνουν την λεηλασία των περιουσιακών στοιχείων τους και τον συστηματικό, οργανωμένο και αποτελεσματικό τρόπο με τον οποίον πραγματοποιήθηκε. Το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο είχε εκτιμήσει ότι ο νομισματικός χρυσός που αφαίρεσαν οι Αρχές Κατοχής με τρόπο παράνομο ανερχόταν σε 1.700.000 χρυσές λίρες Αγγλίας. Οι διεκδικήσεις αυτές εντάχθηκαν στις συνολικές αξιώσεις της Ελλάδος και υποστηρίχθηκαν από την ελληνική κυβέρνηση και από το Παγκόσμιο Εβραϊκό Συμβούλιο ενώπιον της Τριμερούς Επιτροπής για την Αποκατάσταση του Νομισματικού Χρυσού. Ενδεχομένως να υποστηρίχθηκαν για διαφορετικούς λόγους αλλά αυτό ελάχιστα ενδιαφέρει μετά από τόσα πολλά χρόνια. Αυτό όμως που ενδιαφέρει είναι ότι οι διεκδικήσεις δεν έχουν ακόμη ικανοποιηθεί.

Στο Συνέδριο στην Ουάσινγκτον το 1998 σχετικά με την τύχη των περιουσιακών στοιχείων της εποχής του Ολοκαυτώματος, αναφορά στο οποίο έγινε πιο πάνω, η ελληνική αντιπροσωπεία μνημόνευσε τις απαιτήσεις του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου για το λεηλατηθέν ποσόν των 1.700.000 χρυσών λιρών και το ότι το ποσόν αυτό θα πρέπει να επιστραφεί στους ιδιοκτήτες και στους νόμιμους κληρονόμους. Επιπρόσθετα, η ελληνική αντιπροσωπεία αναφέρθηκε στα λύτρα που δόθηκαν στις Αρχές Κατοχής στην Θεσσαλονίκη προκειμένου να εξαιρεθούν Εβραίοι της Θεσσαλονίκης από τα καταναγκαστικά έργα.¹⁷⁹ Ο ρόλος του διαβόητου Maximilian Merten στην αρπαγή αυτού του ποσού αναλύθηκε πιο πάνω όπως επίσης και η καταδίκη του το 1959. Αλλά ακόμη και αυτό το συγκριτικά μικρό ποσόν ποτέ δεν επιστράφηκε. Ο δε Merten απελάθηκε και εκεί ουσιαστικά λήγει το θέμα των Γερμανών εγκληματιών πολέμου για το Ελληνικό Κράτος. Φυσικά η αρπαγή του νομισματικού χρυσού, που παρανόμως ιδιοποιήθηκαν οι γερμανικές Αρχές Κατοχής, δεν περιο-

179 Βλ. U.S. Department of State, Proceedings of the Washington Conference On Holocaust-Era Assets, ο.π., σελ. 270.

ρίστηκε στην Θεσσαλονίκη αλλά έλαβε χώρα και σε άλλες Ισραηλιτικές Κοινότητες ανά την Ελλάδα.¹⁸⁰

Μετά την Απελευθέρωση, το Ελληνικό Κράτος έλαβε, τουλάχιστον σε νομοθετικό επίπεδο, τα ενδεδειγμένα μέτρα για να ανατραπεί η κατοχική νομοθεσία που, σύμφωνα με τις διαταγές του κατακτητή, είχε μεταφέρει την ακίνητη και την κινητή περιουσία των Εβραίων στην κυριότητα του Ελληνικού Δημοσίου. Σε άλλες Ευρωπαϊκές χώρες με ακμάζουσες Ισραηλιτικές Κοινότητες η κρατική διερεύνηση των Εβραϊκών περιουσιακών στοιχείων που αφαιρέθηκαν παράνομα έγινε πολύ αργότερα. Για παράδειγμα, στην περίπτωση της Γαλλίας ο τότε πρωθυπουργός Alain Juppé ανακοίνωσε τον Ιανουάριο του 1997 την πρόθεση της κυβερνήσεώς του να συστήσει επιτροπή η οποία θα είχε ως αποστολή την καταγραφή και την αποτίμηση της κινητής και ακίνητης περιουσίας των Εβραίων της Γαλλίας που είχε κατασχεθεί κατά την διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Είναι ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι, όπως είχε δηλώσει τότε ο Henri Hajdenberg, Πρόεδρος του Συμβουλίου Εκπροσώπησης των Εβραϊκών Οργανώσεων της Γαλλίας (Conseil Représentatif des Institutions Juives de France), δεν ήταν δυνατός ο ποσοτικός προσδιορισμός των περιουσιακών στοιχείων που είχαν αφαιρεθεί από τους Εβραίους.¹⁸¹

Σήμερα, 63 χρόνια μετά την έγερση των πρώτων απαιτήσεων του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου Ελλάδος για την αποκατάσταση του νομισματικού χρυσού που λεηλατήθηκε, ερωτάται εάν οι σχετικές αξιώσεις έχουν παραγραφεί και δεν είναι πλέον δυνατή η διεκδίκησή τους με τον έναν ή τον άλλον τρόπο. Η απάντηση θα πρέπει να είναι αρνητική. Και αυτό διότι το Τρίτο Ράιχ υιοθέτησε και υλοποίησε μια πολιτική κατά των Εβραίων που ζούσαν στις χώρες που κατέκτησε (ξεκινώντας φυσικά από την ίδια την επικράτειά του) η οποία περιείχε την πρόθεση αλλά και τις δράσεις για τον αφανισμό τους. Η πολιτική αυτή, όπως και παρόμοιες πολιτικές που εφάρμοσε το Τρίτο Ράιχ κατά άλλων πληθυσμιακών ομάδων, δεν συνιστούσε απλώς εγκλήματα πολέμου ή εγκλήματα κατά της ανθρωπότη-

180 Γενικά, βλ. Π. Ενεπεκίδης, Το Ολοκαύτωμα των Εβραίων της Ελλάδος (1941-1944), Δεύτερη Έκδοση, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 1996.

181 Βλ. "France Starts Nazi Inquiry" [1997] 13 International Enforcement Law Reporter 110.

τος. Εμπεριείχε μια διαφορετική, πολύ πιο βάνουση και απάνθρωπη εγκληματική συμπεριφορά. Για τον λόγο αυτόν θεσπίστηκε το έγκλημα της γενοκτονίας: ακριβώς για να τονιστεί η διαφοροποίηση από τις υπόλοιπες εγκληματικές πράξεις που βάλλουν κατά του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου και των μαζικών παραβιάσεων των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Όπως ανέφερε η Απόφαση 96(Ι) της Γενικής Συνελεύσεως του ΟΗΕ (1946), η γενοκτονία είναι η άρνηση του δικαιώματος ολοκλήρων ομάδων ανθρώπων να υπάρχουν.

Σύμφωνα με την Συνθήκη του ΟΗΕ για την Πρόληψη και την Καταστολή του Εγκλήματος της Γενοκτονίας, η οποία υιοθετήθηκε τον Δεκέμβριο του 1948, πράξεις γενοκτονίας μπορούν να λάβουν χώρα και κατά την περίοδο της ειρήνης, δεν απαιτούν δηλαδή την ύπαρξη πολέμου. Αυτό που δεν ξεκαθαρίζει η Συνθήκη είναι κατά πόσον τα εγκλήματα γενοκτονίας υπόκεινται σε παραγραφή ή κατά πόσον η ποινική δίωξη των υπευθύνων μπορεί να κινηθεί οποτεδήποτε. Δύο όμως πολυμερή συμβατικά κείμενα, τα οποία υιοθετήθηκαν αργότερα υπό την αιγίδα του ΟΗΕ¹⁸² και υπό την αιγίδα του Συμβουλίου της Ευρώπης,¹⁸³ προβλέπουν την μη παραγραφή των εγκλημάτων πολέμου και των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας και στα οποία ανήκει το έγκλημα της γενοκτονίας. Σαφή όμως απάντηση σε αυτό το κρίσιμο θέμα έδωσε μετά από χρόνια το άρθρο 29 του Καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, το οποίο προβλέπει ότι τα εγκλήματα που εμπίπτουν στην δικαιοδοσία του (και σε αυ-

182 Βλ. Συνθήκη του ΟΗΕ περί της Μη Εφαρμογής της Παραγραφής στα Εγκλήματα Πολέμου και στα Εγκλήματα κατά της Ανθρωπότητας (Convention on the Non-Applicability of Statutory Limitations to War Crimes and Crimes Against Humanity), η οποία υπεγράφη την 26^η Νοεμβρίου 1968 και τέθηκε σε ισχύ το 1970, κείμενο σε 754 United Nations Treaty Series 73. Η πρωτοβουλία για την κατάρτισή της ήταν της Πολωνίας όταν το 1964 διαπίστωσε πως, βάσει του εθνικού δικαίου της Δυτικής Γερμανίας, τα εγκλήματα των Ναζί επρόκειτο σύντομα να παραγραφούν, βλ. R.A. Kok, *Statutory Limitation in International Criminal Law*, T.M.C. Asser Press, 2007, σελ. 91.

183 Βλ. Ευρωπαϊκή Συνθήκη περί της Μη Εφαρμογής της Παραγραφής στα Εγκλήματα κατά της Ανθρωπότητας και στα Εγκλήματα Πολέμου (European Convention on the Non-Applicability of Statutory Limitation to Crimes against Humanity and War Crimes), η οποία υιοθετήθηκε από το Συμβούλιο της Ευρώπης την 25^η Ιανουαρίου 1974 και τέθηκε σε ισχύ τον Ιούνιο του 2003, κείμενο σε 2245 United Nations Treaty Series 309 και σε [1974] 15 International Legal Materials 540. Ούτε η Γερμανία ούτε η Ελλάδα έχουν υπογράψει τα δύο αυτά πολυμερή κείμενα.

τά περιλαμβάνεται και η γενοκτονία) δεν υπόκεινται σε παραγραφή. Αν και το Καταστατικό υιοθετήθηκε μόλις το 1998, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι αποτυπώνει και αποσαφηνίζει έναν άγραφο κανόνα Διεθνούς Δικαίου, ο οποίος όμως γινόταν και τότε αποδεκτός από τμήμα της παγκόσμιας κοινότητας.

Τέλος, υπάρχει πρακτική κρατών που επιβεβαιώνουν αυτόν τον κανόνα καθώς επίσης και δικαστικές αποφάσεις που τον εφαρμόζουν, ανεξάρτητα εάν πρόκειται για εγκλήματα που τελέστηκαν κατά την διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου (π.χ. η πολύκροτη υπόθεση Klaus Barbie στην Γαλλία το 1984¹⁸⁴ και η Υπόθεση του λοχαγού των SS Erich Priebke που καταδικάστηκε από το Στρατιωτικό Δικαστήριο της Ρώμης το 1997¹⁸⁵) ή πρόκειται για μαζικά εγκλήματα που διαπράχθηκαν πολύ πιο πρόσφατα.¹⁸⁶

Φυσικά υπάρχει και ο αντίλογος ότι η αρπαγή του νομισματικού χρυσού από τους διωχθέντες Εβραίους της Ελλάδος δεν συνιστά και ούτε θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι συνιστά γενοκτονία. Στην προκείμενη όμως περίπτωση και με τον τρόπο που επιχειρήθηκε η λεηλασία των περιουσιακών στοιχείων των Εβραίων το επιχείρημα θα διατυπωνόταν ως εξής: η αρπαγή του νομισματικού χρυσού αποτελούσε μέρος του οργανωμένου σχεδίου του Τρίτου Ράιχ για τον αφανισμό των μελών της συγκεκριμένης φυλετικής και θρησκευτικής ομάδος και για την εκ προθέσεως υποβολή της εν λόγω ομάδος σε συνθήκες διαβίωσης που θα μπορούσαν να επιφέρουν την πλήρη ή την μερική σωματική καταστροφή της.¹⁸⁷

Αν και σύμφωνα με το άρθρο 4 της Συνθήκης κατά της Γενο-

184 Για την καταδικαστική Απόφαση του Cour de Cassation, βλ. 78 International Law Reports 125.

185 S. Marchisio, "The Priebke Case Before the Italian Military Tribunals: A Reaffirmation of the Principle of Non-Applicability of Statutory Limitation to War Crimes and Crimes against Humanity" [1998] 1 Yearbook of International Humanitarian Law 344.

186 Η περίπτωση του Desire Munyaneza, ο οποίος καταδικάστηκε από δικαστήριο του Μόντρεαλ στις 23 Μαΐου 2009 για εγκλήματα πολέμου κατά την διάρκεια της γενοκτονίας στην Ρουάντα 15 χρόνια νωρίτερα, είναι ένα πολύ καλό παράδειγμα. Το ίδιο ισχύει και για το διεθνές ένταλμα σύλληψης που εξέδωσε τον Σεπτέμβριο του 2005, το Βέλγιο κατά του πρώην δικτάτορα του Τσαντ Hissène Habré με την κατηγορία της διαπράξεως εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας την περίοδο 1982-1990.

187 Βλ. το άρθρο 2 της Συνθήκης του ΟΗΕ κατά της Γενοκτονίας που περιγράφει την αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος της γενοκτονίας.

κτονίας οι διατάξεις της εφαρμόζονται όχι κατά κρατών αλλά μόνο κατά ατόμων, το ίδιο άρθρο προβλέπει ότι θα τιμωρούνται τα άτομα «είτε είναι κυβερνώντες, είτε υπάλληλοι, είτε ιδιώται». Συνεπώς, ενέργειες που τελέστηκαν από άτομα ως ο Merten και ανεξάρτητα με ποια ακριβώς ιδιότητα αυτά λειτουργούσαν (σε κάθε περίπτωση σύνδεσή τους ως όργανα του Τρίτου Ράιχ δεν μπορεί να αμφισβητηθεί) εμπίπτουν στο πλαίσιο της εν λόγω Συνθήκης. Εν κατακλείδι, θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι οι αξιώσεις που ήδη έχει εγείρει το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος για τον νομισματικό χρυσό που λεηλάτησαν από τους Έλληνες Εβραίους οι γερμανικές Αρχές Κατοχής και οι εντεταλμένοι τους δεν έχουν παραγραφεί. Αντιθέτως, βρίσκονται σε ισχύ και θα μπορούσαν να ικανοποιηθούν εφόσον φυσικά υπάρξουν οι απαραίτητες συνθήκες και, πάνω από όλα, οι ανάλογες προθέσεις. Το γεγονός ότι η Τριμερής Επιτροπή για την Αποκατάσταση του Νομισματικού Χρυσού διαλύθηκε έχοντας διαμοιράσει το σύνολο του νομισματικού χρυσού που τέθηκε υπό την διαχείρισή της δεν θα πρέπει να έχει καμμία συνέπεια στις διεκδικήσεις.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΕΓΓΡΑΦΩΝ

997
1.3.43

Befehlshaber Saloniki-Agäis
Abteilung Militärverwaltung
MV *part 5* 283 / Dr.Me

7. März 1943.

S o f o r t !

An das
Generalgouvernement von Mazedonien
S a l o n i k i

Betrifft : Einsetzung von Treuhändern für jüdische Geschäfte
und Gewerbebetriebe.
Bezug : Besprechung vom heutigen Tage.

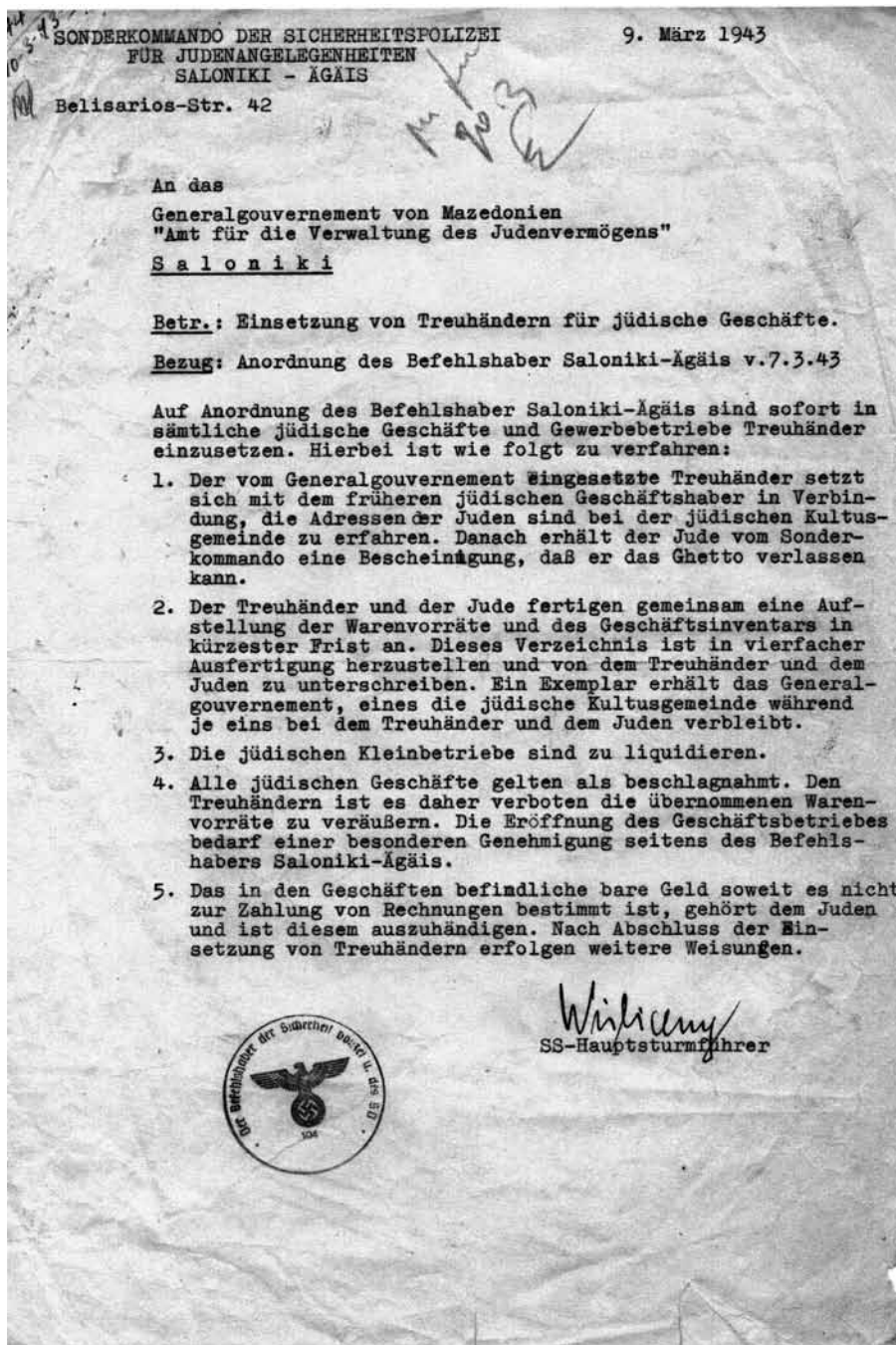
Sie haben sofort für alle jüdischen Geschäfte und Gewerbe-
betriebe in Saloniki griechische Treuhänder einzusetzen dergestalt,
daß für jeden Betrieb stets ein besonderer Treuhänder eingesetzt
wird. Für die Überwachung der Treuhänder haben Sie sofort bei Ih-
rer Abteilung Inneres ein besonderes "Amt für die Verwaltung des
Judenvermögens" einzurichten, dem auch alle Treuhänder einheit-
lich unterstehen.

Wegen des Verfahrens, in dem der einzelne Betrieb vom bishe-
rigen jüdischen Eigentümer auf den Treuhänder übergeleitet wird,
erhalten Sie nähere Weisung durch die Außendienststelle Saloniki
des SD. in Saloniki, Belisariusstr. 42. Wegen der Rechtsgrundla-
gen und weiteren rechtlichen Ausgestaltung des Treuhänderwesens
haben Sie jederzeit rechtzeitig Rückfrage bei der unterzeichneten
Dienststelle zu halten.

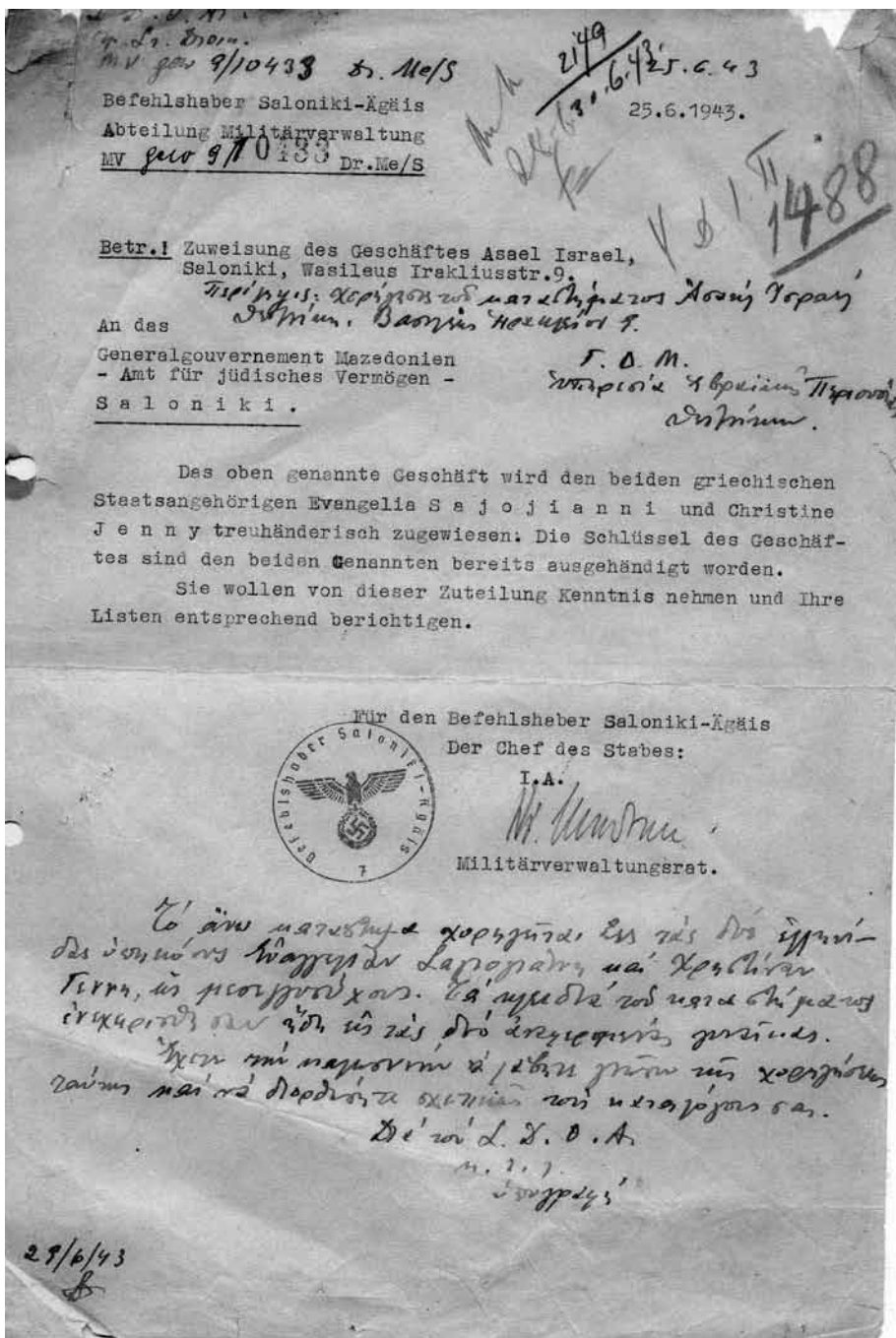
Über den Fortgang der Angelegenheit haben Sie laufend, jeden-
falls aber einmal wöchentlich schriftlichen Bericht zu erstatten.

Für den Befehlshaber Saloniki-Agäis
Der Chef des Stabes
I.A.
[Signature]
Kriegsverwaltungsrat.

(Υποσημείωση 10, σελ. 20)

(Υποσημείωση 12, σελ. 21)

24. 6. 43.

Befehlshaber Saloniki-Agäis
Abteilung Militärverwaltung
MV Dr.Me

1482

Betrifft : Jüdische Geschäfte.
Bezug : Frühere Anweisung des Unterzeichneten.

An das
Generalgouvernement von Mazedonien - Amt für jüdisches Vermögen -
Saloniki

Der Überbringerin dieses Schreibens sind die Schlüssel für folgende beide Geschäfte :

- 1.) Assel Israel, Saloniki, Wassileus Hiraklius Str. 9
- 2.) Menarohem & Russo Söhne, Saloniki, Syngros Str. 4

unverzüglich auszuhändigen, die sie der unterzeichneten Dienststelle Überbringen wird.

Für den Befehlshaber Saloniki-Agäis
Der Chef des Stabes
M. Wimmer
Militärverwaltungsrat.

Handwritten notes:
1) 1/2 Soldat
auf 1/2 1/4 an
1/2 1/4 1/4 1/4

(Υποσημείωση 17, σελ. 24)

DER LEITER
DEN VERWALTUNGSBEZIRKS
MAZEDONIEN

MV/TT 1099 K/T

Dieses Geschäftszetochen ist in der Antwort anzugeben.

Αριθ. Π.σ. 12882
Ελήφθη τη 20-9-43

Saloniki, den 15.9.43

1482

An Herrn
Thomas Tsigaridas
Saloniki,
Konsul Koromilastr. 34.

Handwritten: Τσισιρίδης
Ουγκάρ Τσισιρίδης
Πατριάρχου
Αποβλήτων Τσισιρίδης 34

Der Laden des Juden Menachem Russo, Syngrostr. Nr. 4, wird Ihnen zugewiesen.
Sie haben sich bei obiger Dienststelle wegen der Übernahme zu melden.

Nachrichtlich an:
Amt zur Verwaltung jüd. Vermögens.

I.A.
Demianov
Militärverwaltungsinspektor.

Handwritten notes:
1) 1/2 Soldat
auf 1/2 1/4 an
1/2 1/4 1/4 1/4

(Υποσημείωση 18, σελ. 24)

646
 19.5.43
 L. D. O. A.
 Befehlshaber Saloniki-Ägäis
 Abteilung Militärverwaltung
 MV pol 5/ ~~7500~~ Ku/Ka
 6759

1592
 11.5.43
 1575/43
 E
 28
 den, 14. Mai 1943
 Τὸς κ. Γ. Α. Μ.
 γ. Διαγ. Ἐκπαιδ. Πρωτοβ. Σχολικῶν

An das
 General-Gouvernement von Mazedonien
 Abt. Verwal. für jüdisches Vermögen
 Saloniki

Die Griechin Evagelia Lagojanni, Zevkidos Nr. 4, hat 12 Jahre mit dem Juden Haron Barzelai zusammengelebt. Um den Lebensunterhalt für sich und ihre Kinder sicherstellen zu können, ist die Lagojanni in der Höhe des Anteils des Juden Haron Barzelai in der Firma Asser Israel & Co, Vassileos Hirakliustr. 9 als Treuhänderin einzusetzen. Über das Veranlasste ist hierher zu berichten.

Für den Befehlshaber Saloniki-Ägäis
 Der Chef des Stabes
 I. A.
 M. K...
 Kriegsverwaltungsrat

1515/43
 L. D. O. A.
 3.7.43

(Υποσημείωση 19, σελ. 25)

Κ. Ι. Σ. Σ. & Γ.
 ΕΙΣ
 ΑΡ. ΠΡΟΤ. ΕΣ 944
 ΕΛ. 6.033.1 ΑΓΓΛΙΑ
 ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΣ ΥΠΟΠΤΙΣΤΩΝ
 ΕΛΛΗΝΩΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΓΕΡΜΑΝΙΑΝ

3 Μαΐου

4/6.-

ΚΥΒΕΡΝΗΣΙΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ
 ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ

Πρὸς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐσωτερικῶν.
 Σεβαστὴ Ἰουργειῶν τῶν Ἐσωτερικῶν.
 Ἐν Ἀθῆναις.

(Ἐξωτερικὴ ἔδρα) (Ἐσωτερικὴ ἔδρα)

Ἐν συνεχείᾳ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 940 ὑπὸ σημερινῆν ἡμερομηνίαν ἔγγραφου μας, δι' οὗ ὑπεβλήθη ὑμῖν τὰς ἐν αὐτῷ ἀναφερομένης δήλωσις Ἰσραηλιτῶν, διεκδικούντων νομιματικὸν χρυσὸν διαρπάξεντα παρὰ τῶν Γερμανῶν κατὰ τὴν περίοδον τῶν ἀνθεβρατικῶν διωγμῶν, λαμβανομένην τιμὴν νὰ ἀναφερῶμεν ὑμῖν τὰ ἑξῆς:

Ὅς ἐμφαίνεται ἐκ τῆς ἐπισυναπτημένης τῷ ἄνω ἔγγραφῷ μας συγκεντρωτικῆς καταστάσεως, ἡ συνολικὴ ἀξία τοῦ δια τῶν ἀνω δηλωσῶν διεκδικουμένου νομιματικοῦ χρυσοῦ ἀνερχεται εἰς 133,096.- (ἑκατὸν ἑριακόντα τρεῖς χιλιάδας ἑννενηκόντα ἕξ) χρυσῆς λίρας Ἀγγλίας.

Κατὰ τοὺς σχετικούς ὁμοῦ ὑπολογισμοὺς τοῦ ἡμετέρου Συμβουλίου, γενομένου ἐπὶ τῇ βάσει ὑπαρχόντων δεδομένων, ἡ συνολικὴ ἀξία τοῦ νομιματικοῦ χρυσοῦ τοῦ διαρπάξεντος ἀπο τοὺς Ἰσραηλιτῶν τῆς Ἑλλάδος συνεπείᾳ τῶν διωγμῶν ἀνερχεται εἰς 1.700.000.- (ἑν ἑκατομμύριον ἑπτακοσίας χιλιάδας) χρυσῆς λίρας Ἀγγλίας.

Εἶναι δὲ προφανές, ὅτι μετὰ τὴν ἀφαίρεσίν τοῦ ἀνω δηλωθέντος ποσῷ τῶν χρυσῶν λίρῶν Ἀγγλίας 133,096.- (ἑκατὸν τριακόντα τριῶν χιλιάδων ἑννενηκόντα ἕξ), ἀπομένει ὑπολοίπον ἐκ λίρῶν χρυσῶν Ἀγγλίας 1.566.904 (ἑνὸς ἑκατομμυρίου πεντακοσίων ἑξηκόντα ἕξ χιλιάδων ἑνεακοσίων τρεσάρων), ἀνήκον εἰς Ἰσραηλίτας ἑξαναθέντας κατὰ τοὺς φυλετικούς διωγμούς ἐκ μερῶν τῶν Γερμανῶν καὶ μὴ καταλειπόμεναις ἐκ διαθηκῆς κληρονομίας ἢ συγγενείας ἐξ ἀδιαθέτου κληρονομίας.

Δεδομένου ὅτι ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ τοῦ Α. Ν. 846/46 αἱ σχολάζουσαι αὐταὶ κληρονομίαι περιέρχονται εἰς ἐδρυθησομεῖον εἰδικὸν νομικὸν ὄργανον περιθάλψεως καὶ ἀποκαταστάσεως τῶν Ἰσραηλιτῶν τῆς Ἑλλάδος, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὅτι δύνανται τοῦ ἀρθρ. 5, § 2 Α. Ν. 367/45 ἀνετρεθῆ εἰς ἡμᾶς, ἡ μερίμνα διὰ τὴν συγκεντρωσίν καὶ διαφυλάξιν τῶν ἐγκαταλειμμένων Ἰσραηλιτικῶν περιουσιῶν διεκδικουμένων ὑπὸ τῆν ὡς ἀνω ἰδιότηταν μας καὶ μετρί τῆς συστάσεως καὶ λειτουργίας τοῦ ἀνω Νομικοῦ ὄργανου, τὸ προαναφερθέν ὑπολοίπον ἐκ χρυσῶν λίρῶν

73.3.1.2
1097.40

Αγγλικές 1.800.000 (ένος έξι τριμηνίου πεντακοσίων έξι μηνών έξι
χιλιών εννεακοσίων τεσσάρων) επι. ολοκληρωθεί δε όπως, επί
ημείς επί 3 ημερών Α.Π. 946/1946 ιδρυθησάμενος 'Οργανισμός
υποβολή συγκεκριμένων στοιχείων εδύσε έμα τούτε συγκεντρωθούν.

υπόμ. Ε

Μετ' πάσης τιμής,

ΚΕΝΤΡΙΚΟΝ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ
ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΥ & ΓΕΩΜΑΤΡΙΣΣΕΩΣ

Ο Γεν. Γραμματέυς όγ'Ο Πρόεδρος
νώνηαετωεε νών νοεαγεουεπ' *[Signature]*
... ο θ υ π ...
6' Ιούλ. Ταξόρτες) ('Ασέρ Μωυση)

DECLASSIFIED
Authority NA 0760050
By SA NARA Date 7-16-83

REPRODUCED AT THE NATIONAL ARCHIVES

14631
1945-49
Box 4255

CENTRAL BOARD OF THE JEWISH COMMUNITIES OF GREECE
OFFICE: IPITI STR. No. 1
ATHENS

PHONE: 25.890
Ref. No. 768

Cable Adr.: KENTRAL-ATHENS
Athens, the Ma y 12, 1945 **FW**

RESPONSIBLE DECLARATION

The Central Board of the Jewish Communities of Greece, established at Athens, lawfully representing the entirety of the Jews established in Greece, hereby responsibly confirms gold (in different gold coins and gold in bars) which was seized and taken away by the Germans from co-religionists, who were abducted in large numbers from Greece and who were killed and massacred in Germany and Poland, and this while Greece was under German occupation, was calculated by us on well-founded data and according to our most moderate calculations as amounting to the sum of gold Pounds (sterling) 1.700.000 approximately.

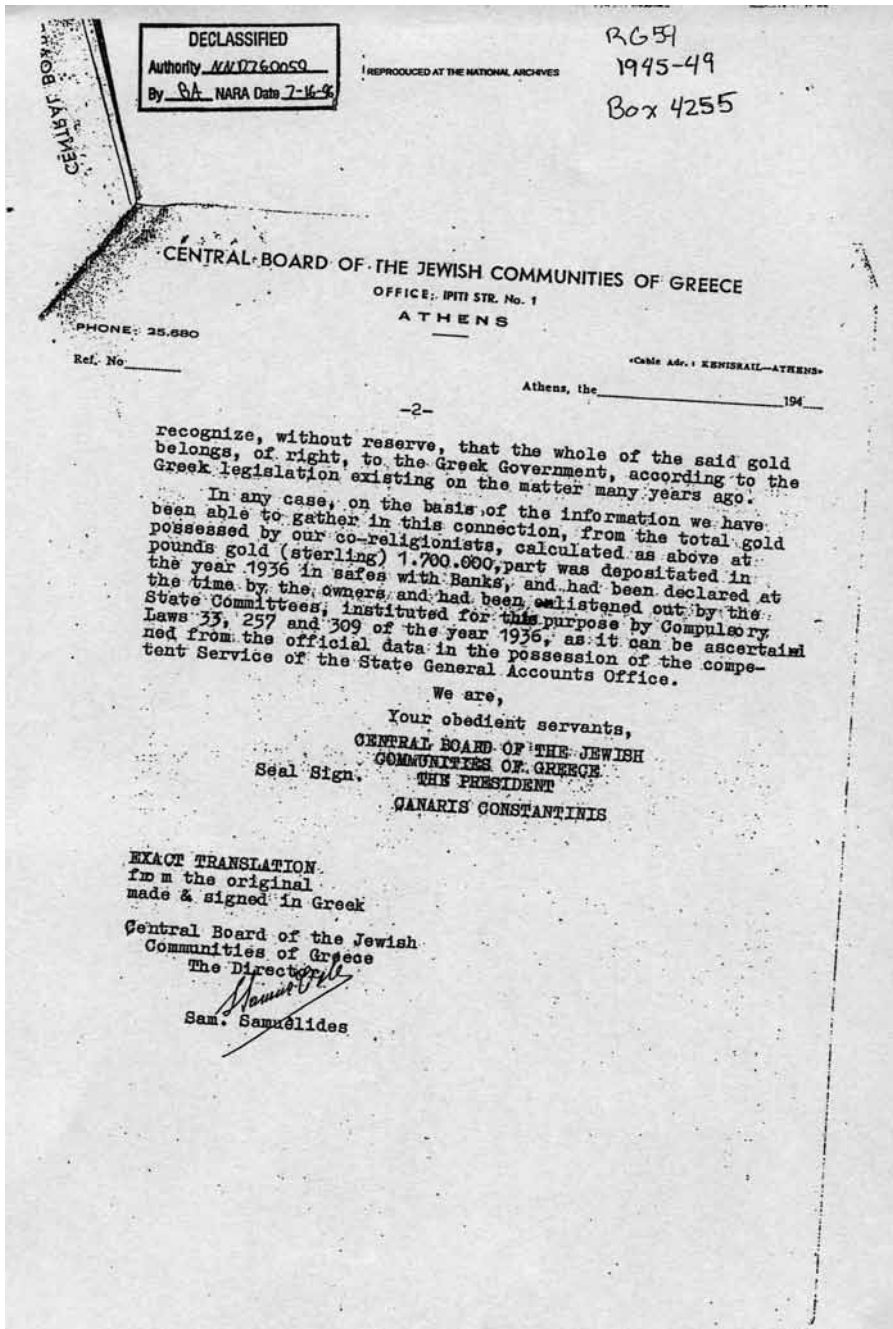
Unfortunately, on account of the disappearance of the total number of our co-religionists abducted and the entire arbitrary and violent way in which the gold possessed by them was taken, it has been impossible, as this can be readily understood, to gather precise and detailed data for the compilation on the basis of same of detailed and analytical statements of the gold taken away from each particular person abducted and massacred, as we have been able to do for our very few coreligionists who survived, for whom we have submitted, as far as possible, detailed statements and testimonials.

In view of the fact that the Greek Government, by Compulsory Law No. 846 of January 22nd 1946, waived the hereditary rights of the Hellenic States to the estates of the deceased persons persecuted by the Germans, who died without leaving heirs by testament or next of kin in intestacy as their heirs, in favour of a Legal Body to be formed by virtue of a Royal Decree for the purpose of relieving and assisting the Jews of Greece to settle down again, whereas, furthermore, our Council was entrusted, by virtue of Article 5, paragraph 2, of Compulsory Law 367/45 and by Decision No. 265716/706/15.10.47 of the Minister of Finance, with the care of gathering and preserving the estates abandoned by the Jews, and were, likewise, entrusted with the temporary administration of such estates until such time as the Executory Decree re the institution of the above Institution, foreseen by Compulsory Law 846/46, is promulgated, we claim, in our aforesaid capacity, the amount in Drachmas representing the balance of pounds gold (sterling) 1.566.904 (which remains from the total sum of gold pounds (sterling) 1.700.000 after deduction of the sum of pounds gold (sterling) 133.096, for which sum we have already submitted the aforesaid detailed statements) and we

FW 800.515/5-349

FW 800.515/5-349

CS/W

(Υποσημείωση 98, σελ. 72)

DECLASSIFIED
Authority NY 12760059
By SA NARA Date 7-16-96

REPRODUCED AT THE NATIONAL ARCHIVES

RG 51
1945-49
Box 4255

APPENDIX E

ת"שנ"ד וועלט קאנגרעס
WORLD JEWISH CONGRESS
CONGRES JUIF MONDIAL

1834 BROADWAY
NEW YORK 23, N. Y.
CABLE ADDRESS: WORLDGRESS NEW YORK
TELEPHONE: CIRCLE 7-2917

ATHENS 5
Epitli Str. No. 1

BELGRADE
Ulica 7. Jula, No. 71

BRUSSELS
Rue de la Source 109

BUCHAREST
Pupa Rusu 30

BUDAPEST V
Wekerle Sándor Ulica 7

BUENOS AIRES
Corrientes 2024 - 9c

GENEVA
Quai Wilson 37

HELSINKI
Malmgatan 24

JERUSALEM
P.O.B. 1088

LONDON W. 1
55 New Cavendish St.

MEXICO CITY
Rep. de Cuba 81

MONTEVIDEO
Calle Andes No. 1180

MONTREAL
1121 St. Catharines St. W.

OSLO
Gjetermyrsveien 27

PARIS VIII
Ave. des Ch. Elysees 78

PRAGUE V
Malšova 15

RIO DE JANEIRO
Rua de Rosario 77

ROME
Lungotevere Sazio 9

SHANGHAI
P.O.B. 2202

SOFIA
Jewish Consistory

STOCKHOLM
Grev. Magsagatan 11

SYDNEY
G.P.O. 1849

VIENNA I
Seltenseltengasse 4

WARSAW
Ulica Siennea 60

When replying
refer to
158556

8961
L
MAY 3 1949
LEGAL ADVISER
DEPARTMENT OF STATE
DEPARTMENT OF FINANCE AFFAIRS
63-8
MAY 16 1949
DEPARTMENT OF STATE
800.51575349
CS/A

Dear Sir:
The Central Board of Jewish Communities of Greece, affiliated with the World Jewish Congress, has asked me to contact you in regard to the following very important and very urgent matter:
As may be seen from the attached "Responsible Declaration" issued by the Board on May 12, 1948, the total value of gold seized from Jews during the German occupation of Greece amounted to £1,700,000. Of this amount, £133,096 was certified by survivors, while the remainder, £1,566,904, belonged to Jews deported from Greece and murdered in the German extermination camps. The Council acts on behalf of the last category on the basis of the Greek Law 846/1946 which was very recently implemented by a Royal Decree.
The Greek Ministry of Foreign Affairs included the above amount in the sum of gold Greece is entitled to claim under the Paris Agreement on Reparation. It appears, however, that the Tripartite Commission dealing with the distribution of monetary gold refuses to recognize this claim because the gold in question was allegedly not monetary but private gold. Part III of the Paris Agreement clearly indicates that "monetary" gold includes gold coins, except those of numismatic or historic value, i.e. all gold which has not been transformed into jewelry. Therefore, the contention that the gold in question was private and not government owned is no ground for refusing its return under the provisions of the Paris Agreement.
It was also disputed that the gold was confiscated by the Germans. The Board submitted to the Greek Ministry evidence of the manner in which the gold was taken away. This evidence shows that the gold was alienated by German occupation authorities on the order and for the benefit of the German Reich.
I am informed that the question of the gold claimed by the Board will shortly be discussed by the Tripartite Commission

DECLASSIFIED

Authority 1110760059

By SA NARA Date 7-16-98

REPRODUCED AT THE NATIONAL ARCHIVES

RG51

1945-49

Box 4255

- 2 -

in Brussels. As you realize, the Jews of Greece were not only decimated by the Germans, but also robbed of all their property; whatever could be carried off, was taken away. As a result Greek Jewry is in a very precarious financial position. If the gold should be restored to Greece, the Greek Government would pay the Board its equivalent, and the money thus received could be used for the rehabilitation of the Jewish survivors in Greece.

In view of the foregoing, we should appreciate it very much if the Department of State would instruct its representative on the Tripartite Commission to give favorable consideration to the request of the Greek Government for the restitution of the gold referred to above.

Very truly yours,

N. Robinson

Nehemiah Robinson
Chief, Office of Indemnification

NR:ls.

DECLASSIFIED
Authority NA 12760059
By SA NARA Date 7-16-96

REPRODUCED AT THE NATIONAL ARCHIVES

1945-49
1945-55

46535

MAY 27 1949

RESTRICTED

No. 2

To the
United States Delegate,
Inter-Allied Reparation Agency,
Care of American Embassy,
Brussels.

Acting
The Secretary of State encloses a letter dated
May 3, 1949 from the World Jewish Congress dealing with
the question of a Greek claim now before the Tripartite
Gold Commission involving certain gold alleged to have
been seized from the Jews during the German occupation
of Greece.

The Department would appreciate your views on the
attached letter for transmission to the World Jewish
Congress in reply.

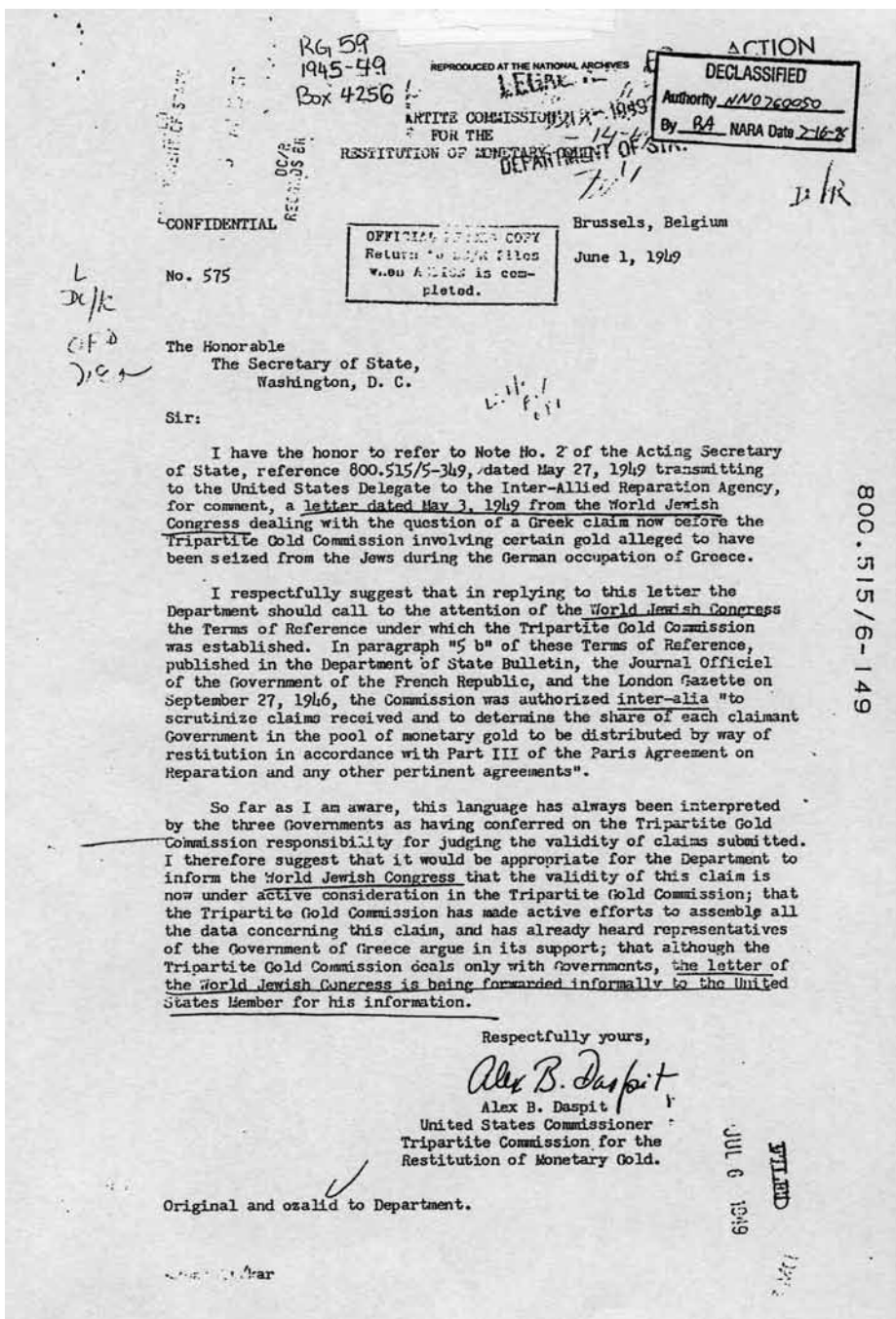
300.515/5-349

P

X

Enclosure:

DECLASS UNIT
FUT
B CF

RG 59
1945-49
Box 4256

REPRODUCED AT THE NATIONAL ARCHIVES

DECLASSIFIED
Authority WFO 260050
By BA NARA Date 7-16-83

48318

ACTION
is assigned to

ידידוער וועלט'ס קאנגרעס

WORLD JEWISH CONGRESS

CONGRÈS JUIF MONDIAL

NEW YORK 23. N. Y.
1834 BROADWAY
CABLE ADDRESS: WORLDGROSS NEW YORK
TELEPHONE: CIRCLE 7-2917

COPIES

ONE

NETT

ATHENS
Youlis and I Ipliti St.

BELGRADE
Kralja Petra Ulica 71

BRATISLAVA
30 Ul. Kapitana Maleplu

BRUSSELS
16 Blvd. Auguste Reyers

BUCHAREST
Popa Rusu 30

BUDAPEST V
7 Walerie Sandor Uica

BUENOS AIRES
Corrientes 2024-9c

GENEVA
37 Quai Wilson

JERUSALEM
P. O. B. 1088

LONDON, W.1
55 New Cavendish St.

MEXICO CITY
Calle de Cuba 81

MONTREAL
1121 St. Catherine St. W.

PARIS VIII
78 Av. des Ch. Elysees

PRAGUE V
Malslova 15

RIO DE JANEIRO
Rua de Rosario 77

ROME
Lungotevere Sanzio 9

SHANGHAI
P. O. B. 2202

SOFIA
Jewish Consistory

STOCKHOLM
Grev Magnigatan 11

SYDNEY
G.P.O. 1889K

New York, June 19, 1949

Mr. Ely Maurer
Assistant to the Legal Adviser
Department of State
Washington D.C.

5/1-349
7/1

Dear Sir:

I wish to acknowledge receipt of your letter L/E of June 14 dealing with the question of the Greek claim now before the Tripartite Gold Commission involving certain gold seized from the Jews during the German occupation of Greece.

I hope that the United States Commissioner will find it possible to support this claim and, as a result, the Greek Jewish Community will recover some of the assets looted from them by the Germans and carried off to Germany.

Sincerely yours,

N. Robinson

Nehemiah Robinson

NR:ls

174730

DIVISION OF FINANCIAL AFFAIRS
JUN 26 1949
DEPARTMENT OF STATE

DECL. CLAIM. UNIT
Anal _____
Rev _____
Cat. _____
Dist. _____

FILED
APR 20 1951

When replying

refer to _____

303

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΩΝ ΠΟΛΕΜΙΚΩΝ ΕΠΑ-
ΝΟΡΘΩΣΕΩΝ ΓΙΑ ΤΙΣ ΛΕΗΛΑΣΙΕΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΝΑ-
ΖΙΣΤΙΚΗ ΚΑΤΟΧΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ
ΤΟΥ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΟΥ ΧΡΥΣΟΥ ΤΩΝ ΕΒΡΑΙΩΝ ΤΟΥ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Δ. ΜΑΓΚΛΙΒΕΡΑ ΤΥΠΩΘΗΚΕ
ΤΟ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟ ΤΟΥ 2009 ΓΙΑ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ
ΤΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙ-
ΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ ΣΕ 1.000 ΑΝΤΙ-
ΤΥΠΑ ΣΕ ΧΑΡΤΙ SAMUA PALATINA 110 gr/m².